

"ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΠΕΙΝΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ"

Κοτζιά Μαθία

Επιβλέπουσα: κ. Δέσποινα Καρακατσάνη

Τριμελής Επιτροπή : κ. Καρακατσάνη,

κ. Σπυριδάκης και κ. Καραμανίδου

Κόρινθος, 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ**Σελίδα**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ-ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	12
2.1. Η Κατοχή: Η οικονομική κατάρρευση της χώρας, τα γεγονότα που οδήγησαν στον λιμό και οι επιπτώσεις	12
2.2. Η Διατροφική Κρίση στην Περίοδο της Κατοχής	27
2.3. Αρρώστιες-Ασθένειες-Επιδημίες: Αιτίες Θνησιμότητας στην Περίοδο της Κατοχής	41
2.4. Παιδί-Θηλασμός-Μητρότητα και Γονιμότητα στην Κατοχή	54
2.5. Ψυχολογικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις της Κατοχής στον Πληθυσμό	58
2.6. Τα συσσίτια στην κατοχή. Παροχή πρόνοιας	61
2.7. Η Μαύρη Αγορά στην Περίοδο της Κατοχής	66
2.8. "Τι είναι και τι Θέλει το ΕΑΜ;"	71
2.9. Το Τέλος της Κατοχής	73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	75
3.1. Συμμετέχοντες	75
3.2. Μεθοδολογικό Εργαλείο	76
3.3. Ανάλυση Δεδομένων	79
3.4. Στάδια Διεξαγωγής της Ερευνητικής Διαδικασίας	80
3.5. Ηθικά θέματα	81
3.6. Η αξία των προφορικών μαρτυριών	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ	83
4.1. Πρώτη Μαρτυρία	86
4.2. Δεύτερη Μαρτυρία	90
4.3. Τρίτη Μαρτυρία	94
4.4. Τέταρτη Μαρτυρία	98
4.5. Πέμπτη Μαρτυρία	100
4.6. Έκτη Μαρτυρία	105
4.7. Έβδομη Μαρτυρία	107

4.8.Όγδοη Μαρτυρία	112
Μαρτυρίες και βιώματα Κορινθίων συγγραφέων	115
Αποτελέσματα μαρτυριών-συζήτηση	118
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	120
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	129

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την κυρία Καρακατσάνη Δέσποινα που δέχθηκε να με βοηθήσει, ανέλαβε την επίβλεψη της εργασίας και με καθοδήγησε μέχρι την ολοκλήρωσή της. Ευχαριστώ επίσης, όλους αυτούς που με παρότρυναν να αναλάβω όλο αυτό το εγχείρημα και που με στήριξαν ψυχολογικά. Ευχαριστώ επίσης ιδιαίτερα τους ανθρώπους που δέχθηκαν να μου μιλήσουν για τη ζωή τους την περίοδο της κατοχής καθώς χωρίς τη βοήθεια αυτών δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί αυτή η εργασία. Ευχαριστώ όλους, συγγενείς και φίλους, που πίστεψαν σε μένα. Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, τον σύζυγό μου και τα παιδιά μου, που στάθηκαν δίπλα μου, με

ενθάρρυναν και μου πρόσφεραν συνεχή συμπαράσταση και πραγματική βοήθεια σε καθετί....

Στον Θανάση, στην Ελίνα και στον Αλέξανδρο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περίοδος της Κατοχής (1941-1944) ήταν από τις πιο τραγικές περιόδους της νεώτερης ελληνικής ιστορίας. Η πείνα και οι αρρώστιες, καθώς και ο θάνατος ταλαιπωρούσαν τους Έλληνες. Η οικονομία είχε καταρρεύσει και η μαύρη αγορά ανθούσε. Τα συσσίτια που οργανώθηκαν προσπάθησαν να καλύψουν, όσο γινόταν, τις διατροφικές ανάγκες των Ελλήνων. Τα παιδιά υπέφεραν-ιδιαίτερα αυτά των πόλεων-όπως επίσης οι ηλικιωμένοι και οι ασθενούντες. Η φυματίωση, η ελονοσία και ο εξανθηματικός τύφος ήταν σε έξαρση.

Η Κατοχή λοιπόν, άφησε άσχημες μνήμες σε όλους που την έζησαν. Μας το μαρτυρούν οι αφηγήσεις και τα βιώματα των ανθρώπων με τους οποίους συνομιλήσαμε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας.

Λέξεις-Κλειδιά : Πείνα, Κατοχή, Υγεία, Προφορικές μαρτυρίες, Ασθένειες

SUMMARY

The period during German Occupation (1941-1944) was one of the most tragic ones of the recent Greek History. An entire nation suffered from hunger, diseases and death. The economy had collapsed and the black-market flourished. Rations that were

organized tried to cover, as much as possible, the nutritional needs of the suffering Greeks. Children suffered the most- especially the ones living in the cities- as well as the disabled and the elderly. Tuberculosis, malaria and typhoid fever were in high increase.

In conclusion, the German Occupation left ugly memories to all those who lived it. The stories and testimonies of the eye-witnesses that we met during our research, attest to the calamity that they experienced.

Key- words: Hunger, Occupation, Health, Verbal testimonies, Diseases

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περίοδος της Γερμανικής κατοχής άφησε λυπηρές και αλησμόνητες μνήμες στην κατακτηθείσα Ελλάδα. Η αναστάτωση και η πίκρα που δημιουργεί ένας πόλεμος, οι συνθήκες “δουλείας” και καταπίεσης, η βία και η φτώχεια καθώς και η πείνα που υφίσταται ένας λαός, δημιουργούν οπωσδήποτε θλιβερές και επώδυνες αναμνήσεις. Ωστόσο, οι δυσκολότερες όλων αναφέρονται στον τραγικό χειμώνα του 41-42, επειδή ήταν η πρώτη χρονιά που αντιμετώπισαν οι Έλληνες τον κατακτητή και τις συνέπειες αυτού, αλλά κυρίως λόγω της υπέρμετρης πείνας και της φτώχειας με τις πολύ θλιβερές επιπτώσεις. Το θέμα αυτό αποτυπώθηκε σε διάφορες μελέτες και μαρτυρίες

πρωταγωνιστών αυτής της περιόδου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ένα πολύ ενδιαφέρον απόσπασμα από το βιβλίο του συγγραφέως Μ. Δούνια το Ημερολόγιο της Κατοχής :

<< 24 Δεκεμβρίου 1941. Παραμονή Χριστουγέννων, η πιο μαύρη που γνώρισε ποτέ ο τόπος μας! Κι ενώ ο λαός μας ψονίζει καμιά σταφίδα και λίγα πορτοκάλια για να γιορτάσει όπως μπορεί καλύτερα τη φτώχεια του, βλέπεις τα γερμανικά αυτοκίνητα στους δρόμους φορτωμένα πακέτα, τρόφιμα και άλλα αγαθά, που τα πήραν από εμάς τους πεινασμένους, να κυκλοφορούν με προκλητική αναίδεια. >> (σελ. 107).

Η Ελλάδα χωρίζεται σε τρία μέρη, τη μοιράζονται Ιταλοί, Γερμανοί και Βούλγαροι.

Οι Γερμανοί χώρισαν την χώρα σε τρεις διοικητικές ζώνες, εξασφαλίζοντας τον απόλυτο έλεγχο στους σημαντικότερους παραγωγικούς τομείς της χώρας. Κράτησαν τις στρατηγικές περιοχές, τον Πειραιά, την Θεσσαλονίκη, μεγάλο τμήμα της Δυτικής Μακεδονίας, την περιοχή του Έβρου, στα σύνορα με την Τουρκία, την Κρήτη, την

Χίο, την Λέσβο και την Λήμνο. Τις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης τις έδωσαν στους Βούλγαρους, οι οποίοι επιδόθηκαν σε έναν ανηλεή διωγμό εναντίον του ελληνικού πληθυσμού και εφάρμοσαν συστηματικά την πολιτική του εποικισμού στις περιοχές αυτές. Οι Ιταλοί έλεγχαν την ηπειρωτική Ελλάδα τις Κυκλάδες, τα Ιόνια νησιά και την Σάμο. Στις δύο τελευταίες περιοχές οι Ιταλοί οργάνωσαν ένα σύστημα αυτόνομης πολιτικής διοίκησης με σκοπό την τελική τους προσάρτηση.(Σαμπατακάκη, 2007). Η Ελλάδα πλέον υπό την τριπλή κατοχή άρχισε κυριολεκτικά να παρακμάζει. Νικημένη και φτωχή, αγροτική χώρα με αναιμική βιομηχανία και ανεπαρκείς και προβληματικές υποδομές (κατεστραμμένοι δρόμοι και λιμάνια) αδυνατούσε να καλύψει ακόμα και τις καθημερινές βιοτικές ανάγκες των πολιτών της και να ορθοποδήσει. Οι Έλληνες έπρεπε δυστυχώς να προσαρμοστούν στην καινούργια πραγματικότητα που δημιούργησε η επιβολή αυτού του νέου καθεστώτος αλλά κυρίως και λόγω της πείνας.(Σαμπατακάκη, 2007)

Έτσι ο λιμός που έπνιξε τη χώρα ήταν συνέπεια όχι μόνο της επίταξης προϊόντων από τους κατακτητές, αλλά και από τον αποκλεισμό των συμμαχικών δυνάμεων, καθώς και από τις ίδιες τις νοοτροπίες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Στις πόλεις, όπου ο λιμός έλαβε μεγάλες διαστάσεις, οι φτωχοί πεινούσαν περισσότερο και μάλιστα πέθαιναν και από την πείνα ενώ κάποιοι άλλοι κέρδιζαν από την ανάπτυξη της μαύρης αγοράς. Στην περίπτωση των νησιών η διαβίωση των κατοίκων εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική και παραγωγική αυτονομία και αυτάρκεια κάθε νησιού, γεγονός που συνετέλεσε στην όξυνση ή όχι των συνθηκών

πείνας. Παρόλα αυτά, ακόμα και σε νησιά που είχαν παρόμοια χαρακτηριστικά οι συνθήκες διαβίωσης ήταν εντελώς διαφορετικές.(Σαμπατακάκη, 2007)

Σκοπός της παρούσας μελέτης, λοιπόν, είναι να εστιάσουμε στην περίοδο της χιτλερικής κατοχής, να δούμε κυρίως το μεγάλο πρόβλημα της πείνας που βασάνισε τους κατοίκους και τις αρρώστιες που ταλαιπώρησαν τη ζωή τους, καθώς επίσης το φαινόμενο της μαύρης αγοράς, τη διατροφική κρίση, τα συσσίτια και γενικότερα την παροχή πρόνοιας προς τους Έλληνες. Δυσκολίες, βέβαια, υπάρχουν ως προς τη διερεύνηση του θέματος, είτε επειδή πολλά έγγραφα έχουν καταστραφεί λόγω των ετών, αλλά και των καταστάσεων εκείνης της εποχής, είτε λόγω αδυναμίας εύρεσης πολλών πηγών εκείνης της τραγικής περιόδου. Σήμερα, σχεδόν 75 χρόνια μετά την Κατοχή, η βιβλιογραφία αριθμεί πλέον μεγάλο πλήθος βιβλίων που αφορούν την περίοδο αυτή. Όμως, καθώς κλείνει ο βιολογικός κύκλος αυτών των ανθρώπων που έζησαν και πρωταγωνίστησαν στα γεγονότα εκείνα, αρχίζει σιγά-σιγά να μειώνεται ο αριθμός των αναμνήσεων των μαρτυριών και των διαφόρων αυτοβιογραφικών κειμένων. Έτσι οι σύγχρονοι μελετητές, παρά τις μαρτυρίες και τα ευρήματα της κατοχικής περιόδου 1941-1944, αντιμετωπίζουν ένα σημαντικό πρόβλημα: την απουσία έγκυρων εργαλείων έρευνας, ικανών να διευκολύνουν τον ερευνητή να επιτελέσει το έργο του. Είναι πραγματικά θλιβερή η έλλειψη χρονολογιών ή λεξικών προσώπων, πραγμάτων ή εννοιών που κάνουν δύσκολο ως ακατόρθωτο το έργο των ερευνητών. Και δυστυχώς στις μέρες μας δεν υπάρχουν σύγχρονες μελέτες που να ερευνούν αποκλειστικά το θέμα της υγείας και της πείνας την περίοδο εκείνη. Για το λόγο αυτό έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι προφορικές μαρτυρίες και οι αφηγήσεις

όλων αυτών που περιέγραψαν τις προσωπικές τους εμπειρίες, μίλησαν για τη ζωή τους, τις δυσκολίες τους, τις αγωνίες τους και κατέθεσαν κυριολεκτικά την ψυχή τους. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε την << αδυναμία >> των προφορικών μαρτυριών. Είναι από τη μία τόσο υποκειμενικές αλλά και τόσο αντικειμενικές από την άλλη. Εμπεριέχουν την υποκειμενικότητα του δημιουργού τους και το στίγμα του χρόνου της δημιουργίας τους αλλά ταυτόχρονα δηλώνουν μια ανάδυση των εμπειριών του παρελθόντος, μέσα όμως από τα μεταγενέστερα βιώματα των ιστορικών υποκειμένων.(Ρεπούση, 2004) Από την άλλη, οι προφορικές μαρτυρίες επειδή προέρχονται από ζωντανές πηγές μπορούν να διαμορφωθούν κατάλληλα από τον ερευνητή όταν αντιλαμβάνεται ή << υποπτεύεται >> ότι υπάρχει παραπλάνηση. Δηλαδή ο ερευνητής μπορεί να ρωτήσει και να ξαναρωτήσει κάτι και να διορθώσει τυχόν σφάλμα. (Thompson, 2002)

Ωστόσο, με αυτήν τη μελέτη δεν φιλοδοξούμε να αναλύσουμε σε όλο της το βάθος και πλήρως τα οικονομικά προβλήματα της κατοχής, αλλά να αναδείξουμε την ασχήμια και τον πόνο, την εξαθλίωση από την πείνα και το θάνατο των ανθρώπων από τις αρρώστιες που μάστιζαν εκείνη την εποχή, ώστε να αποτελέσει μια μικρή αρχή, μια μικρή συμβολή στην αποκάλυψη κι άλλων στοιχείων για τη μαύρη κατοχή. Από την άλλη, επειδή στις μέρες μας η χώρα μας περνά δύσκολες στιγμές, η μελέτη αυτή φαντάζει επίκαιρη εφόσον η φτώχεια, η πείνα, η αδυναμία των ανθρώπων να αντιμετωπίσουν σοβαρές και μη ασθένειες όπως επίσης και ο θάνατος βασανίζουν πάρα πολλούς. Επιπλέον, με ειλικρίνεια μπορώ να πω ότι μου είναι δύσκολο να σταθώ αδιάφορη σε όλα αυτά που διάβασα και μελέτησα και επίσης άκουσα από τους

ανθρώπους που μου μίλησαν και κατά συνέπεια ευαισθητοποίησαν πολλές πτυχές μου. Η συγκίνησή μου πολλές φορές είναι εμφανής και σε πολλά σημεία αρκετά ως πολύ έντονη με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο να τη διαχειριστώ. Επίσης, εκτός από τις προφορικές μαρτυρίες που χρησιμοποιήθηκαν για την εργασία αυτή, χρησιμοποιήθηκε και σπουδαίο υλικό από το αρχείο Κουτσουμάρη.

Κορμιά σκελετωμένα και μάτια απελπισμένα κοιτούν και περιμένουν.....

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Παρόλα αυτά, η χώρα μας την περίοδο της κατοχής πραγματικά δυστύχησε και άφησε πίσω της χιλιάδες θύματα. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι στο διάστημα αυτό χάθηκαν άνθρωποι, είτε εξαιτίας των κατακτητών ,είτε εξαιτίας των επικίνδυνων ασθενειών, είτε εξαιτίας της μεγάλης φτώχειας και κυρίως εξαιτίας της πείνας. Το οικοδόμημα της ζωής του ελληνικού λαού γκρεμίστηκε και άνοιξε για όλους ο δρόμος του νεκροταφείου. Πολλοί άνθρωποι των Γραμμάτων και των

Τεχνών, συγκλονισμένοι από τον εφιάλτη που ζούσαν οι ίδιοι και οι συνάνθρωποί τους, αποδίδουν την αγωνία τους σε στίχους, πεζά κείμενα, χρονικά, ημερολόγια, πίνακες κ.ά. Ο ποιητής Νίκος Παπάς στο έργο του «Τετράχρονη Νύχτα», ο λογοτέχνης Ασημάκης Πανσέληνος στο βιβλίο του «Τότε που ζούσαμε», ο Ανδρέας Κέδρος στο βιβλίο του «Εθνική Αντίσταση 1941-44», ο Γιώργος Μαρουδής στο βιβλίο του «Το ημερολόγιο της πείνας» κ.ά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Η Κατοχή: Η οικονομική κατάρρευση της χώρας, τα γεγονότα που οδήγησαν στον λιμό και οι επιπτώσεις

<< Αδέλφια ψηλά το κεφάλι. Ο σταθμός σε λίγο δεν θα είναι ελληνικός. Μην τον ακούτε πια.>>. Με αυτά τα λόγια ολοκλήρωσε την τελευταία του ελεύθερη εκπομπή ο Ραδιοφωνικός σταθμός των Αθηνών στις 27 Απριλίου του 1941. Λίγο μετά, τα πρώτα γερμανικά στρατεύματα εισήλθαν στην πόλη και ύψωσαν τη σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό στην Ακρόπολη. Οι Γερμανοί προσπάθησαν αμέσως, αφού πλέον είχαν εγκατασταθεί, να σχηματίσουν κυβέρνηση συνεργατών, ώστε να ελέγχουν τη χώρα όσο πιο πολύ μπορούσαν. (Παπαρηγόπουλος, 2014). Επικεφαλής μιας τέτοιας κυβέρνησης δέχτηκε να μπει ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου, ο οποίος στις 30 Απριλίου ορκίστηκε πρωθυπουργός. Μάλιστα ο τότε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσανθος αρνήθηκε να τον ορκίσει και την ορκωμοσία έκανε ο ιερέας του Αγίου Γεωργίου του Καρύτση. Βέβαια η στάση του αυτή σύντομα θα του στοίχιζε τον αρχιεπισκοπικό του θρόνο. Ωστόσο, ο στρατηγός Τσολάκογλου και οι υπόλοιποι

στρατηγοί που τον ακολούθησαν, αποτέλεσαν τους πραξικοπηματίες απέναντι στη νόμιμη κυβέρνηση της χώρας με το να αγνοήσουν τις διαταγές των ανωτέρων τους. Έτσι οι Γερμανοί και οι Ιταλοί στις 3 Μαΐου παρέλασαν μπροστά από το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη της Αθήνας για να γιορτάσουν τη στρατιωτική τους νίκη, ενώ οι δρόμοι της πόλης ήταν κυριολεκτικά άδειοι. Από εκείνη τη στιγμή άρχισε η χώρα

να βουλιάζει. Οι Γερμανοί προχώρησαν

στην εισαγωγή ενός χαρτονομίσματος γνωστού ως << μάρκου κατοχής >>, το οποίο δεν είχε καμιά αγοραστική αξία έξω από τα ελληνικά σύνορα. Η

κυκλοφορία του όμως είχε άσχημες

συνέπειες στην ελληνική οικονομία και στην αύξηση του πληθωρισμού. (Παπαρρηγόπουλος, 2014). Οι τρεις μορφές εξουσίας, η εξόριστη κυβέρνηση μαζί με τη Μ. Βρετανία, οι αρχές Κατοχής και η κυβέρνηση Τσολάκογλου δεν έδειχναν να δραστηριοποιούνται, τουλάχιστον στο βαθμό που απαιτούσε η οξυτήτα της κατάστασης. Οι Γερμανοί, ως πρωταρχική και κύρια αιτία του κακού, αλλά και οι σύμμαχοι ήταν υπεύθυνοι για την έλλειψη αγαθών και την πείνα που έπληξε τη χώρα.

Η κατοχή είχε καταστροφικές συνέπειες για το λαό. Η βιομηχανική παραγωγή έπεσε στο 5-10% της προπολεμικής παραγωγής (Γατόπουλος, χχ). Οι εισαγωγές πρώτων υλών και καυσίμων, καθώς και βιομηχανικών προϊόντων σχεδόν εκμηδενίστηκαν. Οι λίγες επιχειρήσεις που απέμειναν δούλευαν βασικά για τους κατακτητές. Η εξορυκτική βιομηχανία παρέλυσε, με μόνη εξαίρεση τα μεταλλεία χρωμίου και μαγγανίου, που έφταναν το 50% της προπολεμικής παραγωγής, καθώς ενδιέφεραν τη

γερμανική πολεμική βιομηχανία. Η αγροτική παραγωγή περιορίστηκε πολύ.(Γατόπουλος,χχ). Το Γερμανικό Πρακτορείο «Βελτ – Πρες» αναφέρει ότι σταμάτησε εντελώς το εξωτερικό εμπόριο (Χατζής, 1977). Δεν υπήρχε ψωμί, κρέας, ρύζι ούτε καν ψάρια, καθώς το ψάρεμα ήταν αδύνατο λόγω των τορπιλών στα λιμάνια. Οι ανάπηροι και άλλες κατηγορίες πολιτών που δικαιούνταν κρατικές συντάξεις δεν εισέπραξαν τίποτα από τα κενά ταμεία των τραπεζών. Δρόμοι κατεστραμμένοι. Ο εμπορικός στόλος είχε χαθεί. Τα μαγαζιά της Αθήνας άδεια. Το εθνικό εισόδημα τον Οκτώβρη του 1941 έπεσε κάτω από 21 δισεκατομμύρια δραχμές. Άμεσα και έμμεσα, τόσο οι κατακτητές όσο και οι Έλληνες που είχαν αναπτύξει δραστηριότητα για την εξυπηρέτηση των κατακτητών, απομυζούσαν οικονομικά τη χώρα. Η Τράπεζα Αθηνών με την Τράπεζα της Δρέσδης δημιούργησαν

την Γαλλογερμανική Εταιρεία για τη συγκέντρωση και μεταφορά στη Γερμανία ελληνικών προϊόντων (Χατζής,1977).Υποκαταστήματα

γερμανικών τραπεζών κατέκλυσαν τη

χώρα. Η δραχμή κατρακυλούσε.(Χατζής,1977).

Η ανεργία μάστιζε τον εργαζόμενο ελληνικό λαό. Οι μισθοί και τα ημερομίσθια έχαναν καθημερινά την αγοραστική τους αξία. Τα δημόσια οικονομικά εξαθλιώθηκαν, αφού από τα μηδαμινά έσοδα των 600 εκατομμυρίων δραχμών – σε τιμαριθμικές δραχμές – δόθηκαν επιπλέον άλλα 1500 εκατομμύρια στους κατακτητές σαν «δαπάνες κατοχής» το έτος 1941 – 42 (Χατζής, 1977). Ακόμα πιο άσχημο ήταν

και η επίταξη που επέβαλαν οι Γερμανοί στις εργασίες των πολιτών. Αυτό προκάλεσε μεγάλες αναταραχές και κινητοποιήσεις σε πολλές πόλεις, ακόμα και απεργίες, με αποτέλεσμα ευτυχώς να αποσύρουν το μέτρο αυτό. (Κρεμμύδας, 2012). Από την αρχή της κατοχής παρουσιάστηκε μεγάλη έλλειψη τροφίμων. Οι Γερμανοί άρπαζαν ως λεία πολέμου ότι τρόφιμα υπήρχαν σε στρατιωτικές αλλά και κρατικές αποθήκες. Συγχρόνως ο στρατός λεηλατούσε τα μαγαζιά και προκαλούσε γενικότερες καταστροφές. Επιτάχτηκαν ακόμα και τα φαγώσιμα από τα συσσίτια, όσπρια και γάλα. Μόνο κάποια λιγοστά καφενεία έμειναν ανοιχτά ως το τέλος της κατοχής δίνοντας τον ακουστό ρεβιθοκαφέ τους. Η εσωτερική αγορά διαλύθηκε, χιλιάδες άνθρωποι έμειναν χωρίς δουλειά και πόρους για να ζήσουν. Οι συγκοινωνιακές υποδομές κατέρρευσαν πλήρως. Όλα τα μεταφορικά μέσα επιτάχτηκαν όπως τα καύσιμα, οι μηχανές και τα ανταλλακτικά. Το σιδηροδρομικό και το οδικό δίκτυο ήταν σε κακό χάλι από τους βομβαρδισμούς και τα λιμάνια κατεστραμμένα. (Γεωργίου, 1979). Τα τρόφιμα δίνονταν με δελτία, των οποίων η αντιστοιχία σε θερμίδες έφτασε μόλις τις 183 το Νοέμβρη του 1941. Συσσίτια λειτουργούσαν μόνο σε ελάχιστα σημεία της Αθήνας, όπως στους πρόσφυγες από την ανατολική Μακεδονία, στους ανάπηρους στρατιώτες της Κρήτης, στο Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο, στους δικηγόρους και σε φιλανθρωπικά ιδρύματα. Στην επαρχία, οι συνθήκες διαβίωσης των χωρικών χειροτέρευαν σταθερά, καθώς τα αποθέματα εξαντλούνταν και η έλλειψη ζώων, εργαλείων και σπόρων δεν ευνοούσε νέες καλλιέργειες. Χιλιάδες εργάτες σχημάτιζαν ατέλειωτες ουρές καθημερινά από τις πρωινές ώρες, μπροστά στα εργοστάσια και τις επιχειρήσεις με την ελπίδα ότι θα άρχιζαν να λειτουργούν. Η έκθεση του Ανώτατου Συμβουλίου Υγιεινής του 1942

αναφέρει ότι η πείνα που είχε φτάσει στο κατακόρυφο ήταν ευθύνη των κατακτητών (Χατζής, 1977). Μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση στο θέμα του υποσιτισμού μπορεί να πραγματοποιηθεί με βάση τη διατροφή της μέσης εργατικής οικογένειας συγκεκριμένα στην Αθήνα και τις αντίστοιχες θερμίδες κατά καταναλωτική μονάδα ημερησίως. Η διαίρεση του πληθυσμού κατά κατηγορίες διατροφής δείχνει μια γενική εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε πριν και κατά τη διάρκεια της Κατοχής:

1939

Άνω των 2500 Cal κανονική διατροφή 35%

1800-2500 Cal μόλις επαρκής διατροφή 47%

1200-1800 Cal ανεπαρκής διατροφή 16%

600-1200 Cal έντονος υποσιτισμός 2%

0-600 Cal εντονότατος υποσιτισμός 0%

Νοέμβριος 1941-Μάρτιος 1942

Άνω των 2500 κανονική διατροφή 0%

1800-2500 Cal μόλις επαρκής διατροφή 4%

1200-1800 Cal ανεπαρκής διατροφή 18%

600-1200 Cal έντονος υποσιτισμός 63%

0-600 Cal εντονότατος υποσιτισμός 15%

Ιανουάριος 1943 - Απρίλιος 1943

Άνω των 2500 Cal κανονική διατροφή 6%

1800-2500 Cal	μόλις επαρκής διατροφή 34%
1200-1800 Cal	ανεπαρκής διατροφή 47%
600-1200 Cal	έντονος υποσιτισμός 13%
0-600 Cal	εντονότατος υποσιτισμός

ΠΗΓΗ: Δοξιάδης Κ. << Αι θυσίαι της Ελλάδος εις τον Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον >>.

Αθήνα 1945:98.

Βλέπουμε, δηλαδή πόσο πολύ υπέφεραν οι πολίτες όσον αφορά τη διατροφή τους, σιτιζόμενοι από λίγο έως σχεδόν μηδαμινά και ιδιαίτερα το διάστημα 1941-1942 και 1943.

Νεκροί που τους μεταφέρουν στο νεκροταφείο με κάρα...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Σημαντικό πρόβλημα επίσης, αποτελούσε η περισυλλογή αλλά και η ταφή των πτωμάτων. Στην Αθήνα τους νεκρούς μάζευαν τα κάρα της δημαρχίας και οι κηδείες επειδή ήταν δαπανηρές για πολλούς, γίνονταν όσο πιο πρόχειρα γινόταν. Άλλοι έθαβαν τους νεκρούς μόνοι τους όπου έβρισκαν, άλλοι τους έθαβαν σε ομαδικούς τάφους και άλλοι απλά τους εγκατέλειπαν στους δρόμους. Εκεί τα πτώματα έμεναν για πολλές ώρες. Σκληρές συνθήκες. Κοντά στα πτώματα μαζεύονταν πολίτες, όχι για να δώσουν ένα χέρι βοήθειας αλλά για να αρπάξουν από πάνω τους ό,τι χρειάζονταν και θεωρούσαν ότι τους είναι απαραίτητο (Σαμπατακάκη, 2007). Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι η πείνα μάστιζε το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού καθώς οι πολίτες έπρεπε να προσαρμοστούν και να γίνουν μάρτυρες νέων καταστάσεων, δυστυχώς οδυνηρών! Έπρεπε να σκέφτονται τρόπους και μεθόδους ώστε να καταφέρνουν να σώζουν τόσο τις οικογένειές τους όσο και τους ίδιους από τους κατακτητές και από το θάνατο είτε αυτός προερχόταν από τους τελευταίους είτε από την έλλειψη βασικών τροφίμων.

Τα πτώματα στη σειρά...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Ο συγγραφέας Mark Mazower στο βιβλίο του << Στην Ελλάδα του Χίτλερ >>, χαρακτηριστικά αναφέρει ότι κάποιος Αθηναίος με μεγάλη πίκρα είπε ότι ο μεγαλύτερος μπελάς στα κεφάλια των ανθρώπων τότε ήταν να πεθάνει ένας δικός τους. Η πολιτεία όπως αδυνατούσε να φροντίσει τους ζωντανούς, αδυνατούσε να φροντίσει και τους νεκρούς της. Τα πατροπαράδοτα έθιμα και οι τελετουργίες που αφορούσαν την ταφή των νεκρών δεν τηρούνταν και η ιδιωτική ταφή ήταν μόνο για πλουσίους. Θλίψη, απόγνωση, αίσθημα ανεπάρκειας και απογοήτευση κυριαρχούσαν στις καρδιές συγγενών και φίλων. Από την άλλη, η αγριότητα και η σκληρότητα πήραν τη θέση της ελληνικής φιλοξενίας ενώ παράλληλα η πορνεία, οι κλοπές, η εγκληματικότητα και οι φασαρίες στις ουρές των συσσιτίων ήταν η πραγματικότητα. Πάρα πολύ χτυπήθηκαν οι προσφυγικές οικογένειες του 1922, οι οποίες ζούσαν σε παραγκοπόλεις γύρω από τα αστικά κέντρα και δεν είχαν σπίτια ή συγγενείς στην επαρχία, η οποία υπέφερε λιγότερο. Οι περισσότεροι ήταν βιομηχανικοί εργάτες και υπάλληλοι και με τον πόλεμο έχασαν τη δουλειά τους, αφού τα εργοστάσια είτε έκλειναν είτε μείωσαν την παραγωγή τους. Προσπαθώντας να επιβιώσουν πουλούσαν τα υπάρχοντά τους, έκαναν μικροδουλειές ή ζητιάνευαν. Μικροπωλητές πουλούσαν χαρούπια σύκα, σπύρτα, τσιγάρα ή παλιά ρούχα. Στο κέντρο της πλατείας Ομονοίας υπήρχαν ξαπλωμένοι άνθρωποι κάθε ηλικίας που προσπαθούσαν να ζεσταθούν από τον ζεστό αέρα που έβγαινε από τις σχάρες του εξαερισμού του υπόγειου σιδηροδρόμου. Πολλοί ζούσαν μαζεύοντας χόρτα γύρω από τις πόλεις, έψαχναν

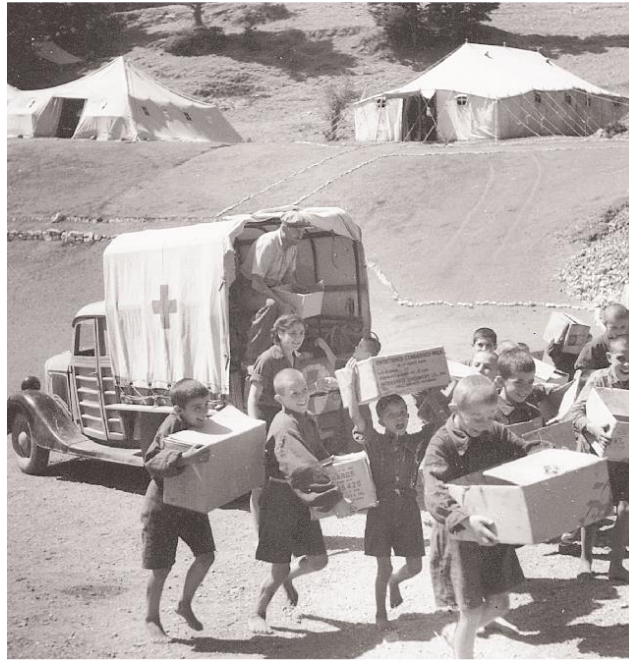
σκουπιδοτενεκέδες των ξενοδοχείων ή εστιατορίων. Πολλοί Γερμανοί αξιωματικοί διασκεδάζαν πετώντας αποφάγια από μπαλκόνια των ξενοδοχείων και βλέποντας τα παιδιά να παλεύουν μεταξύ τους για το ποιος θα πρωτοφάει. Οι κάτοικοι είχαν εξοικειωθεί με τη θέα του θανάτου στους δρόμους.(Σαμπατακάκη.2007)

Στα απομνημονεύματά του ο Σουηδός διπλωμάτης και μέλος του Ερυθρού Σταυρού στην χώρα μας από το 1942, Πολ Μον, περιγράφει την Αθήνα: <<...η πόλη παρουσίαζε θέαμα απελπιστικό. Άντρες πεινασμένοι, με τα μάγουλα ρουφηγμένα, σέρνονταν στους δρόμους. Παιδιά με όψη σταχτιά και γάμπες λιγνές σαν πόδια αράχνης, μάχονται με τα σκυλιά γύρω στους σωρούς των σκουπιδιών. Όταν το φθινόπωρο του 1941 άρχισε το κρύο, οι άνθρωποι έπεφταν στους δρόμους από εξάντληση. Τους μήνες εκείνου του χειμώνα σκόνταφτε κανείς κάθε πρωί πάνω σε πτώματα. Σε διάφορες συνοικίες της Αθήνας οργανώθηκαν νεκροφυλάκεια. Τα καμιόνια της δημαρχίας έκαναν κάθε μέρα το γύρο τους , για να μαζέψουν τους πεθαμένους. Στα νεκροταφεία τους σώριαζαν ο ένας πάνω στον άλλο. Ο σεβασμός για τους νεκρούς τόσο βαθιά ριζωμένος στους Έλληνες, είχε στομωθεί.(σελ.121)>> Όπως καταλαβαίνουμε, λοιπόν, πολλοί επώνυμοι άνθρωποι και συγγραφείς έκαναν και κάνουν αναφορές στην περίοδο αυτή- όπως άλλωστε έχουμε δει- και βάζουν τη δική τους πινελιά σε αυτόν το μελανό πίνακα της κατοχής. Επίσης και ο συγγραφέας Βύρων Δάβος στο βιβλίο του << Πόλεμος και Κατοχή >> αναφέρει με χαρακτηριστικό τρόπο τις δύσκολες στιγμές διαβίωσης των Ελλήνων. Περιγράφει ρεαλιστικά τα νοικοκυριά της εποχής, τα λαδοφάναρα και τα λυχάρια που έκαιγαν στα μισοσκότεινα σπίτια και τα αλάδωτα φαγητά που έτρωγαν. Αναφέρει τις

ανταλλαγές προϊόντων που έκαναν μεταξύ τους για να επιβιώσουν (ανταλλαγή είδος με είδος), τα μεροκάματα στους αγρούς, στις σταφίδες και στις ελιές για ένα πιάτο φαγητό, τις φωνές των παιδιών που φώναζαν εξασθενημένα γιατί πεινούσαν και το θαύμα που περίμεναν, ως λαός, ώστε να γλιτώσουν από την δυστυχία, τις αρρώστιες, την έχθρα των Γερμανών και γενικότερα από τη μαύρη τους τη μοίρα. Περιγράφει επίσης τα ξιπόλητα πόδια των ανθρώπων που πατούσαν πάνω στις λάσπες και στους πάγους τους κρύους χειμώνες και το καλοκαίρι στο καυτό χώμα και στα αγκάθια, τις ραμμένες με σύρμα σόλες των παπουτσιών και τα σταφιδόπανα που χρησιμοποιούσαν για ρούχα...

Η Ελλάδα πραγματικά διαλυμένη, χωρισμένη σε περιοχές και μέρη που δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Η περιφέρεια δεν μπορούσε να εφοδιαστεί, ενώ οι μεταφορές των προϊόντων είχαν εκλείψει μια και τα καύσιμα σχεδόν δεν υπήρχαν. Αν και η Αθήνα και ο Πειραιάς ήταν στην κορφή της πυραμίδας όσον αφορά στους θανάτους λόγω της φτώχειας και της πείνας, εντούτοις είναι αξιόλογο να επισημανθεί ότι υπήρξαν μικρότερες πόλεις αλλά και χωριά που είχαν σχεδόν την ίδια τύχη, είτε εξαιτίας της εκμετάλλευσης των κατακτητών, είτε εξαιτίας της καταστροφής που έλαβαν από τις δυνάμεις κατοχής εναντίων των ανταρτών. Ωστόσο, στην αρχή της κατοχής οι περισσότεροι κάτοικοι της Πελοποννήσου αλλά και της Βόρειας Ελλάδας κατάφεραν να επιβιώσουν λόγω των προϊόντων που είχαν από πριν εξασφαλίσει και αποθηκεύσει αλλά και λόγω της γεωγραφικής τους θέσης μια και ο κατακτητής δυσκολευόταν να έρθει σε επαφή μαζί τους. Βέβαια, μετά τα πράγματα άλλαξαν προς το χειρότερο καθώς τα αποθέματα άρχισαν να λιγοστεύουν και η

παραγωγή να μειώνεται ιδιαίτερα. Ο Ερυθρός Σταυρός αντιμετώπιζε μεγάλα προβλήματα επισιτισμού όπου πήγαινε για να βοηθήσει στην ύπαιθρο. (Χατζής, 1979)

Ξιπόλητα αλλά και χαρούμενα ταυτόχρονα μήπως στα κουτιά υπάρχουν ρούχα,

παπούτσια ή ακόμα και παιχνίδια...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Οι μεγάλες πόλεις είχαν και μια βοήθεια από διεθνείς οργανισμούς, η επαρχία όμως; Ακόμα και τα νησιά είχαν ιδιαίτερο πρόβλημα. Μακριά από την κεντρική Ελλάδα, αποκομμένα και πολλές φορές και άγονα τι να περιμένουν;. Η αλιεία είχε και αυτή απαγορευτεί. Η Σύρος ιδιαίτερα αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα επισιτισμού. Οι κατακτητές έπαιρναν τα τρόφιμά των κατοίκων, δήμευαν τις περιουσίες τους και

μόνο όσοι είχαν κάποια λιγιστά χρήματα ή κοσμήματα κατάφερναν να επιβιώνουν μέσω των προϊόντων που αγόραζαν από τη μαύρη αγορά. Η εργατική τάξη και οι μικροαστοί υπέφεραν. Και οι θάνατοι κι εδώ; Εξίσου πολλοί. Τόσοι πολλοί που έθαβαν τους νεκρούς σε ομαδικούς τάφους. (Σαμπατακάκη, 2007).

Ο σκληρός χειμώνας του 1941-42 δεν ξεχάστηκε από κανέναν. Το κρύο, η πείνα, οι ασθένειες και ο λιμός αποδεκάτισαν πολλούς. Σπίτια, μαγαζιά, οικόπεδα, περιουσίες ολόκληρες ξεπουλήθηκαν για λίγο ψωμί, μερικά δράμια όσπρια και κάποια κιλά σταφίδα. Μπροστά σε όλο αυτό το κακό οι κόποι μιας ζωής άλλαξαν χέρια... προδόθηκαν... Γεωγραφικά, λοιπόν, ο λιμός απλώθηκε στις μεγάλες πόλεις, ιδιαίτερα στην Αθήνα και στον Πειραιά, και στα απομονωμένα νησιά του Αιγαίου. Χιλιάδες άνθρωποι υπέφεραν, πείνασαν, αρρώστησαν, πρήστηκαν, τριγύριζαν φορώντας τσουβάλια, ξεπουλούσαν ότι είχαν και δεν είχαν, έψαχναν παντού κάτι για να φάνε και τελικά πέθαιναν μόνοι και αβοήθητοι. Ο υποσιτισμός, τα οιδήματα της πείνας, οι ψείρες, οι μολύνσεις, η φυματίωση στις πόλεις και η ελονοσία στην ύπαιθρο θέριζαν πολλούς. Θύματα όλων αυτών ήταν κυρίως οι τραυματίες και οι άρρωστοι του στρατού που πολέμησαν στην Αλβανία, οι τρόφιμοι των σανατόριων, των ασύλων και των ψυχιατρείων, οι πρόσφυγες, οι μικρομεσαίοι πολίτες, οι εργάτες και γενικότερα όσοι ήταν χαμηλότερης κοινωνικής τάξης. Οι << κοινωνικά ανώτεροι >> από την άλλη, πλούτιζαν και χωρίς ενδοιασμούς κατασπαταλούσαν επιδεικτικά μεγάλα ποσά σε ακροάματα και είδη πολυτελείας. (Σαμπατακάκη, 2007). Εντυπωσιακή είναι η ιστορία του Σμυρνιού ρεμπέτη, Παπάζογλου Βαγγέλη, που για να ζήσει δούλευε τότε σε ένα κέντρο. Το πρωί στο δρόμο έβλεπε τα παγωμένα κορμιά

να τα μαζεύει το κάρο ενώ το βράδυ οι μαυραγορίτες και οι δοσίλογοι πετούσαν χρήματα στα πόδια του. Ως άνθρωπος σωστός και ηθικός προτίμησε να μην ξανατραγουδήσει ποτέ. Δεν του άρεσε όλο αυτό. Εξασθενημένος από την πείνα και τη φυματίωση τριγυρνούσε στους δρόμους με ένα σακί κάνοντας τον παλιατζή ώσπου τελικά και κατέληξε κάπου μόνος και αβοήθητος σε έναν έρημο δρόμο του Πειραιά.

Ο λιμός όμως ταυτόχρονα επέφερε ανταγωνισμούς και προβλήματα τόσο ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις όσο και ανάμεσα στον πολιτικό κόσμο. Εφόσον η κυβέρνηση αδυνατούσε να βοηθήσει τον λιμοκτονούντα Έλληνα, αναγκαστικά τον έσπρωχνε προς εκείνη τη μεριά που θα του συμπαραστεκόταν έστω και ηθικά. Έτσι η δημιουργία της Εθνικής Αντίστασης για τους Έλληνες είχε όχι μόνο αίσθημα απελευθερωτικό αλλά και αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Ο λαός πεινούσε και πέθαινε ενώ ο πολιτικός κόσμος παρακολουθούσε από μακριά τα γεγονότα δεχόμενος πιέσεις ή ενστάσεις από παράγοντες του πολιτικού συστήματος ή από διπλωμάτες και Συμμάχους. Η Μεγάλη Βρετανία είχε σφυρηλατήσει ένα σιδερένιο κλοιό γύρω από την ηπειρωτική Ευρώπη και κανένα εμπόρευμα δεν επιτρεπόταν να περάσει σε καμιά κατεχόμενη χώρα ούτως ώστε να μην υπάρχει η δυνατότητα εφοδιασμού των κατακτημένων χωρών του Άξονα... Η πολιτική αυτή, που είχε δοκιμασθεί και κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν απόλυτη και έπρεπε να διατηρηθεί με κάθε θυσία αφού θεωρούνταν αναγκαία για το νικηφόρο και σύντομο τέλος του πολέμου. Κάθε χαλάρωση του αποκλεισμού θα ευνοούσε τον εχθρό και έτσι ο πόλεμος θα παρατεινόταν. Μόνο η συμμαχική νίκη θα σήμαινε στην ουσία τροφή για την Ευρώπη. Με τον αποκλεισμό, κάθε αποστολή βοήθειας από άλλες

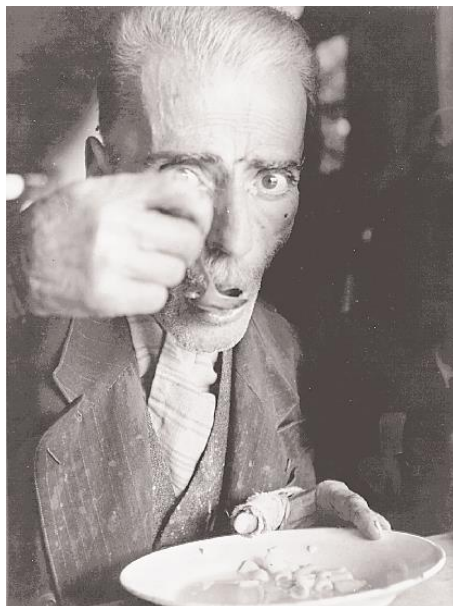
χώρες γινόταν αυτομάτως αδύνατη. Όπως και να είχε η κατάσταση, πάντως, η Ελλάδα ήταν μια συμμαχική χώρα που ο ηρωισμός της και η σθεναρή αντίστασή της εναντίον του κατακτητή είχαν αποσπάσει τον παγκόσμιο θαυμασμό και είχε εμπυρώσει τον υπόλοιπο κόσμο να αντισταθεί στον Άξονα. Η χώρα αυτή τώρα είχε αφηθεί αβοήθητη στη μοίρα της. Πολλοί Έλληνες είδαν τον αποκλεισμό ως πράξη απαξίας από πλευράς των Συμμάχων. Η άρση του, από την άλλη, θα έσωζε χιλιάδες ζωές. Ήδη από τον Μάιο του 1941 οι προβλέψεις για τον ερχόμενο χειμώνα είναι κάτι παραπάνω από ανησυχητικές. Ο Γερμανός πληρεξούσιος Άλτενμπουργκ ενημερώνει στις 7 Μαΐου τον υπουργό Εξωτερικών του Ράιχ και τη γερμανική διοίκηση ότι η πείνα θα εξαπλωνόταν εάν το κενό των τροφίμων δεν έκλεινε. Στο Βερολίνο γίνονται συζητήσεις μεταξύ των αρμοδίων για το θέμα, αλλά η απάντηση είναι αρνητική, ενώ δίνεται η εντολή στον πληρεξούσιο να ξεχάσει κάθε απαίτηση από τη Γερμανία. Οι Βρετανοί μας βοήθησαν λίγο ως και ελάχιστα ενώ θεωρούσαν ότι αυτοί που έπρεπε να βοηθήσουν την Ελλάδα ήταν η γειτονική Τουρκία καθώς και ο ίδιος ο κατακτητής (Σαμπατακάκη,2007).

Και όντως η Τουρκία μας βοήθησε αν και η κατάστασή μας ήταν απελπιστική. Σύμφωνα με τα αρχεία του Κουτσομάρη (1985-1967), ο εκδότης της Τουρκικής εφημερίδας ΒΑΤΟ που πήγε στην Ελλάδα με το πρώτο πλοίο που στάλθηκε με τρόφιμα για τη βοήθεια της Ελλάδας, περιέγραψε την κατάσταση με τα ακόλουθα λόγια:

«...ότι είδα στην Ελλάδα ξεπερνάει εκατό φορές αυτά που έχουν γραφεί έως τώρα για την κατάστασή της. Μου φάνηκε σαν να μπήκα στην κόλαση. Όταν το πλήρωμα του

πλοίου βγήκε στην ξηρά περικυκλώθηκε από εκατοντάδες κόσμου που φώναζε "δώστε μας έστω κι ένα ψίχουλο ψωμιού πεθαίνουμε στην πείνα". Περιπατώντας μέσα στην πόλη κατελήφθημεν από φόβο. Οι άνθρωποι που συναντούσαμε μοιάζανε σαν σκελετοί. Ο καπετάνιος του πλοίου περιέγραφε την Αθήνα σαν μια ισχνή και πεινασμένη πολιτεία που σε αυτήν δεν υπήρχαν ούτε άλογα, ούτε γάτες και σκύλοι μέσα στους δρόμους, γιατί όλα έχουν φαγωθεί. Ήταν περίπου αυτή η εποχή που ο λαός του ωραίου νησιού της Σύρου τηλεγραφούσε στην Αθήνα "στείλτε μας σιτάρι ή φέρετρα"...

Η τροφή που εστάλη από την Τουρκία στην Ελλάδα ήταν αρκετή για να προμηθεύσει δωρεάν συσσίτιο σε 150.000 περίπου κόσμου, αλλά η κατάσταση γενικά χειροτέρευε. Εξαίρεση αποτελεί το γεγονός όπου η Βρετανία επέτρεψε σε φορτίο 8.000 τόνων σιταριού αγορασθέντος από την Ελληνική Κυβέρνηση να περάσει. Αυτό ήταν ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός.(Σαμπατακάκη,2007)

Πεινασμένος και ταλαιπωρημένος σε συσσίτιο...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Στο μεταξύ, οι Έλληνες συνεργάτες των κατακτητών «αγόραζαν» όσα προϊόντα δεν είχαν κατασχέσει οι κατακτητές και τα έστελναν εκτός Ελλάδας, μέσω εταιριών που ίδρυσαν, όπως τη «Ντέγκρικες» με τους Γερμανούς και τη «Σάσιγκ» με τους Ιταλούς Επιπλέον, μπλοκάριζαν τις καταθέσεις των Ελλήνων πολιτών και τους άφηναν στο δρόμο, μοιράζονταν δε και τις μετοχές των βιομηχανικών, εμπορικών και τραπεζικών επιχειρήσεων (Χατζής, 1979).

2.2. Η Διατροφική Κρίση στην Περίοδο της Κατοχής

Άραγε αυτά τα αδυνατισμένα κορμάκια θα καταφέρουν να επανέλθουν;

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Η κρίση, είναι ευρέως γνωστό, ότι διήρκησε σε όλη την Κατοχική περίοδο και για μεγάλο διάστημα μετά την λήξη της. Παρόλα αυτά, έπληξε διαφορετικούς πληθυσμούς σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Χιονίδου (2011), οι αποκλίσεις παρουσίασης της διατροφικής κρίσης στον Ελληνικό πληθυσμό οφείλονται: "...στην ανομοιόμορφη κατανομή της βοήθειας, στην περιορισμένη επικοινωνία με την υπόλοιπη Ελλάδα, στα επίπεδα απασχόλησης, στον πληθωρισμό και στις καταστροφές από στρατιωτικές επιχειρήσεις" (σελ. 49). Είναι λοιπόν εύλογη η συσχέτιση των μαρτυριών των επιζώντων από την Κατοχή, ακόμη και σήμερα, ότι στα αστικά κέντρα και στα άνυδρα νησιά ένωσαν τον λιμό νωρίτερα ως συνέπεια και οι καταγραφές θνησιμότητας ήταν σαφώς αυξημένες σε σύγκριση με την επαρχία, που με τοπική παραγωγή και την καλλιεργήσιμη γη κατάφεραν να επιζήσουν(Χατζής,1979).

Διανομή σίτου...

(φωτ. αρχείο Αριστ. Κουτσομάρη, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο)

Από την αρχή του χειμώνα του 1941 οι διανομές με τα «δελτία του μπακάλη» γίνονταν σπάνια και η μερίδα του «ψωμιού της κατοχής» - το οποίο ήταν μια κίτρινη ψημένη μάζα σε λαδόχαρτο που τρωγόταν μαζί με λάσπη από σκουπόσπορο και φλούδες δέντρων - έπεσε από τα 60 στα 40 δράμια, ενώ αρκετές φορές δεν υπήρχε καν ψωμί να μοιραστεί. Οι οικογένειες που έχαναν τους ανθρώπους τους δε δήλωναν τους θανάτους στο ληξιαρχείο για να μη χαθεί το δελτίο του ψωμιού του πεθαμένου (Χατζής, 1979). Η τιμή του ψωμιού (κατά οκά) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της ιλιγγιώδους αύξησης των τιμών: τον Απρίλιο του 1941 κόστιζε 10 δραχμές, τον Ιανουάριο του 1942 κόστιζε 230, τον Ιούλιο του 1943 2.600 δραχμές και το Σεπτέμβριο του 1944 έφτασε τα 153.000.000 δραχμές!(Χατζής,1979). Ο πρόεδρος του Αμερικανικού Κολλεγίου της Αθήνας Δρ. Ντέιβις έγραψε ότι οι Έλληνες τραυματίες διώχονταν από τα νοσοκομεία και ρίχνονταν κυριολεκτικά στους δρόμους σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Τα νοσοκομειακά πλοία βομβαρδίστηκαν και τα φορτία κατασχέθηκαν, ενώ οι στρατιώτες ζητούσαν τροφή, στέγη και μεταφορικό μέσο για να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Παντού υπήρχαν ερειπωμένα σπίτια, ξεπατωμένα χωριά και πόλεις, νεκροί άντρες ακρωτηριασμένοι, αγροκτήματα χωρίς ζώα, σπανιότητα τροφίμων, σαν να είχε επέλθει τέλεια καταστροφή από επιδρομή ακριδών.

Όσο προχωρούσε ο χειμώνας του 1941-1942, που ήταν από τους πιο ψυχρούς χειμώνες της Αθήνας, έγινε συνηθισμένο θέαμα η εικόνα των πεινασμένων ανθρώπων που έκαναν επιδρομή στα σκουπίδια για φλούδες, σάπια χορταρικά, βρώμικα κόκαλα, φύλλα κρεμμυδιών, λεμονόκουπες . Σύμφωνα με την ιστορικό

Νικολαΐδου Ελένη οι Έλληνες επιβίωναν με πατατοφλουδοκεφτέδες, μπομπότα (χυλός από καλαμποκάλευρο), ψίχουλα εβδομάδας, τετράποδα καιεμετό των Γερμανών! Έπαιρναν τις φλούδες από τις πατάτες που καθάριζαν και τις τηγάνιζαν. Μάζευαν τα ψίχουλα από το τραπέζι και τα φύλαγαν σε ένα ποτήρι και τα ξαναέτρωγαν. Οι σκύλοι και οι γάτες είχαν εξαφανιστεί όπως επίσης και τα άλογα γιατί τα έτρωγαν. Φρούτα δεν είχαν να φάνε ενώ όταν έτρωγαν χόρτα τα μάσαγαν και τα αναμάσαγαν συνέχεια για να νομίζουν ότι είναι γεμάτο το στομάχι τους. Αυτό που υπήρχε σε μερική αφθονία ήταν το κρασί, το οποίο έσωσε πολλούς ενώ οι σταφίδες και τα σύκα ήταν υλικά που τους κρατούσαν ζωντανούς. Άλλοι επιβίωναν γιατί σύχναζαν σε ταβέρνες που έπιναν και έτρωγαν οι Γερμανοί και όταν αυτοί ξερνούσαν οι δικοί μας θρέφονταν από τον εμετό τους.(Νικολαΐδου, 2011) Ακόμη, παρατηρήθηκαν περιπτώσεις βρώσης και σκαντζόχοιρων, ημιόνων και χελωνών. Μια αληθινή μαρτυρία, του Ευάγγελου Ρούσσου,(κατοίκου της Σύρου εκείνης της εποχής) αναφέρει: <<... ορκίζομαι στη μνήμη των νεκρών παιδιών της γενιάς μου να πω την αλήθεια χωρίς φόβο και χωρίς πάθος , αναφέροντας όσα έζησα προσωπικά διαπίστωσα ο ίδιος στο άμεσο περιβάλλον μου και αφήνοντας κατά μέρος όσα άκουσα ή διάβασα για την Κατοχή στη Σύρα ή αλλού. Παιδιά οχτάχρονα, δεκάχρονα, δωδεκάχρονα σε ώρες που έδινε το κορμί τους και χρειαζόταν τα καλύτερα υλικά για να τραφούν, έσβηναν, έγερναν, βυθίζονταν στο θάνατο μέσα σε σπίτια σκοτεινά και παγωμένα, όπου στο τζάκι δεν έβραζε τσουκάλι, όπως πριν, στο δωμάτιο δεν άναβε όπως πριν, όπου στη γωνιά δεν έφεγγε καντήλι, όπως πριν, όπου τα ρούχα δεν ήταν ζεστά και καθαρά και μυρωμένα, όπως πριν, μα ήταν κουρέλια, ήταν φωλιές της ψείρας και του ψύλλου και του κοριού. Τέσσερα χρόνια χωρίς κρέας και ψάρι, εμείς στη μέση

του Αιγαίου. Το γάλα το γευτήκαμε μόνο σκόνη και μόνο κατά διαστήματα, οπότε γινόταν διανομές από τον Ερυθρό Σταυρό ή άλλους παρόμοιους οργανισμούς. Σαράντα μέρες δίχως μπουκιά ψωμί στο στόμα σου κι οχτώ μήνες στάλα λάδι στο σπίτι του, ο κεφαλικός σου φόρος στην Κατοχή, δώδεκα χρονών παιδί σκελετωμένο, με κόκκινες βούλες στο δέρμα από την αβιταμίνωση, ψώρα να σε τρώει με τις ανοιγμένες σου πληγές πασαλειμμένες με θειάφι. Μια φορά μας μοίρασαν ψωμί, που το αλεύρι του είχε βραχεί με πετρέλαιο. Φαρμάκι. Έτρωγες μια μπουκιά και παρατούσες. Η πείνα όμως νικούσε την πίκρα και το ζανάπιανες πάλι σε λίγη ώρα. Πάλι μια μπουκιά και πάλι παρατούσες. Και πάλι και πάλι. Στο τέλος δεν άφηνες ούτε ψίχουλο από τη μερίδα σου. Την κατάφερες με πολλές-πολλές δόσεις... Κάποτε πήραν κάποιοι πρωτοβουλία και ίδρυσαν τη <<Στέγη του παιδιού>>. Το ίδρυμα στεγάστηκε στο χτίριο του παλιού Ορφανοτροφείου Αρένων στους τρεις Ιεράρχες, σημερινό 3^ο Γυμνάσιο. Εκεί μάζεψαν από τους δρόμους καμιά πενηνταριά κουρελιασμένα και σκελετωμένα παιδιά. Τους πήραν από πάνω τους τα κουρέλια τα ψειριασμένα και τα έκαψαν. Τα παιδιά τα έπλυναν και τους φόρεσαν μόνο από ναι καμιζόρα κι ένα σωβρακάκι από κάμποτο, φτηνό, από τα συριανά υφαντήρια, και τα κράτησαν για αρκετό καιρό, ώσπου να μαζευτούν τα χρήματα από φιλανθρωπίες και να τους αγοράσουν να τους φορέσουν ρούχα κανονικά. Εκεί τα παιδιά είχαν εξασφαλίσει μια ζεστή σούπα με μια φέτα ψωμί κάθε μέρα. Όμως ζούσαν σαν ορφανά, χωρίς να έχουν ορφανέψει, σα φυλακισμένα, αποκομμένα από τους δικούς τους και τους γνώριμους ελεύθερους χώρους. Κοιμόντουσαν είκοσι παιδιά σε κάθε θάλαμο. Κάποιες κυρίες από καλές οικογένειες της Ερμούπολης ερχόντουσαν τα πρωινά και φρόντιζαν το φαγητό και τις άλλες ανάγκες των παιδιών. Διευθύντρια ήταν μια δεκατετράχρονη λυγερή κοπέλα, ονειρική.

Πού βρέθηκα τέτοιος Αρχάγγελος μέσα στον καταποντισμό του σύμπαντος! Τα βράδια, πριν από το ύπνο, εκείνη έλεγε στα παιδιά ιστορίες ή σε εκείνην δικές τους ιστορίες, κι εκείνη τα άκουγε με αφοσίωση και τα μάτια της, είχαν ένα φως τόσο γλυκό, που αν κανείς δεν έχει ερωτευτεί στη ζωή του δεν το ξέρει. Τα παιδιά της είχαν βγάλει και τραγουδάκι ...>> (Συριανά Γράμματα, 13/12/1941).

Προκειμένου να γίνει περισσότερο αντιληπτή η έλλειψη τροφίμων παραθέτουμε τις <<φερόμενες>> ως στρατιωτικές ανάγκες σε ελληνικά είδη των δυνάμεων Κατοχής την περίοδο Σεπτεμβρίου 1942- Σεπτεμβρίου 1943:

Στρατιωτικές ανάγκες Γερμανών

2.500 τόνοι σταφίδα	380 τόνοι γάλα
2.400 τόνοι ελαιόλαδο	100 τόνοι κρέας
500 τόνοι σύκα	

Στρατιωτικές ανάγκες Ιταλών

4.000 τόνοι σταφίδα	100 τόνοι κρέας
1.800 τόνοι ελαιόλαδο	100 τόνοι τυρί
1.000 τόνοι πατάτες	140 τόνοι γάλα
500 τόνοι σύκα	

ΠΗΓΗ: Mon P. Imter arma caritas. Η αποστολή μου στην Κατεχόμενη Ελλάδα.

Εκδόσεις Μέτρον, Αθήνα 2000:105-110.

Και από την άλλη μεριά τα Ελληνόπουλα να πεινούν, να δυστυχούν καθημερινά και το χειρότερο όλων: να πεθαίνουν!

Εμφανής ο υποσιτισμός στα παιδικά κορμάκια τους...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Η δυστυχία, η πείνα, ο θάνατος και οι σκελετωμένοι άνθρωποι, τα παιδιά με τις πρησμένες κοιλίες και τα τεράστια μάτια κατέκλυζαν τους δρόμους. "Πεινάω, πεινάω!", ακουγόταν σπαρακτικά από τα πολλά στόματα πεινασμένων παιδιών στους δρόμους της Αθήνας και η λέξη αυτή αντηχούσε παντού ενώ τα άψυχα κορμάκια τους έμεναν κατάχαμα στο πεζοδρόμιο με όλη τη φρίκη του θανάτου αποτυπωμένη στο

σκελετωμένο πρόσωπό τους (Αρχείο Κουτσουμάρη). Άλλα πάλι φώναζαν όσο πιο δυνατά μπορούσαν για να τα ακούσουν συνήθως άνθρωποι ισογείων σπιτιών και να τους δώσουν κάτι, αν είχαν. Άλλα κρατούσαν στα χέρια τους ένα δελτίο για να πάρουν λίγο ψωμί από το φούρνο και άλλα, αφού είχαν πάρει το ψωμί και πήγαιναν σπίτι, έπεφταν θύματα αρπαγής. Τους το έκλεβαν... άλλοι που επίσης πεινούσαν.(Αρχείο Κουτσουμάρη)

Παιδάκι που κλαίει γιατί πεινάει...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Εκτιμάται ότι πέθαναν περίπου 300.000 άτομα το χειμώνα του 1941 -42. Τα θύματα της πείνας ήταν άνθρωποι ηλικιακά ευάλωτοι, βρέφη, πολύ μικρά παιδιά και ηλικιωμένοι. Ακόμη περισσότερο πέθαιναν οι άντρες από τις γυναίκες, πράγμα που

δικαιολογείται μια και οι άντρες ήταν πιο πολύ ευάλωτοι έξω στις κακουχίες δουλεύοντας ή ψάχνοντας για τροφή ενώ οι γυναίκες παρέμεναν μέσα στο σπίτι φροντίζοντας την οικογένεια.(Σαμπατακάκη,2007).

Άνθρωποι σωριάζονται και πεθαίνουν στους δρόμους...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Ωστόσο πιο πρόσφατες έρευνες στα βιβλία θανάτων των Ληξιαρχείων κατά τόπους περιοχών και ιδιαίτερα της Αθηνάς και του Πειραιά μας δίνουν πιο ακριβή στοιχεία. Φαίνεται για την Αθήνα ότι περισσότεροι από 30.000 θάνατοι από ένα σύνολο 67.334 θανάτων όλη την περίοδο 1940 – 1945 σημειώθηκαν τα έτη 1941 – 1942. Υπήρχε μια κορύφωση των θανάτων τους τελευταίους μήνες του 1941 και τους πρώτους του 1942 και η αύξηση αυτή οφειλόταν στην πείνα. Αντίστοιχα στο Δήμο Πειραιά από το

Νοέμβριο του 1941 ως το Μάρτιο του 1942 σημειώθηκε το 26,97% όλων των θανάτων της περιόδου 1940 – 1945 (Λούκος,2007, σελ.220-222). Παρόμοια καταγράφεται ότι στην Αθήνα έχουμε το 1940 14.417 θανάτους, το 1941 28.509, το 1942 45.639, το 1943 14.120, το 1944 17.994 και το 1945 15.582(Μπουρνόβα,2005 σελ.53). Η εντυπωσιακή αύξηση της θνησιμότητας το 1941 και ιδιαίτερα το 1942 είχε ως κύρια αιτία την πείνα. Εκτιμήσεις της εποχής ή λίγο μεταγενέστερες δεν συμφωνούν ακριβώς με τις πιο πρόσφατες έρευνες, ωστόσο, από όλες τις προσεγγίσεις προκύπτει ο μεγάλος αριθμός θανάτων το χειμώνα του 1941 – 1942 για την Αθήνα, τον Πειραιά αλλά και τα νησιά, όπου ο μηνιαίος αριθμός θανάτων ήταν έξι φορές μεγαλύτερος του προπολεμικού. (Λούκος,2007, σελ.224-226). Οι θάνατοι ήταν στην ημερήσια διάταξη.

Άνθρωποι έφεταν νεκροί, μέσα στον δρόμο, γεγονός το οποίο, μέσα στο διάβα του χρόνου, κατέστη καθημερινό φαινόμενο και εντάχθηκε, μέσα στις συνήθειες των ανθρώπων, οι οποίοι προσπερνούσαν τους νεκρούς, αδιάφορα, ως προς το τραγικό γεγονός της απώλειας της ζωής και με μόνο τους ενδιαφέρον να αφαιρέσουν ό,τι ήταν πολύτιμο, για την επιβίωσή τους. Οι νεκροί στοιβάζονταν έξω από τα νεκροταφεία άταφοι, καθώς δεν υπήρχε δύναμη να σκάψουν λάκκους. Ο συγγραφέας Δ. Γληνός περιέγραψε τότε την εικόνα των ανθρώπων που περιφέρονταν σκελετωμένοι και των ατροφικών παιδιών που είχαν καλαμάκια ποδαράκια και μάτια σβησμένα. Επίσης, επέμεινε στον ψυχικό εκφυλισμό των ανθρώπων, καθώς συνήθισαν στη θέα των πτωμάτων των συνανθρώπων τους, περνούσαν πάνω από αυτά και σώριαζαν τους νεκρούς τους μέσα στα κάρα των σκουπιδιών (Χατζής, 1979).Ιδιαίτερα οι Γερμανοί,

που είχαν και το βασικότερο λόγο, ακόμα και το σκληρό χειμώνα του 1941-1942, συγκέντρωναν αρκετά μεγάλες ποσότητες λαδιού και τις έστελναν στη Γερμανία. (Χατζής, 1979) *"...Οι Γερμανοί υπόσχονταν πάντοτε πως δεν θα κάνουν πλέον δήμευσι των προϊόντων μας και δη της σταφίδας, του σίτου στις βόρειες Επαρχίες, του λαδιού το οποίον μετέβαλον εις λίπος και έστελναν στη Γερμανία, αλλά ουδέποτε τήρησαν την υπόσχεσί τους. Και όχι μόνον αυτό, αλλά μας παρακολουθούσαν από κοντά και για καθετί έφερναν εμπόδια..."*(Ζάννας, 1964, σελ. 22).

Άλλωστε, έχει ιδιαίτερα επισημανθεί ότι σημαντικό ρόλο στους θανάτους από ασιτία έπαιξε η έλλειψη και κατά συνέπεια η στέρηση λιπαρών ουσιών και όχι τόσο η έλλειψη δημητριακών (Χατζηιωσήφ, 1993). Οι Γερμανοί αξιωματικοί παρακολουθούσαν με ικανοποίηση τις ατέλειωτες ουρές των γυναικόπαιδων που περίμεναν στα άδεια καταστήματα πολλές ώρες, για να μην πάρουν στο τέλος πολλές φορές τίποτα, ούτε καν λαχανίδες και κουνουπίδια. Τα κηπουρικά προϊόντα κονσερβοποιήθηκαν σε εργοστάσια που ιδρύθηκαν και αποστέλλονταν στις εχθρικές χώρες. Η ύπαρξη έστω και ελάχιστης ποσότητας τροφίμων χαρακτηρίζονταν ως λαθρεμπόριο πολέμου. Όλοι υποχρεώθηκαν να παραδώσουν ακόμα και τα φάρμακα των σπιτιών τους. Οι αρχές Κατοχής σε μικρό χρονικό διάστημα κατόρθωσαν να δεσμεύσουν όλα τα απαραίτητα είδη: βαμβάκι, ποτάσα, δέρματα, μέταλλα, φαρμακευτικά είδη, ξυλεία, πετρέλαιο αλλά και λάδι, σταφίδα, κρέας, τυρί, πατάτα, καπνό και γενικά όλα τα είδη που ήταν απαραίτητα για την επιβίωση του ελληνικού λαού, έτρωγαν απλά νερόβραστα όσπρια και σούπες χωρίς λάδι. (Γατόπουλος,χχ) Ο λογοτέχνης Πανσέληνος Ασημάκης στο έργο του << Φύλλα Ημερολογίου>>

αναφέρει χαρακτηριστικά: << είδαμε στην πλατεία Κλαυθμώνος ένα τσούρμιο παιδάκια μισόγυμνα κι ένας μαντράχαλος 25 χρονών σα χασές άσπρος από την πείνα, ο αρχηγός τους. Τα παιδάκια λεηλατούσαν τους τενεκέδες από τα γύρω εστιατόρια των Αθηνών και του Αβέρωφ, που τρώγαν οι Γερμανοί. Φέρνανε το περιεχόμενο και το άφηναν σε μια κόχη αντίκρυ από το Υπουργείο των Ναυτικών. Πατατόφλουδες, κρεμμυδόφυλλα, ρίζες από μαρούλια και λάχανα, σάπια μήλα, κόκκαλα και αποφάγια μαγειρεμένα, ψωμοκόμματα βουτηγμένα στις σάλτσες κι ότι άλλο μπορούσε να μασηθεί τα έβαζαν σε ένα τενεκεδένιο λεβέτι και τα βράζανε σε φωτιά από παλιόχαρτα και σκουπίδια. Ύστερα μοίραζαν το συσσίτιο και το έτρωγαν.>> (σελ.118-119). Οι μαθητές και οι φοιτητές παρουσίαζαν ατονία και πνευματική κόπωση. Δεν υπήρχε δυνατότητα νοσοκομειακής περίθαλψης και χειρουργικής επέμβασης. Η έλλειψη λευκώματος κατέστησε ανεπαρκή την ανανέωση του αίματος και δημιούργησε αναιμικές καταστάσεις, ανεπαρκή επούλωση τραυμάτων, ελάττωση της ανοσίας, μείωση της αντίδρασης του οργανισμού μετά τις εγχειρήσεις ακόμα και διακοπή της «εμμήνου ρύσεως» των γυναικών. Παρατηρήθηκε το φαινόμενο της κυκλοφορίας του λαού στους δρόμους για εξεύρεση τροφής αλλά και αποφυγής του θλιβερού περιβάλλοντος μέσα στα σπίτια. Αυξήθηκε το κάπνισμα ενώ διακόπηκαν οι αθλητικές εκδηλώσεις. Η έλλειψη γάλακτος και ο υποσιτισμός οδήγησε ακόμα και σε παράξενες εκδηλώσεις τριχοφυΐας, μουστάκι και γένια, σε παιδιά ηλικίας 6-10 ετών. Η μεταφορά των ασθενών γίνονταν με χειροκίνητα καροτσάκια ή με φορεία, διότι οι αρχές Κατοχής δε χορηγούσαν βενζίνη για την κίνηση των αυτοκινήτων του Σταθμού Πρώτων Βοηθειών. Οι σταθμοί των καταφυγίων του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών και το τμήμα

περίθαλψης της Ε.Ο.Χ.Α., οι ασθενείς στην Αθήνα ξεπέρασαν τους 350.000 εκείνη την περίοδο (Χατζής, 1979).

Άρρωστος που μεταφέρεται με καροτσάκι....

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Οι επίσημοι πίνακες των γεννήσεων και των θανάτων στην περιφέρεια της τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας (Αθήνα, Πειραιάς και οι γύρω δήμοι και κοινότητες) δείχνουν πως η θνησιμότητα πενταπλασιάστηκε από το Νοέμβριο του 1941 ως τον Απρίλιο του 1942, ενώ κατόπιν μειώθηκε στο διπλάσιο, γεγονός που οφείλεται στην αποστολή τροφίμων από την Τουρκία (όσπρια και αλίπαστα) με το «Κουρτουλούς» και στην αποστολή σταριού από την Κυβέρνησή μας στο Λονδίνο. Ο ελληνικός λαός,

ξεπερνώντας το αρχικό σοκ της τρομοκρατίας, άρχισε να σπάει τον αποκλεισμό της πείνας των αρχών Κατοχής και να κινείται προς την ύπαιθρο αναζητώντας εκεί τρόφιμα με συχνά –ακόμα και καθημερινά- ταξίδια. (Γατόπουλος,χχ).

Ο κόσμος αντιμετώπιζε έλλειψη βασικών ειδών συντήρησης και περιορίστηκε στο «βιβλιάριο τροφίμων» που παρείχε, σύμφωνα με την έκθεση του Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου προς το Υπουργείο Πρόνοιας, "...450 θερμίδες την ημέρα για το μήνα Ιούλιο του 1941, 418 τον Αύγουστο, 510 το Σεπτέμβριο, 327 τον Οκτώβριο, 183 το Νοέμβριο, 410 το Δεκέμβριο, 355 τον Ιανουάριο του 1942 και 204 το Φεβρουάριο.... (Χατζής, 1979).

ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΝ			
Οδός _____		Ατομα Αριθ. _____	
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ _____		(Οικογένεια) _____	
ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΠΙΣΤΙΤΙΣΜΟΥ		Αριθ. _____	
Οικογενειακόν Βιβλιάριον Τροφίμων			
Της Οικογενείας _____		(Δ/σας) _____	
Αριθ. Μέλη	Μέλη οικογενείας	Αρ. Ατομικ. Δελτίου	Ώσος γαλακτα
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			

Ο Έκδόσας Παντοπώλης
 Ώσογραφη _____
 (Εκδοσας)

"Οικογενειακό Βιβλιάριο Τροφίμων"

(φωτ. αρχείο Αριστ. Κουτσομάρη, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο)

Από το Μάρτιο του 1942 ως το Φεβρουάριο του 1943, η μερίδα κυμάνθηκε σε διατροφική αξία μεταξύ 357-876 θερμίδων. Υπολογίστηκε δε ότι το 4% προέρχονταν από τις κρατικές διανομές, το 36% από τον Ερυθρό Σταυρό και το 60% περίπου από την ελεύθερη αγορά (Χατζής, 1979). Το πρόβλημα της διατροφής των Ελλήνων γενικότερα άρχισε κάπως να επιλύεται αρκετά αργότερα, ως προς συγκεκριμένα αγαθά, όπως γάλα και δημητριακά, με την παρέμβαση κυρίως του Ερυθρού Σταυρού. Μετά το 1944 το φαινόμενο της πείνας άρχισε σιγά-σιγά να ξεπερνιέται. Δεν σταμάτησε όμως να υπάρχει το πρόβλημα της μαύρης αγοράς. Οι μαυραγορίτες που συνέχεια αυξάνονταν στο τέλος της κατοχής αποτελούσαν μια νέα κοινωνική ομάδα νεόπλουτων. (Κρεμμύδας, 2012).

2.3. Αρρώστιες-Ασθένειες-Επιδημίες: Αιτίες Θνησιμότητας στην Περίοδο της Κατοχής

Στις εκθέσεις εκείνης της εποχής περιλαμβάνονται στοιχεία για τις ασθένειες που εκδηλώθηκαν λόγω του υποσιτισμού, όπως τα οιδήματα, η αύξηση των ελκών του στομάχου και του δωδεκαδακτύλου καθώς και διατρήσεις αυτών και των εντέρων, αιμοπτύσεις, αιμορροΐδες, διαπυήσεις του πρωκτού και του απευθυσμένου, κυρίως σε βρέφη και παιδιά. Επίσης, αύξηση των μικροκηλών και των περισιφιγμένων κηλών εξαιτίας της τήξης του λίπους των σπλάχνων, της εντερόπτωσης και της ατροφίας των μυών.(Χιονίδου,2011). Μια μαρτυρία από το βιβλίο του συγγραφέως Χρ. Χρηστίδη

<< Χρόνια Κατοχής >>, αναφέρει: <<...καθώς προχωρήσαμε την οδό Χαροκόπου, είδαμε σε ένα πεζούλι είταν καθισμένο ένα παλικάρι. Ένας τενεκές κονσέρβας πλάι του άδειος, έδειχνε πως θα τραβούσε για το συσσίτιο. Από την άλλη μεριά, το πεζοδρόμιο είχε ένα πελώριο λεκέ κόκκινο: αιμόπτυση. Πενήντα βήματα παρακάτω ένας άντρας είταν πεσμένος μπρούμυτα στη μέση του δρόμου. >>(Χρηστίδης, 1971, σελ. 200)

Τους χειμερινούς μήνες παρατηρήθηκε αυξημένος αριθμός αρρώστων σε άτομα μεγάλης ηλικίας, πυώδεις μαστίτιδες στις γυναίκες, πυώδεις τραχηλικές λεμφαδενίτιδες στα παιδιά, κρυοπαγήματα δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια, καθώς και γενίκευση της ψώρας.(Γατόπουλος,χχ). Σύμφωνα με τα αρχεία του Νικ. Κουτσομάρη όταν ξεκίνησαν οι ζέστες οι επιδημίες συμπλήρωσαν το έργο της πείνας. Όσοι γλίτωσαν από αυτή θα πεθάνουν από τις επιδημίες. Οι κατακτητές απαγόρευσαν κάθε ανακοίνωση σχετική με τους θανάτους που οφείλονταν σε οιδήματα λόγω υποσιτισμού, διότι γνώριζαν ότι ήταν οι μόνοι υπαίτιοι για αυτούς. Στα επίσημα αρχεία οι θάνατοι από οιδήματα αναγράφονταν ως «βίαιοι θάνατοι» ή «τυχαίοι» ή «μη καθορισθείσης επακριβώς αιτίας». Η νόσος αυτή προσέλκυσε το ενδιαφέρον της ελληνικής αλλά και της ξένης ιατρικής επιστήμης διότι μόνο στην Ελλάδα παρουσιάστηκε ομαδική εκδήλωση προσβολής, σε σημείο που συστάθηκαν ειδικά οιδηματικά νοσοκομεία στα οποία συγκεντρώνονταν κατά εκατοντάδες οι ασθενείς από τους δρόμους. Όσοι νοσηλεύτηκαν στο πρώτο στάδιο της οιδηματικής νόσου απέφυγαν το θάνατο. Η εξάπλωση του εξανθηματικού τύφου ήταν επίσης θανατηφόρα, ακόμα και στο επιστημονικό προσωπικό του νοσοκομείου «Ευαγγελισμός». Η επιδημία εξανθηματικού τύφου του 1942 είχε ξεκινήσει από τη

Φλώρινα για να επεκταθεί διαδοχικά στη Στερεά Ελλάδα και την Αθήνα. Οι ψείρες ήταν τόσο πολλές που κινούνταν παντού και οι ασθενείς υπέκυπταν νωρίτερα καθώς οι ψείρες απομυζούσαν και τις τελευταίες σταγόνες αίματος από τον οργανισμό τους (Γατόπουλος,χχ).Η φυματίωση, τα εντερικά νοσήματα, οι δοθιήνες, η σταφυλοκοκκίαση και τα οιδήματα της πείνας δεν μπορούσαν να θεραπευτούν, καθώς δεν υπήρχαν τροφές και τα φάρμακα στα νοσοκομεία που λειτουργούσαν ακόμα. Εμφανίστηκε, όπως αναφέραμε και πριν, ο εξανθηματικός τύφος από τις ψείρες που μετέφεραν την ασθένεια από άνθρωπο σε άνθρωπο χωρίς διακρίσεις και την ακαθαρσία, καθώς δεν υπήρχε ούτε σαπούνι. (Χατζής, 1979). Συνήθως οι ψείρες παρουσιάζονταν στο τριχωτό της κεφαλής αλλά και σε ολόκληρο το σώμα ακόμα και στην περιοχή των γεννητικών οργάνων. Οι οικογένειες ήταν ανάστατες καθώς προσπαθούσαν με τα λιγοστά μέσα που είχαν να τις καταπολεμήσουν. Στα χωριά ο τρόπος της καταπολέμησης ήταν πρώτα με ένα είδος αλοιφής ή μιας σκόνης, εφόσον είχαν τη δυνατότητα να πάνε στην πόλη να την αγοράσουν, Ο άλλος τρόπος ήταν με πρακτικά μέσα, όπως με το να βράζουν διάφορα αρωματικά φυτά (φύλλα δάφνης) και μετά να ξεπλένουν το σώμα τους με αυτά , αφού πρώτα είχαν πλυθεί πολύ καλά με σαπούνι. Τα δε ρούχα όταν είχαν ψείρες τα βράζανε με καυτό νερό. Ένας ηλικιωμένος σε ένα χωριό μου είπε: << είδα τη μάνα μου, όταν έβραζε ψειριασμένα ρούχα στο καζάνι, στο επάνω μέρος του νερού να είναι νεκρές χιλιάδες ψείρες. >>

Όπως αναφέρει η συγγραφέας Χιονίδου (2011), τουλάχιστον η μισή από την σύνολο της θνησιμότητας αφορούσε στον υποσιτισμό σε όλες τις καταγεγραμμένες περιοχές της Κατοχικής Ελλάδας. Η ελονοσία αναζωπυρώθηκε καθώς ο παρατεταμένος επί

τετραετία υποσιτισμός, η συνεχής κόπωση, η έλλειψη εξυγιαντικών μέτρων ώστε να αντιμετωπιστούν οι εστίες εκκόλαψης, η έλλειψη και η νοθεία της ανθελονοσιακής κινίνης οδήγησαν στη ραγδαία εξάπλωση της νόσου, σε σημείο που το καλοκαίρι του 1942 έφτασε σε μορφή πανδημίας. Εμφανίστηκαν κρούσματα ελονοσίας οιδηματικής μορφής, τυφώδους, ουραιμικής, δυσεντεροειδούς, μηνιγγιτικής, κωματώδους και παγετώδους μορφής, που οδηγούσαν σε φρικτό θάνατο (Χατζής,1977).

Σύμφωνα με την προσωπική μαρτυρία του καθηγητή Παθολογίας Νικ. Δ. Σχίζα σχετικά με την ελονοσία, διαβάζουμε:

”Θυμάμαι ότι το καλοκαίρι του 1942 αρρώστησα, όπως και πάρα πολλά παιδιά στο χωριό, από ελονοσία. Πολλές οικογένειες είχαν ένα ή δύο παιδιά άρρωστα. Το χωριό μας βέβαια είναι ορεινό, όμως έχει πολλά νερά που τότε λίμναζαν στις στέρνες που χρησιμοποιούσαμε για το πότισμα των περιβολιών αλλά και στα βαρικά, δημιουργώντας ιδανικές συνθήκες για το πολλαπλασιασμό των κουνουπιών. Οι θέρμες ήταν συχνές στο χωριό και τα άλλα χρόνια βέβαια και όχι μόνο το 1942. Την εποχή εκείνη το να πάσχεις από θέρμες εθεωρείτο πολύ φυσικό ή μοιραίο, αν θέλετε. Την υγεία σου νάχεις κι ας θερμαίνεσαι, λέγαμε. Και στην αρχική της εκδοχή η σκωπτική αυτή φράση, απέδιδε την πραγματική γνώμη που είχε ο λαός για την ελονοσία. Αρρώστιες ήσαν όλες οι άλλες πλην της ελονοσίας! Οι θέρμες ήσαν μέρος της ύπαρξης μας. Τις ξέραμε και τις περιμέναμε και ενίοτε στην αρχική τους φάση δεν μας εμπόδιζαν στον προγραμματισμό της δουλειάς μας. Ο λογογράφος μας Θεοδωρής Τρουπής έλεγε, προφανώς με μεγάλη δόση χιούμορ, ότι από θέρμες δεν αρρώσταιναν μόνο οι τσομπάνηδες που ζούσαν στα βουνά, γιατί με την απλυσιά τους και την άσχημη μυρωδιά

τους απομάκρυναν τα κουνούπια. ! Θυμάμαι ότι τότε, κάθε δύο ημέρες (τριταίος πυρετός) νωρίς το μεσημέρι άρχιζα να νοιώθω σαν να κρύωνα, σαν να με βρέχανε με κρύο νερό. Αν δεν ήμουν στο σπίτι, ένοιωθα την ανάγκη να σταθώ κάπου απέναντι στον ήλιο, που προσωρινά μου έφερνε ζεστασιά. Αλλά γρήγορα άρχιζαν τα πρώτα φρίκια. Έτρεχα στο σπίτι και ξάπλωνα χάμω. Τα φρίκια ήδη είχαν εξελιχθεί σε ρίγη. Τα τρομερά ρίγη του ελονοσιακού ποροξυσμού. Ολο το σώμα μου έτρεμε και τα δόντια μου κτυπούσαν. Η μητέρα μου έριχνε πάνω μου κουβέρτες και πολλές φορές μ'αγκάλιαζε πάνω απ' αυτές για να με ζεστάνει. Τα ρίγη διαρκούσαν περίπου 15 λεπτά και μετά ανέβαινε ο πυρετός που συνήθως ξεπερνούσε τους 41οC. Στη φάση αυτή είχα ισχυρό πονοκέφαλο και πολλές φορές παραληρούσα και η παλιοπαρέα που ήταν κάποτε παρούσα γελούσαν με όσα έλεγα. Ο πυρετός υποχωρούσε γρήγορα μετά 3-4 ώρες με άφθονους ιδρώτες και με μεγάλη δίψα. Τότε, δηλαδή μετά την πτώση του πυρετού, ένοιωθα κάποτε μία ανεξήγητη, αλλά πραγματική μπορώ να ειπώ ευεξία. Το απόγευμα ήμουν έτοιμος να περπατήσω ξανά και να παίζω. Μεγαλώσαμε στην Ελλάδα μαζί με τις θέρμες. Οι θέρμες ήσαν μέρος της ζωής μας, του εαυτού μας. Μας ακολουθούσαν παντού. Στο χωράφι, στο αμπέλι, στη μαστοριά, στο Γυμνάσιο, στα Λαγκάδια και στη Δημητσάνα, παντού. Ήταν πράγματι από τότε γνωστή η σχετική ηπιότητα της αρρώστιας στους ντόπιους εν σχέση με τους ξένους επισκέπτες για τους οποίους ήταν μια πολύ βαριά λοίμωξη. Βέβαια και στο χωριό κάποια παιδιά θα έπασχαν από τις βαριές μορφές της αρρώστιας όπως ήταν ο αιμοσφαιρινουρικός πυρετός. Τα παιδιά πάντως με τις χρόνιες μορφές, με τις διογκωμένες κοιλίες από τη μεγαλοσπληνία έχουν μείνει στη μνήμη μου. Πήρα χάπια κινίνου χωρίς αποτέλεσμα. Μετά δοκίμασα και κάμποσες ενέσεις. Ο πατέρας μου ο αείμνηστος Δημήτριος Σχίζας, ο δάσκαλος,

εκτελούσε χάριν των συγχωριανών μας και άλλα επαγγέλματα όπως, για τους συγγενείς και φίλους, και το επάγγελμα του νοσοκόμου και έτσι έκανε και σε μένα τις ενέσεις του κινίνου που μού άφησαν τα σημάδια τους! Αλλά και πάλι η ελονοσία δεν θεραπεύθηκε. Και τότε, το φθινόπωρο του 1942, με πήγε σε ένα φίλο του γιατρό στη Δημητσάνα που έλεγαν ότι κάνει καλά τις θέρμες. Εκείνος με εξέτασε προσεκτικά και βρήκε διογκωμένο το σπλήνα μου. Δεν θα ξαναπάρεις χάπια μου είπε. Και στον πατέρα μου: Δάσκαλε, δεν θα κάνεις άλλες ενέσεις στο παιδί, θα σας δώσω διάλυμα κινίνης που φτιάχνω με δική μου ανόθευτη κινίνη. Και τόφτιαξε εκεί μπροστά μας σε μια προχοΐδα με προσεκτικές, μάλλον επιδεικτικές, κινήσεις. Δεν θυμάμαι πόσες κουταλιές της σούπας έπρεπε να πίνω, αλλά θυμάμαι πολύ καλά πόσο πικρές ήταν. Σε λίγες μέρες έγινα καλά. Έλεγαν τότε, ότι τα χάπια του κινίνου ήταν νοθευμένα. Πιθανώς να ήταν έτσι. Πιθανώς όμως και η φάση αυτή της αρρώστιας μου να έκανε τον κύκλο της να γίνει καλά και να μην έγινε μετά νέα μόλυνση. Διογκωμένο σπλήνα είχα για πολλά χρόνια....”

Όπως προκύπτει από πίνακες, άλλα λοιμώδη νοσήματα που ταλαιπώρησαν συγκεκριμένα τον Αθηναϊκό λαό εκτός από την ελονοσία και τον εξανθηματικό τύφο και που οδήγησαν στο θάνατο, ήταν ο τυφοειδής πυρετός, η ιλαρά, η οστριακά, η φυματίωση, ο κοκκύτης και η διφθερίτιδα. Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε τους θανάτους από λοιμώδη νοσήματα κατά την χρονική περίοδο 1941-1943:

1941	Τυφοειδής πυρετός	Εξανθηματικός τύφος	Ελονοσία	Φυματίωση	Ιλαρά, Οστρακιά, Κοκκύτης, Διφθερίτιδα
Μάιος	7			236	1
Ιούνιος	15		4	376	5
Ιούλιος	16		3	284	7
Αύγουστος	18		7	260	3
Σεπτέμβριος	8		5	277	11
Οκτώβριος	6		3	312	11
Νοέμβριος	8		2	337	15
Δεκέμβριος	4			350	2
1942					

Ιανουάριος	3		1	340	4
Φεβρουάριος	5		1	365	10
Μάρτιος	2		2	454	13
Απρίλιος	1	3	1	459	6
Μάιος	5	16	2	476	10
Ιούνιος	10	23		494	8
Ιούλιος	13	9	9	463	10
Αύγουστος	8		19	381	10
Σεπτέμβριος	16		50	423	8

Οκτώβριος	11		58	398	8
Νοέμβριος	9	1	53	403	5
Δεκέμβριος	4	1	13	357	5
1943					
Ιανουάριος	6		3	310	2
Φεβρουάριος	1		5	237	1
Μάρτιος	4			271	1
Απρίλιος	2			227	1
Μάιος			2	228	
Ιούνιος	3		1	220	

Ιούλιος	8		3	223	3
Αύγουστος	18		5	167	3
Σεπτέμβριος	6		3	162	
Οκτώβριος	8		1	205	5

ΠΗΓΗ: Πετζετάκης Μ. Κλινικά, πειραματικά, ανατομοπαθολογικά και στατιστικά έρευναι κατά την επιδημίαν του εξανθηματικού τύφου του 1942 (μετ' επιδείξεων μικροφωτογραφιών ιστολογικών παρασκευασμάτων). Πρακτικά του έτους 1945. Δελτίον της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών. Μάρτιος-Απρίλιος- Μάιος, Αθήνα 1945:46-53.

Μία άλλη, λοιπόν, αρρώστια-εξίσου σοβαρή- που βασάνισε ιδιαίτερα τον ελληνικό πληθυσμό ήταν η φυματίωση. Υπολογίζεται ότι φυματίωση έπαθαν πάνω από 200.000 Έλληνες. Το μοναδικό σανατόριο που υπήρχε ήταν το «Σωτηρία», στο οποίο προσέρχονταν ασθενείς από όλη την Ελλάδα αλλά, καθώς δεν μπορούσαν να νοσηλευτούν, πέθαιναν οι περισσότεροι στο δρόμο και μεταφέρονταν στα

νεκροταφεία χωρίς στοιχεία ταυτότητας. Η φυματίωση που ήταν μια σημαντικότερη αιτία θανάτων, λοιπόν, δεν συμπεριλήφθηκε στα νοσήματα του αναπνευστικού αλλά στα λοιμώδη νοσήματα. Το πρόβλημα της φυματίωσης στην Κατοχή αποτυπώθηκε έντονα και στα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση με υψηλά ποσοστά της ασθένειας στις παιδικές ηλικίες. Τα παιδιά που έπασχαν από αδενοπάθεια συνήθως πέθαιναν γρήγορα από πνευμονική φυματίωση λόγω υποσιτισμού (Γατόπουλος,χχ).

Τα λοιμώδη νοσήματα λοιπόν και τα νοσήματα του γαστρεντερικού συστήματος ήταν σημαντικές αιτίες θανάτου, ενώ ακολουθούν σε συχνότητα τα νοσήματα του αναπνευστικού. Από τις επί μέρους νόσους, οι πνευμονίες από το αναπνευστικό και οι διάρροιες και οι εντερίτιδες από το γαστρεντερολογικό ήταν οι κυριότερες αιτίες θανάτου. Από τα λοιπά συστήματα (κυκλοφορικό, νευρικό, ουροποιητικό), τα νεοπλάσματα και την ειδική κατηγορία γήρας, φαίνεται ότι την περίοδο 1941-1943, υπερέχουν οι θάνατοι από το γήρας και τα καρδιολογικά νοσήματα.(Γατόπουλος,χχ)

Παιδιά σε νοσοκομείο...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς, η κατανάλωση θερμίδων ήταν περίπου η διπλάσια για όσους ξεπουλούσαν οτιδήποτε είχαν στα σπίτια τους, είδη επίπλωσης και ρουχισμού, περνώντας ολόκληρες περιουσίες στα χέρια των μεγαλεμπόρων της «μαύρης αγοράς» που συνεργάζονταν αρμονικά με τους κατακτητές στο μακάβριο έργο τους. Όλοι έψαχναν την ευκαιρία που θα εξασφάλιζε στους ίδιους και στα παιδιά τους το φαγητό της ημέρας. Καθώς τα χρήματα δεν είχαν αξία οι ανταλλαγές γίνονταν σε είδος. Οι μεγάλοι έμποροι και διακινητές οργανώθηκαν καλύτερα. Ταξίδευαν στην επαρχία, προμηθεύονταν τα αγαθά σε καλές τιμές, τα μετέφεραν με ασφάλεια στην πόλη, τα έκρυβαν σε αποθήκες και περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να τα ρίξουν στην αγορά μα τη βοήθεια των συνεργατών τους. (Γεωργίου, 1979).

Είναι τραγική η παράθεση ντοκουμέντων από το μυστικό ελληνικό τύπο όπου περιγράφεται το δράμα της πείνας του ελληνικού λαού με μακάβριες εικόνες. Οι συνεχείς λιποθυμίες στους δρόμους, η αναζήτηση τροφής στα χωράφια, οι αδύναμες φωνές των σκελετωμένων παιδιών, οι διαρπαγές τροφίμων από κάποιους που τελικά πυροβολούνται από Γερμανούς και Ιταλούς, οι εργάτες των νεκροταφείων που δεν μπορούν πια να θάψουν άλλους πεθαμένους, η εγκατάλειψη των πτωμάτων ως «αγνώστου ταυτότητας» για να μη χαθεί το δελτίο τροφής, με αποτέλεσμα ο επίσημος αριθμός θανάτων να είναι πολύ μικρότερος του πραγματικού. Επίσης, πολλοί ήταν εκείνοι οι άνδρες, οι οποίοι σε μια απέλπιδα προσπάθεια σωτηρίας της συζύγου και των παιδιών, προτιμούσαν να τους παραχωρούν και τις δικές τους πενιχρές μερίδες παρά να υποφέρουν και να κινδυνεύσουν οι οικείοι τους. Στην κατεύθυνση της μικρής

θνησιμότητας του παιδικού πληθυσμού συνηγορούσαν και τα στοιχεία νοσηλείας διάφορων πρόχειρων νοσοκομείων όπου η υπεροχή των ανδρών που απεβίωναν σε σχέση με τα παιδιά και τις γυναίκες ήταν συντριπτικά υπέρ των ανδρών.(Γεωργίου, 1979)

Πεσμένος νεκρός στο πεζοδρόμιο <<αγνώστου ταυτότητας>>...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Ως αποτέλεσμα αυτών, ο λαός θέλησε να κάνει την αντίδρασή του, παρά τη μεγάλη φτώχεια, την πείνα και απελπισία του. Το Δεκέμβριο του 1941, 6.000 ανάπηροι και τραυματίες των νοσοκομείων και πολλές χιλιάδες λαού της Αθήνας κατέβηκαν σε νέα διαδήλωση και ζήτησαν από την Επιτροπή Διανομών να εξασφαλιστεί η χορήγηση φαρμάκων και τροφίμων. Τα αιτήματα έγιναν δεκτά αλλά δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη, ωστόσο στις 17 Μαρτίου 1942 οι αντιπρόσωποι έκαναν διάβημα στο πολιτικό γραφείο του προέδρου της κατοχικής κυβέρνησης αλλά διαλύθηκαν βίαια από Ιταλούς καραμπινιέρους. Στις 3 Αυγούστου 1942 οι ανάπηροι κατέβηκαν σε απεργία πείνας μαζί με το προσωπικό των νοσοκομείων. Για 9 ημέρες μαύρες σημαίες

υψώθηκαν σε όλα τα νοσοκομεία, ωστόσο η κυβέρνηση τελικά υποχώρησε μπροστά στην αποφασιστική στάση των απεργών (Γεωργίου, 1979).

Από την άλλη μεριά, πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση του προβλήματος ανέλαβε και η Εκκλησία. Η Εκκλησία, την περίοδο που την διοικούσε ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ίδρυσε έναν οργανισμό, τον ΕΟΧΑ (Εθνικός Οργανισμός Χριστιανικής Αλληλεγγύης). Ιδρύθηκε στην χειρότερη περίοδο του λιμού, που σύμφωνα με το καταστατικό του, έγινε "για να παρέχει εργασία στους άνεργους, ρουχισμό και θέρμανση στους φτωχούς και να τους παρέχει όση βοήθεια χρειάζονταν στην τρέχουσα κατάσταση" (Χιονίδου, 2011, σελ. 146).

Συμπερασματικά, η κατοχική περίοδος χαρακτηρίστηκε από αύξηση της θνησιμότητας και επίσης μείωση των γεννήσεων. Οι συνολικοί θάνατοι που σημειώθηκαν προκλήθηκαν επί το πλείστον κατά τη διάρκεια του λιμού που οφείλονταν κυρίως στον υποσιτισμό και στην ασιτία. Επλήγησαν περισσότερο ενήλικες άνδρες, μικρά παιδιά (κυρίως βρέφη) και οι ηλικιωμένοι και των δύο φύλων.

2.4. Παιδί-Θηλασμός-Μητρότητα και Γονιμότητα στην Κατοχή

Τα νεογέννητα μωρά δεν παρουσίαζαν φυσιολογική διάπλαση, κυρίως ως προς το βάρος τους. Συχνά είχαν οργανικές αλλοιώσεις και ελαττωματική ανάπτυξη, με ροπή προς διάφορες νόσους, όπως ραχίτιδα και με διάφορες συνέπειες στην πνευματική και σωματική τους ανάπτυξη (Γεωργίου,1979). Δεν ήταν πλέον ασυνήθιστο, σύμφωνα με

το αρχείο του Αρ. Κουτσουμάρη , να πεθαίνουν περισσότερα βρέφη και παιδιά μέχρι 10 ετών ,όχι μόνο λόγω έλλειψης τροφής αλλά και λόγω αδυναμίας του στομάχου τους να συνηθίσει σε αυτήν τη μονότονη βρώση οσπρίων και μάλιστα τρώγοντάς τα και χωρίς ψωμί. Η εικόνα μιας οικογένειας με μια σκελετωμένη μητέρα να κρατά το βρέφος στους στείρους μαστούς της και 2-3 μεγαλύτερα παιδιά <<φαντάσματα>> να κλαίνε και να χτυπιούνται στα πόδια της ,ήταν δυστυχώς συνηθισμένη. Οι εικόνες παιδιών να ψάχνουν στα σκουπίδια ή να χτυπούν ξένες πόρτες ζητώντας φαγητό, οι εικόνες παιδιών που είναι πεσμένα στο πεζοδρόμιο , σχεδόν μισοτελειωμένα από την εξάντληση, να μην φοράνε παπούτσια και τα πόδια τους να είναι τυλιγμένα με κάτι κουρέλια δεν λείπουν από την καθημερινότητα εκείνης της φρικτής εποχής. Και ακόμα πιο τραγικό, η εικόνα μιας μάνας που χαϊδεύει τα μαλλάκια του μικρού της παιδιού και τοποθετεί απαλά το κεφαλάκι του στα πόδια του μεγαλύτερου αδελφού του που εντωμεταξύ έχει κι αυτό πεθάνει την ίδια μέρα, για να έχει η καημένη και δύστυχη μάνα την εντύπωση πως ως μεγαλύτερος αδελφός θα εξακολουθεί να της προσέχει το αγγελούδι της στο ατελείωτο ταξίδι που πάνε. Και μάλιστα να του δίνει και οδηγίες για το πώς να το φροντίζει. Και όλα αυτά να συμβαίνουν στην Ελλάδα, στη χώρα που σεβάστηκε όσο καμιά άλλη, τους νεκρούς της.

Οι θηλάζουσες μητέρες έχασαν το γάλα τους εξαιτίας του υποσιτισμού. Άλλωστε, ήταν φυσιολογικό να συμβεί κάτι τέτοιο αφού δεν τρέφονταν σχεδόν καθόλου και μάλιστα δεν έτρωγαν το κατάλληλο φαγητό ώστε να δημιουργήσουν γάλα οι αδένες του στήθους. Αποτέλεσμα τούτου ήταν να παίρνουν ξένο γάλα ή να δίνουν το βρέφος να ταΐζεται από μητέρα που έχει.(Χιονίδου,2011). Πληροφορίες από επίσημες πηγές

για αυτά τα παραπάνω δεν υπάρχουν. Αντλούμε πληροφορίες από απλούς καθημερινούς ανθρώπους που έζησαν εκείνη την περίοδο και βίωσαν ανάλογες συνθήκες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ίδιας μου της γιαγιάς. Θυμάμαι τη γιαγιά μου (Αικατερίνη Κοτζιά) να μου λέει:

"... Όταν γεννήθηκε ο πατέρας σου –ο οποίος γεννήθηκε τον Φεβρουάριο του 1942-και ήμουν λεχώνα, δεν είχα καθόλου γάλα στα στήθια μου. Τι γάλα να κατεβάσω αφού τρώγαμε όλο χόρτα... Έτσι αναγκαζόμουν να τον δίνω να τον θηλάζει μια άλλη γειτόνισσα που είχε γάλα. Το παιδί μου σε ξένα χέρια ...". Και συνέχιζε να λέει με δάκρυα στα μάτια: "Τι μάνα ήμουν... μου ζητούσε φαγητό το μεγαλύτερο παιδί-η θεία μου (αδελφή του πατέρα μου)- και δεν είχα να του δώσω τίποτα σημαντικό. Στο μέρος που ζούσαμε (Αγκίστρι Αίγινας) φύτεωναν μόνο κάτι παλιόχορτα και τσουκνίδες. Μεγαλώνει ένα παιδί με τέτοια; ...".

Θηλάζουσα μητέρα

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Από την άλλη, σύμφωνα με επίσημες πηγές το Υπουργείο Υγιεινής αναφέρει ότι, οι γεννήσεις από 22,66% που ήταν κατά μέσο όρο την περίοδο 1921-1939 μειώθηκαν σε 13,12% το 1941 και σε 11,80% το 1942. Η κατάσταση που επικρατούσε, έστρεψε τον ΕΟΧΑ προς την ίδρυση κέντρων μητρότητας που θα μεριμνούσαν για την υγεία των γυναικών. Έτσι, τοκετοί που γίνονταν σε σπίτια παρακολουθούνταν από μαία ή γιατρό, ενώ στις νέες μητέρες προσφέρονταν ένας σάκος με αποστειρωμένα υλικά για τον τοκετό και τα αναγκαία βρεφικά ρούχα. Δεν είναι τυχαίο, ότι η πλειονότητα των 5.000 υπαλλήλων του ΕΟΧΑ ήταν εθελοντές, οι περισσότερες γυναίκες. Ο τότε πρωθυπουργός, Ι. Ράλλης έθεσε τον ΕΟΧΑ υπό τον έλεγχό του, γιατί η δημοτικότητα του δημιουργού του πήρε μεγάλες διαστάσεις (Χιονίδου, 2011). Σε περιόδους λιμού αναμένεται μείωση της γονιμότητας που αποδίδεται στην σε μείωση συχνότητας της συνουσίας, αύξηση της απώλειας εμβρύων, μείωση των γάμων, χωρισμό των ζευγαριών λόγω μετανάστευσης. Αξιοσημείωτο, η Μύκονος παρουσίασε αύξηση γεννήσεων, αλλά λέγεται ότι αυτό είναι τεχνητό, μιας και πολλές αγρότισσες κατέφυγαν στο νησί για να γεννήσουν (Χιονίδου, 2011). Δυστυχώς, ο αριθμός των γεννήσεων συμπίπτει με αυτόν της θνησιμότητας. Κατά τη Χιονίδου (2011) "...δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές μεταβολές στη γονιμότητα..." (σελ. 213). Σε περιγραφικές αναλύσεις συχνοτήτων διαφαίνεται στα γραφήματα καμπύλων που παρουσιάζει στην μελέτη της (Χιονίδου, 2011, σελ. 214) ότι η μέγιστη τιμή της θνησιμότητας αντανakλάται με την ελάχιστη τιμή της γονιμότητας, εύρημα ενδεικτικό για την μείωση της γονιμότητας κατά την περίοδο εκείνη. Μαρτυρίες κάποιων ανθρώπων της εποχής επισημαίνουν πως οι συλλήψεις "...ήταν από αμέλεια...", γιατί "...πώς θα τα θρέψεις τα παιδιά;..." (Χιονίδου, 2011, σελ. 220) .Δεν

είναι τυχαίο, ότι η αύξηση συλλήψεων παρατηρείται αφού γύριζαν οι στρατιώτες από το μέτωπο.

Τέλος, από μια άλλη οπτική γωνία, θα μπορούσαμε να δούμε και κάποιες προσπάθειες διαφυγής της πραγματικότητας από την πλευρά των μικρών παιδιών που αφορούν την απασχόλησή τους. Σαν παιδιά έπρεπε να παίζουν κι ας πεινούσαν. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του δασκάλου Νικ. Χ. Κοντονή τα παιχνίδια, που έπαιζαν πιο πολύ, γιατί σ' αυτά χρειάζονταν μόνο πόδια και μυαλό, ήταν το κυνηγητό, η αμπάριζα, η τόκα, το κρυφτό. Μπάλα βέβαια δεν υπήρχε. Μεγάλη υπόθεση ήταν, αν κάποιος είχε τόπι. Συνήθως όμως δεν υπήρχε ούτε και το τόπι. Καλαμένα τουφέκια, καλαμένα πιστόλια, καλαμένα άλογα, ανεμόμυλους, πεντόβολα, βάρκες με χαρτί, καπέλα χάρτινα, μάσκες χάρτινες, σφεντόνες, τόξα και βέλη καλαμένα και άλλα τέτοια αυτοσχέδια παιχνίδια έφτιαχναν μόνα τους τα παιδιά. Τ' αγόρια, έστω με αυτά τα φτωχά μέσα, έπαιζαν. Εκεί όμως που ήταν πολύ πιο δύσκολα τα πράγματα ήταν για τα κορίτσια. Αρκούνταν σε κάποιες κούκλες, που έφτιαχναν συνήθως μ' ένα λεπτό καλαμάκι, που το έντυναν με κουρελάκια, για να σχηματίσουν το σώμα, που μετά το έντυναν με τα μικροσκοπικά ρουχαλάκια, που έραβαν μόνες τους. Έπαιζαν ακόμη και σχοινάκι, το γνωστό και σήμερα. Και με αυτό τον τρόπο προσπαθούσαν να ξεγελάσουν την πείνα και την φτώχεια τους....

2.5. Ψυχολογικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις της Κατοχής στον Πληθυσμό

Ο θάνατος και οι ασθένειες ήταν βέβαια σοβαρές συνέπειες της πείνας και της δυστυχίας που περνούσε ο ελληνικός λαός εξαιτίας της Κατοχής, όμως υπήρξαν και άλλες συνέπειες –λιγότερο ίσως ορατές: τα ψυχικά τραύματα, το άγχος και ο φόβος που τσάκιζαν στην κυριολεξία τους κατοίκους και τους ταλαιπωρούσαν πραγματικά. Ειδικοί γιατροί, κατά τη διάρκεια της κατοχής, εξακρίβωσαν τις συνέπειες που είχαν επιφέρει στον ψυχολογικό κόσμο των ανθρώπων η μεγάλη στέρηση φαγητού, η αγωνία και το άγχος της επιβίωσης καθώς και ο φόβος των κατακτητών. Οι παραισθήσεις των πεινασμένων και γενικότερα οι πληγές της πείνας και της κακουχίας δεν χάθηκαν και δεν ξεχάστηκαν από τη μνήμη τους και από το κορμί τους ακόμα και όταν βελτιώθηκε η σίτιση και η διατροφή τους. Οι ιατροί-ερευνητές, λοιπόν, συνέλεξαν από εκπροσώπους διαφόρων κοινωνικών ομάδων 1657 γραπτές απαντήσεις στα ερωτήματα (όπως: α) συναισθήματα τον καιρό της κατοχής β) ποια η σεξουαλική σας διάθεση τότε γ) τι πάθατε ο ίδιος προσωπικά τότε κ.α.) που έθεσαν για να εξακριβώσουν τις παραπάνω ψυχολογικές επιπτώσεις. Μόνο 30 απαντήσεις δεν ανέφεραν την πείνα. Όλοι, μικροί και μεγάλοι, νέοι και γέροι, άνδρες και γυναίκες είχαν έντονο το φόβο της πείνας και την μεγάλη αγωνία μήπως οδηγηθούν στο θάνατο (Σκούρας κ.α., 1991).

Μάλιστα όσοι δεν είχαν τα μέσα να μπουν στο σύστημα της μαύρης αγοράς , οι φτωχοί , οι πρόσφυγες, οι απόκληροι, οι ξεκομμένοι φαντάροι, όσοι δηλαδή δεν είχαν τίποτα να ανταλλάξουν και να πουλήσουν αποτέλεσαν τον κύριο όγκο των θυμάτων της πείνας τον τρομερό χειμώνα 1941-42 και επίσης βρίσκονταν στην κατώτερη βαθμίδα στην πυραμίδα των κοινωνικών τάξεων. Αντίθετα στην κορυφή της

πυραμίδας ήταν οι μαυραγορίτες, οι πλούσιοι, οι δικηγόροι και γενικότερα όσοι εκμεταλλεύονταν τους ασθενέστερους οικονομικά.(Σαμπατακάκη, 2007). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι οι κοινωνικές συνέπειες ήταν εξίσου σοβαρές, εφόσον η πείνα, η φτώχεια και ο πληθωρισμός είχαν οδηγήσει τους κατοίκους σε αδιέξοδο, σε σημαντικές οικονομικές ανισότητες και κατά συνέπεια σε ένταση των ταξικών αντιθέσεων. Οι αντιθέσεις αυτές δεν μπορούν να αποσυνδεθούν από τις συγκρούσεις της κατοχής αλλά και αργότερα του εμφυλίου. Έχει εύστοχα επισημανθεί ότι, "...οι ανακατατάξεις ιδιοκτησίας του πλούτου που συνέβησαν στη διάρκεια της κατοχής επέδρασαν βαθιά στη μεταπολεμική κοινωνικό-οικονομική κατάσταση..." (Θωμαδάκης κ.α., 2004, σελ.117). Ακόμα, ότι, "...τα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα των πόλεων, που υπέφεραν από τη διερεύνηση των ανισοτήτων και συχνά αντιμετώπιζαν τη λιμοκτονία μαζί με την κοινωνική τους υποβάθμιση, αποτέλεσαν τη δεξαμενή από όπου αντλούσε τα μέλη της Αντίστασης στις πόλεις..." (Θωμαδάκης κ.α., 2004, σελ.117). Και επιπλέον ότι "...Η ρήξη του κοινωνικού ιστού κάτω από τις τεράστιες και περιουσιακές ανακατατάξεις που προκάλεσε ο πληθωρισμός, η υλική και ηθική εκμηδένιση ατόμων και κοινωνικών ομάδων δεν είναι δυνατό να αποτιμηθεί σε χρήμα. Η μαζικότητα της Ελληνικής Αντίστασης, οι κοινωνικές συσπειρώσεις εναντίον της και συνεπώς σε μεγάλο μέρος ο εμφύλιος πόλεμος τράφηκαν από τις κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις που επέφερε ο κατοχικός υπερπληθωρισμός..." (Χατζηιωσήφ, σελ.135). Δηλαδή, την περίοδο της κατοχής, παρουσιάστηκαν κάποια φανερά και πολλές φορές προκλητικά παραδείγματα πλουτισμού. Πρόκειται κυρίως για άτομα που κέρδισαν από τη μαύρη αγορά. Μάλιστα ιδιαίτερα ευνοημένοι

υπήρξαν όσοι βρέθηκαν με αποθέματα τροφίμων, φαρμάκων και άλλων απαραίτητων ειδών. (Σαμπατακάκη, 2007).

Έτσι, ήταν επόμενο μια νέα τάξη ανθρώπων να εμφανισθεί μέσα από όλες αυτές τις καταστάσεις. Από τη μία ήταν οι νεόπλουτοι στην οποία συμμετείχαν άνθρωποι της πολιτικής σκηνής, μεγαλοεπιχειρηματίες, μεγολοαγρότες και έμποροι και από την άλλη διάφοροι ναυτικοί ακόμα και οδηγοί οι οποίοι κατάφεραν να κερδίσουν και να αυξήσουν τις περιουσίες τους μέσα από τη μαύρη αγορά. Μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα όλοι αυτοί απέκτησαν τεράστια κέρδη, ενώ ο φτωχός λαός πεινούσε και πέθαινε. (Σαμπατακάκη, 2007).

2.6. ΤΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ στην Κατοχή. Παροχή Πρόνοιας.

Οι ανάγκες του ελληνικού λαού κατά την περίοδο της κατοχής ήταν μεγάλες. Οι τιμές των εμπορευμάτων και ειδικότερα των τροφίμων είχαν πάρει την ανιούσα. Οι επισιτιστικές ανάγκες κυρίως της πρωτεύουσας πολλαπλασιάζονταν και οι ελλείψεις σε βασικά είδη άρχισαν σύντομα να γίνονται αισθητές, με αποτέλεσμα εκείνο το δύσκολο χειμώνα του 1941-1942 στην Αθήνα και στον Πειραιά αλλά και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, τεράστιες ουρές ανθρώπων να σχηματίζονται μπροστά στα σχολεία, στις διοικητικές υπηρεσίες, στα δημαρχεία, στις τράπεζες αλλά και σε διάφορα άλλα ιδρύματα για να αποκτήσουν ένα πιάτο φαγητό. Μεγάλος αριθμός πολιτών περίμεναν δειλά- δειλά και υπομονετικά, συνήθως με ένα άδειο κουτί κονσέρβας στο χέρι, τη διανομή του συσσιτίου. Νέοι και γέροι, μικρά παιδιά και ενήλικες, εργάτες αλλά και μικρουπάλληλοι, καθηγητές ακόμα και γνωστοί

συγγραφείς και ζωγράφοι, αλλά και μέλη της Ακαδημίας, ήταν όλοι εκεί στη σειρά τους . Μέσα στο ψυχρό κρύο και μέσα στην παγωνιά, περιμένουν και ελπίζουν για ένα πιάτο φαγητού, που δεν ήταν το πιο συχνό, παρά ένα πιάτο από βραστά, ξερά φασόλια με ελάχιστο λάδι από πάνω.(Κέδρος,1976)

Ουρές ανθρώπων που περιμένουν για ένα πιάτο φαγητό...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Συσσίτια λειτουργούσαν πριν από τον πόλεμο και τα οικονομικά τους διαχειριζόταν η ΚΕΣ (Κεντρική Επιτροπή Συσσιτίων), όργανο του Υπουργείου Πρόνοιας. Η διαχείρισή τους βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό σε εθελοντές. Τότε ιδρύθηκε η Επιτροπή Διανομών υπό την διεύθυνση του Αλέξανδρου Ζάννα από την Κεντρική Διοικητική Επιτροπή που αποτελείτο από εκπροσώπους του Ερυθρού Σταυρού στην Ελλάδα, την Ιταλία, τη Γερμανία και το Διεθνές Κομιτάτο του Ερυθρού Σταυρού. Η επιτροπή τριπλασίασε τον αριθμό συσσιτίων. Ο ημερήσιος αριθμός μερίδων αυξήθηκε από τον Οκτ 1941 από 25.000 σε 900.000 τον Σεπτέμβριο του 1942. (Χιονίδου,2011). Τα συσσίτια που οργανώθηκαν από τις επιτροπές, τις ενώσεις, τους οργανισμούς, τις

υπηρεσίες ή τον Ερυθρό Σταυρό δεν μπόρεσαν να ανατρέψουν την κατάσταση, καθώς οι αντικειμενικές δυσκολίες υπερέβαιναν τις προθέσεις. Πολύ λίγα από τα τρόφιμα που συγκεντρώνονταν στα συσσίτια ή τις μικρές εισαγωγές των τροφίμων από την Τουρκία, την Ουγγαρία και την Ιταλία, έφθαναν ως τα συσσίτια και τις διανομές. Η δημιουργία των συσσιτίων ήταν μια μορφή πρόνοιας από την κεντρική κυβέρνηση. Τα τοπικά συσσίτια στην Αθήνα, αρχικά, περιορίζονταν στους μαθητές. Ελάχιστες αγροτικές περιοχές λάμβαναν κάποια βοήθεια και μόνο περιστασιακά. Η παροχή ψωμιού με δελτία στην Αθήνα παρουσίαζε μεγάλες διακυμάνσεις στο μέγεθος. Εκτός της κεντρικής κυβέρνησης, βοηθούσαν οι τοπικές ελίτ και ο Ερυθρός Σταυρός (...όταν έφτασε στη Χώρα) (Χιονίδου, 2011).

Επίσημα, το συσσίτιο ήταν έργο των συλλόγων, των δημαρχείων και του Κράτους. Σύμφωνα με το αρχείο του Αρ. Κουτσομάρη, ακόμη η Αρχιεπισκοπή Αθηνών, το Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως και ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός στην αρχή της κατοχής ανέλαβαν την περίθαλψη μικρών παιδιών με μαθητικά συσσίτια και με παροχή γάλατος, θρεπτικών τροφών, ειδών ιματισμού κ.α. Σε μικρό χρονικό διάστημα όμως η κατάσταση χειροτέρευε και τα τρόφιμα λιγόστεψαν αλλά και τα σχολεία επιτάχθηκαν, επήλθε η διακοπή των μαθητικών συσσιτίων. Από την άλλη, η πτώση της αγοραστικής δύναμης της δραχμής, η ανεργία και ο εξευτελισμός των αμοιβών των μισθωτών οδήγησαν τα παιδιά των πόλεων να είναι σε ίδια μοίρα με τα παιδιά των απόρων τάξεων. (Σαμπατακάκη, 2007)

Μεγάλοι και μικροί με τα κατσαρολάκια στα χέρια...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Δεδομένης της κατάστασης, λοιπόν, που επικρατούσε και την αδυναμία της κεντρικής κυβέρνησης να ανταποκριθεί, η ανάμειξη της εκκλησίας κατά το πρώτο έτος της κατοχής ήταν μια πραγματικότητα εφόσον ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος τότε, το 1940, ο Χρυσάνθος, σφράγισε την εποχή του με τη στάση του. Ίδρυσε την << Πρόνοια Στρατευομένων >> της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, γεγονός που ανακούφισε τα στρατευμένα νιάτα μας. Επισκεπτόταν συνεχώς τους νοσηλεύομενους τραυματίες και βοήθησε τις οικογένειές τους. Μετέπειτα η Εκκλησία και οι φιλανθρωπικές ομάδες επικεντρώθηκαν στην δημιουργία και διατήρηση των συσσιτίων. Ο καθοριστικός ρόλος της Εκκλησίας όμως συγκεντρωνόταν στον επόμενο Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό όπου το κοινωνικό, εθνικό και πνευματικό έργο του εκείνη την εποχή υπήρξε τεράστιο και μοναδικό σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η ίδρυση της Εκκλησιαστικής

Οργανώσεως της περίφημης και σωτήριας Χριστιανικής Αλληλεγγύης (ΕΟΧΑ) αποτέλεσε μέγα κοινωνικό και φιλανθρωπικό έργο. (Περιοδικό Τόλμη,2001). Η παρέμβαση του ήταν ιδιαιτέρως βοηθητική. Μάλιστα η συγγραφέας Χιονίδου (2011) χαρακτηριστικά αναφέρει: "*...Η ρωμαλέα αντίδραση του Δαμασκηνού στη διατροφική κρίση, οι επανειλημμένες προσεγγίσεις του στις κατοχικές δυνάμεις, με τις οποίες ζητούσε αμνηστία για κρατούμενους, και η πολιτική διαίσθησή του τον κατέστησαν μια από τις πιο δημοφιλείς μορφές της κατοχικής περιόδου-σε τέτοιο βαθμό που αμέσως μετά τον πόλεμο οι Βρετανοί τον επέλεξαν ως Αντιβασιλέα...*" (σελ. 145).

Αμέσως μόλις χρίστηκε Αρχιεπίσκοπος, ο Δαμασκηνός, ζήτησε άδεια από τον Έλληνα Πρωθυπουργό Τσολάκογλου να δράσει για την διατροφική κρίση. Το σημαντικότερο ήταν ένα φορτίο με 47.000 τόνους σιτάρι, το οποίο ήδη είχε πληρώσει η Ελλάδα πριν τη Γερμανική εισβολή. Οι Βρετανοί όμως αρνήθηκαν να απελευθερώσουν το φορτίο. Η Εκκλησία άσκησε κριτική στην κυβέρνηση για την αδράνεια της. (Χιονίδου,2001)

Πολλές φορές όμως οι προσπάθειες δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα και δεν ήταν σε θέση να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια. Χαρακτηριστικά ένας παρατηρητής, όπως αναφέρεται στην Χιονίδου (2011) σχολιάζει ότι, "*...το συσσίτιο ήταν ανάγλυφη μικρογραφία του αυτοσχεδιασμού και της προχειρότητας με τρόφιμα να παραμένουν αχρησιμοποίητα και παιδιά να παραμένουν πεινασμένα...*" (σελ. 151). Σε μια περίοδο δεκατεσσάρων μηνών δόθηκαν ένα δισεκατομμύριο δραχμές για σίτιση. Στη Χίο, ο τοπικός τύπος σχολίαζε "*...[το κράτος]...μας στέλνει χρήματα για τα συσσίτια, αν και, τα χρήματα δεν τρώγονται...*" (Χιονίδου, 2011, σελ. 153).

Σημαντική βοήθεια επίσης λάμβαναν τα νοσοκομεία και οι φυλακές με την βοήθεια της Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού. Ένας Σουηδός απεσταλμένος σχολίασε ότι *"...τα τρόφιμα πηγαίνουν σε όποιον φωνάζει πιο δυνατά και όχι σε όποιον τα χρειάζεται περισσότερο..."* (Χιονίδου, 2011, σελ. 169). Η διανομή γινόταν πολλές φορές με γνώμονα με το αν το άτομο διέθετε άμεση ή έμμεση πρόσβαση στα μέλη της Επιτροπής. Έτσι είναι η περίπτωση του Μιχαήλ Θεοτοκά που είχε υπάρξει Υπουργός στο παρελθόν και ανέλαβε προσωπικά να βοηθήσει την ιδιαίτερη πατρίδα του τη Χίο, δίχως να λάβει οδηγίες από τη Χίο. Το αντίστοιχο πρόσωπο για τη Σύρο, ήταν ένας άλλος πολιτικός, ο Πέτρος Ράλλης. (Χιονίδου,2011)

2.7. Η Μαύρη Αγορά στην Περίοδο της Κατοχής

Αγοροπωλησία στο δρόμο...

(φωτογραφικό υλικό του Παράσχου Κώστα)

Η Μαύρη Αγορά, η οποία φούντωσε στην εποχή του πληθωρισμού σε ορισμένες συνοικίες της πρωτεύουσας και της επαρχίας, ήταν το μέρος αγοράς και πώλησης βενζίνης, γερμανικής και ιταλικής κουραμάνας, κονσερβών, τροφίμων, τσιγάρων, υφασμάτων, φαρμάκων κλπ κλεμμένων, κυρίως από τους Γερμανούς και Ιταλούς, προϊόντων. Ήταν στην πραγματικότητα η μοναδική αγορά. Έτσι κατάφερε να επικρατήσει ως ο κυριότερος προμηθευτής αγαθών, αφού η κατοχική Ελλάδα δεν μπορούσε να βοηθήσει τους κατοίκους της.(Σαμπατακάκη,2007). Ωστόσο, με δυσκολία θα μπορούσε να κατηγορηθεί ο συγγραφέας Κ. Βαρβαρέσος όταν, μετά την κατοχή, είχε αναφέρει: << τα κέρδη των μαυραγοριτών και των δοσίλογων παρέμειναν αλώβητα, και μεγάλο μέρος τους φυγαδεύτηκε ανεμπόδιστα στο εξωτερικό. >> (Βαρβαρέσος,2002, σελ.126)

Ο καθημερινός κόσμος προσπαθούσε να επιβιώσει είτε με ό,τι είχε αποθηκεύσει, είτε πηγαίνοντας στα πατρικά εδάφη της επαρχίας είτε μέσω της μαύρης αγοράς. Ενδεικτικά, τιμή οκάς: το κοτόπουλο πωλείται προς 400 εκατομμύρια, η ζάχαρη προς 280 εκατ., το ρύζι προς 420 εκατ., το λάδι προς 600 εκατ., ο τράγος και το βοδινό προς 260 εκατ., οι μαρίδες προς 100 εκατ., το βούτυρο 850 εκατ., τα ζυμαρικά 80-100 εκατ. και το γάλα της Ούλεν 70 εκατ., κτλ. (Σαμπατακάκη, 2007).

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι η εκτόξευση στις τιμές των προϊόντων οφειλόταν και στην απροθυμία που έδειχναν οι αγροτικές περιοχές να πουλούν τα προϊόντα τους. Μάλιστα σε κάποια μέρη της Πελοποννήσου αλλά και της Θεσσαλίας υπήρξαν σημαντικές αντιδράσεις όταν η κεντρική διοίκηση ζήτησε από τους παραγωγούς να αποστείλουν τρόφιμα στην πρωτεύουσα. Η στάση αυτή των αγροτών κατηγορήθηκε

από την κατοχική κυβέρνηση και συνέχεια τους καλούσε να συμμορφωθούν. Όμως οι αγρότες δεν ήθελαν να πουλιούνται τα προϊόντα τους σε πολύ χαμηλές τιμές από τη μία και από την άλλη δεν γνώριζαν όταν τα έδιναν αν αυτά κατέληγαν σε αυτούς που πραγματικά είχαν ανάγκη ή θα δίνονταν στους κατακτητές. Άλλωστε, και για τους ίδιους τα τρόφιμά τους αποτελούσαν σανίδα σωτηρίας. (Σαμπατακάκη, 2007).

Η μαύρη αγορά λοιπόν ήταν μια κατάσταση στην οποία πήραν μέρος άνθρωποι από όλες τις κοινωνικές τάξεις. Πρόσωπα που βρίσκονταν στα ανώτερα κοινωνικά και πολιτικά ακόμα στρώματα αλλά και απλοί πολίτες που είχαν κάποια περιουσία δεν δίστασαν να κάνουν το χώρο τους ένα μέρος συναλλαγής καθώς και ανταλλαγής προϊόντων με το ανάλογο φυσικά τίμημα. Πολλοί δικηγόροι, για παράδειγμα, μετέτρεψαν τα γραφεία τους σε κέντρα συναλλαγών. Ακόμα, όσοι είχαν σχέσεις με τις αρχές και το στρατό κατοχής και μπορούσαν να χρησιμοποιούν άδειες ή και μεταφορικά μέσα των κατακτητών.(Σαμπατακάκη, 2007).

Στο βιβλίο του ο συγγραφέας Δημήτρης Γληνός << Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο >> , αναφέρει: <<... και στη δική μας χώρα από την πρώτη στιγμή έτρεξαν κοντά στους κατακτητές τα φιλόδοξα και ιδιοτελή καθάρματα... Τσολάκογλοι, Μπάκοι, στρατηγοί... με την πρόφαση να περισώσουν κάτι από την καταστροφή, μα στην πραγματικότητα για να εξασφαλίσουν αξιώματα, φαγοπότια, ρεμούλες για τον εαυτόν τους, τους συγγενείς και τους φίλους τους, εδέχθησαν να κυλιούνται καθημερινά στη λάσπη της προδοσίας... να υποβοηθήνε τη λεηλασία και την ερήμωση της χώρας τους και να δίνουνε πρόσχημα νομιμότητας σε όλα τα κακουργήματα των κατακτητών...(σελ. 147)

Αγοράζουν λάδι με το σταγονόμετρο...

(φωτογραφικό υλικό του Παράσχου Κώστα)

Βέβαια, στο κύκλωμα αυτό δεν έλειπαν και οι κατακτητές. Χρησιμοποιώντας την εξουσία και τη δύναμη που είχαν αλλά και τη συνεργασία που ακολουθούσαν με διάφορους πολίτες, κατάφερναν να αποκομίζουν κέρδη και οφέλη από τη μαύρη αγορά. Έπαιρναν τα τρόφιμα σε πάρα πολύ χαμηλές τιμές όχι μόνο για τη δική τους επιβίωση αλλά για να τα δίνουν στους λεγόμενους μαυραγορίτες και να κερδίζουν χρήματα ή οτιδήποτε άλλο ήταν ωφέλιμο και χρήσιμο για αυτούς. Μάλιστα πολλές φορές κέρδιζαν τόσα πολλά που μπορούσαν και τα έστελναν στις πατρίδες τους και στις οικογένειές τους ώστε να επιβιώνουν και αυτές με τη σειρά τους. Κι όλα αυτά χάρη στις παράνομες αγοροπωλησίες...(Σαμπατακάκη, 2007). Έτσι η ελληνική παραγωγή αργά ή γρήγορα κατέληγε πάλι σε αυτούς. Οι μαυραγορίτες ήταν κατά κανόνα συνεργάτες των κατακτητών. Διαθέτοντας μέσα μεταφοράς πήγαιναν στα χωριά, προμηθεύονταν εκεί μεγάλες ποσότητες ειδών διατροφής και στη συνέχεια τα πουλούσαν πανάκριβα στις πόλεις. Έτσι εκμεταλλευόμενοι την ανάγκη για επιβίωση πεινασμένων συνανθρώπων τους αποκόμισαν τεράστια κέρδη, τα οποία τα επένδυσαν

κυρίως σε χρυσά νομίσματα. Από την άλλη, οι άνθρωποι που ζούσαν στις πόλεις και πραγματικά λιμοκτονούσαν, όντας εξοργισμένοι με αυτές τις καταστάσεις εναντιώνονταν στους μαυραγορίτες αλλά και σε αυτούς που είχαν περισσότερα χρήματα, τρόφιμα, ρούχα ή οτιδήποτε άλλο που αυτοί δεν είχαν. Ως αποτέλεσμα αυτού, ληστείες και βανδαλισμοί είχαν την τιμητική τους σε σπίτια μαυραγοριτών καθώς και σε απλές οικίες πολιτών (Σαμπατακάκη, 2007). Τελικά, ποιοι ήταν οι χαμένοι και ποιοι οι κερδισμένοι από αυτή την άσχημη κατάσταση; Οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι είδαν τις τιμές των προϊόντων τους να τινάζονται στα ύψη, όμως μπόρεσαν να επωφεληθούν σε περίπτωση που είχαν πρόσβαση σε κάποια κοντινή πόλη, αν συμμετείχαν στα παράνομα δίκτυα διακίνησης τροφίμων και τέλος, αν ο Ερυθρός Σταυρός δεν είχε εμφανιστεί στην περιοχή τους. Από την άλλη, οι μαυραγορίτες και όσοι συνεργάστηκαν οικονομικά με τους κατακτητές παράγοντας γι' αυτούς, ήταν αναμφισβήτητα οι μεγάλοι κερδισμένοι. Τα κέρδη τους μετέτρεπαν σε λίρες ή κατοικίες παίρνοντας αντίστοιχα ρίσκα: στην πρώτη περίπτωση ήταν αδύνατον να υπολογιστεί η τιμή της λίρας μετά την απελευθέρωση· στην δεύτερη ήταν πολύ αμφίβολο αν οποιαδήποτε ελληνική κυβέρνηση θα νομιμοποιούσε τις αγορές τους, που πραγματοποιήθηκαν χάρη στις ακραίες συνθήκες της περιόδου. Χαμένοι ήταν οι καταναλωτές στις πόλεις, όσοι είχαν δανείσει χρήματα, και όσοι είχαν σταθερά εισοδήματα, από ομολογίες του ελληνικού δημοσίου· κάποιοι από αυτούς, εύποροι προπολεμικά, είδαν την περιουσία τους ή ένα κομμάτι της να εξανεμίζεται. Οι φτωχότεροι πέθαναν από την πείνα. Παράλληλα, οι κατακτητές τότε τύπωναν σε τυπογραφεία ελληνικά χαρτονομίσματα με ιλιγγιώδη ποσά δραχμών,

χωρίς αύξοντες αριθμούς για να μην αφήσουν τίποτα στην κατεστραμμένη Ελλάδα (Γατόπουλος,χχ).

Παρά τις προσπάθειες της τότε κυβέρνησης να σταματήσει αυτό το φαινόμενο , λίγοι μόνο συμμορφώθηκαν. Συνέχιζε να υπάρχει.... Όπου εμφανίστηκε το ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Κίνημα). Το κίνημα αυτό στην αρχή στόχο είχε να σταματήσει τις ενέργειες των μαυραγοριτών, να ενθαρρύνει τους αγρότες που έκρυβαν τα τρόφιμά τους από τους Γερμανούς και γενικά να εναντιωθεί σε όσους αποθήκευαν πράγματα με σκοπό να τα χρησιμοποιήσουν μόνο για τον εαυτό τους. Ήθελε τη συλλογικότητα και την ενότητα. (Σαμπατακάκη,2007).Ήταν μια εθνική πατριωτική ένωση που ιδρύθηκε για να απελευθερώσει τον ελληνικό λαό από τον ξένο κατακτητή και από τους ντόπιους εκμεταλλευτές του και να βοηθήσει το λαό να μην πεθάνει από την πείνα.(Παπαμαύρου,1989).

2.8. "Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο"

Ο συγγραφέας Δ. Γληνός αποδίδει στο ιστορικό κείμενό του: «Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ», που κυκλοφόρησε στο τέλος του 1942, γλαφυρότατα την εικόνα της εποχής και επισημαίνει πως ό,τι είχε δημιουργήσει η εργασία του ελληνικού λαού στα 100 χρόνια της ελεύθερης ζωής του, όλα τα υλικά αγαθά εξαφανίστηκαν, από τρόφιμα και υλικά ως και επιστημονικά εργαλεία, ζώα, μεταφορικά μέσα, πλοία, αγροτική παραγωγή. Αναφέρει πως οι κατακτητές, αφού τα πήραν όλα κοροϊδεύουν τους Έλληνες πως ανέκαθεν τριγυρνούσαν με τα άθλια δίτροχα καροτσάκια ως

πρωτόγονοι. Ο μισθός δε φτάνει για ένα ζευγάρι σόλες. Το ξεπούλημα της περιουσίας οδήγησε στην καταστροφή της μικροοικονομίας (Γεωργίου, 1979).

Έτσι τότε άρχισαν να εμφανίζονται συνθήματα στους τοίχους των σπιτιών με κόκκινα γράμματα: «Ψωμί – Λευτεριά – ΕΑΜ». Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο εμφανίστηκε ως κρυφή και μαχητική οργάνωση Αντίστασης, που καθημερινά εξασφάλιζε με διαβήματα και ριψοκίνδυνες μεταφορές, κρυφές μάχες στα υπουργεία και τις κομανταντούρες το συσσίτιο του λαού, ενώ ήταν επίσημα έργο των δημαρχιών και του κράτους (Γεωργίου, 1979).

<< ΕΑΜ >>

Ο ελληνικός λαός είδε στο Ε.Α.Μ τον φυσικό αρχηγό του και καθοδηγητή του. Για αυτό το λόγο από την αρχή φύσηξε από τη μια άκρη της Ελλάδας έως την άλλη μια ζωογόνα, εθνική πνοή που οδήγησε όλα τα λαϊκά στρώματα και όλους τους αληθινούς Έλληνες κάτω από τη σημαία του Ε.Α.Μ..(Παπαμαύρου,1989)

Παράλληλα, εμφανίστηκαν και οι πρώτες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας ενάντια στις κατοχικές δυνάμεις, όπως η συγκέντρωση των 17.000 Κρητών πολεμιστών της

Αλβανίας, που δεν μπορούσαν να επιστρέψουν στο νησί τους, στο Στάδιο τον Ιούλιο του 1941, η συγκέντρωση χιλιάδων φοιτητών και εργαζομένων στο Σύνταγμα στις 28 Οκτωβρίου του 1941, η παμφοιτητική απεργία στις 17 Νοεμβρίου 1941, η συγκέντρωση του αθηναϊκού λαού για τις εκδηλώσεις της 24^{ης} και 25^{ης} Μαρτίου 1942, η απεργία των υπαλλήλων των ταχυδρομείων και του τηλεγραφείου Αθήνας στις 17 Απριλίου 1942, που επεκτάθηκε σε πάνω από 50.000 δημόσιους υπαλλήλους, όλες οδήγησαν σε συλλήψεις και εκτελέσεις (Γεωργίου, 1979).

2.9. Το Τέλος της Κατοχής

Η γενικότερη εικόνα της Ελλάδας μετά την Κατοχή ήταν πραγματικά άσχημη. Η τραγωδία της δραχμής με τον τερατώδη πληθωρισμό, οι λεηλασίες, η κατάρρευση του νομίσματος, η καταστροφή της αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής, οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις, η πείνα, η φτώχεια, οι θάνατοι και η δυστυχία ήταν μερικές θλιβερές καταστάσεις της εποχής εκείνης. Η Κατοχή στην Ελλάδα θεωρείται ότι ήταν η οδυνηρότερη και σκληρότερη όλης της Ευρώπης (Γρηγοριάδης, 1973).

Ο κόσμος όλος ήλπιζε ότι όλα θα αλλάξουν και θα βελτιωθούν. Οι άνθρωποι που είχαν υποφέρει προσδοκούσαν ένα αλλιώτικο αύριο, μια νέα μέρα, ένα καλύτερο σπίτι, φαγητό, ρούχα, δουλειές, τα πάντα... Όμως η κυβερνητική κρίση που ξέσπασε το Δεκέμβριο του 1944 τους οδήγησε πάλι στην αρχή. Αιματηρά συλλαλητήρια στην

Αθήνα και στρατιωτικές επιχειρήσεις μετέτρεψαν την πόλη σε ζώνη κατοχής. Έτσι άρχισαν πάλι τα ίδια προβλήματα... πείνα, φτώχεια, ανεργία... (Γρηγοριάδης, 1973)

Φτώχεια και πείνα...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Η σίτιση, για τους περισσότερους κατοίκους, και ιδιαίτερα για τα μικρά παιδιά ήταν ακατόρθωτη και το πρόβλημα ήταν ακόμη εντονότερο επειδή δεν υπήρχε δυνατότητα διανομής της βοήθειας. Η πόλη δεν μπορούσε να εφοδιαστεί και από την άλλη η ύπαιθρος είχε εξαθλιωθεί και δεν μπορούσε να βοηθήσει την πρωτεύουσα (Σαμπατακάκη, 2007).

Δυστυχώς, η Αθήνα μετά την απελευθέρωση από τους κατακτητές αναγκάστηκε να ξαναζήσει μέρες παρόμοιες με εκείνες του πρώτου, δύσκολου, σκληρού και τραγικού κατοχικού χειμώνα του 1941-1942. Οι συγκρούσεις που συνέβησαν το Δεκέμβριο του 1944 οδήγησαν σε μια εμφύλια διαμάχη με πολλά οδυνηρά επακόλουθα. Η κατοχή

που μόλις είχε λάβει τέλος και ο Εμφύλιος που πλέον έλαβε χώρα οδήγησαν την μικρή Ελλάδα μας να περάσει πάλι άσχημες και θλιβερές καταστάσεις, ελπίζοντας βέβαια πάντα προς το καλύτερο και πιο αισιόδοξο μέλλον... (Σαμπατακάκη, 2007)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Συμμετέχοντες

Το δείγμα στην παρούσα μελέτη αποτέλεσαν οχτώ (8) επιζήσαντες της περιόδου της Κατοχής. Όλες οι μαρτυρίες είναι ονομαστικές δίνοντας έτσι ιστορικό και προσωπικό χαρακτήρα στην ανάλυση της μελέτης. Πρόκειται για απλούς, καθημερινούς ανθρώπους που έζησαν και βίωσαν πραγματικά τις άσχημες στιγμές εκείνης της εποχής.

Η πρώτη συνέντευξη διεξήχθη στην οικία του κυρίου Κέλεγκα Κων/νου, στο Βέλο Κορινθίας όπου εκεί έζησε επίσης τα χρόνια της κατοχής σε ηλικία 12 ετών. Η δεύτερη συνέντευξη διεξήχθη στην οικία του κυρίου Κατσάνου Δημήτριου, στο Κιάτο Κορινθίας όπου και αυτός έζησε τα χρόνια της κατοχής εκεί, σε ηλικία 15 ετών. Η τρίτη συνέντευξη διεξήχθη στο σπίτι του κυρίου Δούρου Θεόδωρου, στα Εξαμίλια Κορινθίας όπου και αυτός έζησε εκεί τα χρόνια της κατοχής, σε ηλικία 13 ετών. Η τέταρτη συνέντευξη διεξήχθη στο σπίτι του κυρίου Τσιούγκου Πέτρου στο Ελληνοχώρι Κορινθίας όπου και αυτός έζησε εκεί τα χρόνια της κατοχής, σε ηλικία

17 ετών. Η πέμπτη συνέντευξη διεξήχθη στην οικία της Αναγνώστου Πηνελόπης στο Άργος Αργολίδος. Τα χρόνια της κατοχής όμως τα πέρασε στο χωριό Αγ.Γεώργιος Κυνουρίας, σε ηλικία 8 ετών. Η έκτη συνέντευξη διεξήχθη στην οικία της Βοζαλή Αφροδίτης στην Κόρινθο όπου εκεί πέρασε τα κατοχικά χρόνια, σε ηλικία 12 ετών. Η έβδομη συνέντευξη διεξήχθη στο σπίτι της Παναγοπούλου Στυλιανής στο Λέχαιο Κορινθίας. Την κατοχή όμως την πέρασε στην Ελασσόνα Λάρισας, σε ηλικία 8 ετών. Τέλος, η όγδοη συνέντευξη διεξήχθη στο σπίτι της Κοτζιά Αικατερίνης στο Ζευγολατιό Κορινθίας. Η κατοχή όμως τη βρήκε στο Αγκίστρι Αίγινας, σε ηλικία 25 ετών.

Το δείγμα, λοιπόν, της παρούσας εργασίας αποτελείται συνοπτικά από 4 άνδρες και 4 γυναίκες. Όλοι οι άνδρες την περίοδο της κατοχής ζούσαν στην περιοχή της Κορινθίας, όπως και μία από τις γυναίκες. Οι υπόλοιπες, μία έζησε την κατοχή στην περιοχή του Άργους, η άλλη στην περιοχή της Λάρισας και η τελευταία στο Αγκίστρι Αίγινας.

3.2. Μεθοδολογικό Εργαλείο

Για τους σκοπούς της έρευνας, συντάχτηκε συνέντευξη που έγινε από τον «συνεντευκτή» (ερευνητή) με τους "μάρτυρες". Επρόκειτο για μη δομημένη συνέντευξη. Στις μη δομημένες συνεντεύξεις λαμβάνει χώρα μια συζήτηση που είναι κατά μια έννοια ελεύθερη, αλλά που η ελευθερία σχετίζεται με τη φύση της συζήτησης, το θέμα που ερευνάται και το βαθμό της δόμησης των ερωτήσεων. Η συνέντευξη με τον κάθε συμμετέχοντα γίνεται διαλογική, και η επόμενη ερώτηση

βασίζεται στην προηγούμενη απάντηση του συμμετέχοντα. Έτσι ο ερευνητής προκαλεί τον συμμετέχοντα να συμμετάσχει σε μια αφηγηματική διαδικασία όπου δεν μπορεί ούτε να προκαθορίσει ούτε να προσχεδιάσει και αυτό για τον απλούστατο λόγο ότι δεν μπορεί να γνωρίζει προκαταβολικά το τι θα απαντήσει ο ερωτώμενος. Επομένως αδυνατεί να δομήσει τη συνέντευξη.

Έτσι, λοιπόν, κάθε μη δομημένη ερευνητική συνέντευξη είναι μοναδική, σαν τις εμπειρίες, πεποιθήσεις και αντιλήψεις των ερωτώμενων που θέλει να καταγράψει.(Briggs, 1986). Στη συγκεκριμένη εργασία η μη δομημένη συνέντευξη έγινε με σκοπό τη συλλογή δεδομένων που αφορούσαν τις εμπειρίες των ανθρώπων κατά τη διάρκεια της Κατοχής, αλλά και τη διερεύνηση των επιπτώσεων της πείνας και της κακουχίας στην μετέπειτα ζωή τους.

Η συνέντευξη περιλάμβανε ερωτήσεις «ανοικτού τύπου». Οι ερωτήσεις αυτές επιδέχονται οποιοδήποτε τύπου απαντήσεις και δίνουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν απόψεις, γεγονότα και να περιγράψουν καταστάσεις και συναισθήματα. Προσφέρονται για την ανάπτυξη συζητήσεως και ελεύθερου διαλόγου. Είναι μη τυποποιημένες και προσφέρουν εις βάθος συνεντεύξεις. (Παπαγεωργίου,1998).

Δεοντολογία που διέπει τις συνεντεύξεις

Οι συνεντεύξεις οφείλουν να υπακούουν στην επιστημονική δεοντολογία όπως αυτή εκφράζεται από ένα σύνολο κανόνων. Οι κανόνες αυτοί καθορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγονται οι συνεντεύξεις, Ο ερευνητής οφείλει άρα να προσαρμοστεί

στα δεδομένα του προγράμματος του ερωτώμενου. Έτσι, οι συναντήσεις που θα καθοριστούν πρέπει να γίνονται με την συγκατάθεση των ερωτώμενων, στα μέρη και τις ώρες που εκείνους διευκολύνει. Πέρα και πριν από αυτό τον «άγραφο» δεοντολογικό κανόνα, ο ερευνητής οφείλει να συστήνεται και να προσδιορίζει το σκοπό της έρευνάς του. Επίσης πρέπει να ενημερώνει για τη χρονική διάρκεια της συνέντευξης και να προσπαθεί να μην υπερβαίνει το χρόνο αυτό. Οι κανόνες που εφαρμόζονται κατά τη διεξαγωγή μιας συνέντευξης, επιβάλλουν στον ερευνητή, όταν ο ερωτώμενος του ζητήσει να κλείσει το κασετόφωνο, για να του μιλήσει για κάτι, να το πράξει. Ακόμα κι όταν συμπεράνει ότι ο ερωτώμενος δυσκολεύεται να εκφραστεί ή να εκδηλωθεί, πρέπει να ακολουθήσει την ίδια τακτική και να συζητήσει για κάτι λιγότερο φορτικό. Καταλήγοντας διαπιστώνεται ότι κατά ένα μεγάλο ποσοστό οι άνθρωποι αρέσκονται στο να μιλούν για τον εαυτό τους και να νιώθουν σημαντικό μέσω των λεγομένων τους. (Geertz, 1973). Η συνέντευξη είναι βασικό στοιχείο της ποιοτικής έρευνας και δεν πρόκειται για απλή, τυπική διαδικασία διαλόγου μεταξύ ερευνητή και υποκειμένων. Εκείνα που καλείται να υπερκεράσει ο ερευνητής είναι η διστακτικότητα και οι φόβοι-προβληματισμοί των υποκειμένων σε επικοινωνιακό επίπεδο. Σε αυτό το σημείο έγκειται και η σημασία της συνέντευξης: να ξεπεραστούν κοινωνικά στεγανά, που δυσχεραίνουν την ουσιαστική συμμετοχή στο διάλογο, ώστε να επέλθει η προσέγγιση της αληθινής πραγματικότητας.(Schutz,1967). Ανακεφαλαιώνοντας και καταλήγοντας πρέπει να μνημονευθεί ότι η συνέντευξη βρίσκεται στο κέντρο της ποιοτικής έρευνας και αφορά στην άμεση επικοινωνία μεταξύ ερευνητή και υποκειμένου.

Στην παρούσα εργασία οι συνεντεύξεις έγιναν με σκοπό τη διερεύνηση και συλλογή πληροφοριών για τις εμπειρίες των συμμετεχόντων. Πιο συγκεκριμένα, στον Πίνακα 1 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι άξονες που βοήθησαν στην αφήγηση από τους μάρτυρες.

Πίνακας 1. Άξονες Ερωτήσεων Συνέντευξης

Ανάλυση-συζήτηση

- **Διατροφή κατά τη διάρκεια της κατοχής (λιμός)**
- **Αρρώστιες και θάνατος (φάρμακα)**
- **Καθημερινή διαβίωση και συνθήκες (σχολεία, εργασία, ανάγκες καθημερινής ζωής)**

3.3. Ανάλυση Δεδομένων

Για τη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης. Σημαντικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις ποιοτικές μεθόδους είναι ότι έχουν μια φυσιολογική ροή και κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι κατευθυνόμενες από τον ερευνητή. Είναι φυσικές και ο ερευνητής μπορεί να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοήσει τις κοινωνικές επιρροές που τα υποκείμενα

έχουν δεχτεί. (Παπαγεωργίου,1985). Ο ερευνητής που ακολουθεί ποιοτική μέθοδο παρατηρεί, παίρνει συνεντεύξεις, κρατά σημειώσεις, περιγράφει και ερμηνεύει τα φαινόμενα. Επίσης, του δίνεται η δυνατότητα να στοχεύσει στο τι σημαίνει για τα υποκείμενα η εμπειρία για την οποία μιλούν, με άλλα λόγια, να εμβαθύνει. (Geertz,1973). Τα δεδομένα της ποιοτικής ανάλυσης αποτελούν πολύτιμη πηγή αξιοποιήσιμων πληροφοριών από την κοινωνική πραγματικότητα. Αν και εμπεριέχουν υποκειμενισμό καθώς εξαρτώνται από τη ματιά του συνεντευκτή, εμπλουτίζουν τα ιστορικά γεγονότα.

Στην παρούσα εργασία, λοιπόν, χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος με βάση την συνέντευξη και τις μαρτυρίες των ανθρώπων που συμμετείχαν στα δρώμενα της Κατοχής.

3.4. Στάδια Διεξαγωγής της Ερευνητικής Διαδικασίας

Η έρευνα διενεργήθηκε από τον Ιούνιο έως τον Οκτώβριο του 2014 σε τρεις κύριες φάσεις, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2. Στάδια διεξαγωγής της μελέτης

Α' φάση: προπαρασκευή της έρευνας (επιλογή θεματικής περιοχής, ανασκόπηση βιβλιογραφίας, επιλογή συγκεκριμένης ερευνητικής μεθόδου, προσδιορισμός

πληθυσμού και δείγματος, επιλογή συλλογής δεδομένων.

Β' φάση: κυρίως έρευνα

Γ' φάση: συλλογή δεδομένων, επεξεργασία στοιχείων (ανάλυση, ερμηνεία), παρουσίαση και συγγραφή αποτελεσμάτων.

Κατά τη φάση της πιλοτικής εφαρμογής, σκοπός ήταν η βελτίωση των πτυχών της έρευνας έγιναν διορθώσεις, παραλείψεις, βελτιώσεις και ολοκληρώθηκε η συνέντευξη για την εξαγωγή ορθών και επιστημονικά αποδεκτών αποτελεσμάτων.

3.5. Ηθικά θέματα

Η παρούσα έρευνα έχει εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των συμμετεχόντων της. Όλοι οι συμμετέχοντες ήταν θετικοί στην πρόσκληση συμμετοχής τους στην έρευνα αυτή και ζήτησαν να αποκαλύψουν τα ονόματά τους καθώς και τα υπόλοιπα στοιχεία που θα προέκυπταν από τις συνεντεύξεις-συζητήσεις. Προηγήθηκε πλήρη ενημέρωση για το σκοπό της έρευνας και διαβεβαιώθηκαν οι συμμετέχοντες ότι χωρίς τη συγκατάθεσή τους το υλικό δεν θα χρησιμοποιηθεί για κανέναν άλλον σκοπό, πέραν της παρούσας έρευνας.

3.6. Η αξία των προφορικών μαρτυριών

Στόχος των προφορικών μαρτυριών είναι να φέρουν στο φως άτομα που δεν βρίσκονται στο κέντρο της εξουσίας ή σχεδόν ποτέ δεν κρατούσαν αρχείο. Ξεδιπλώνουν και μαρτυρούν το << ασήμαντο >> αλλά και το << σημαντικό >> της

καθημερινής τους ζωής συμπληρώνοντας τις επίσημες πηγές και τις σιωπές της γραπτής ιστορίας. Μετατοπίζουν το κέντρο βάρους σε απλούς πολίτες της κοινωνίας και τους αναγνωρίζουν ως δημιουργούς ιστορίας, << ιστορίας από κάτω >>. Όμως το παρελθόν στο οποίο αναφέρονται δεν ξεδιπλώνεται αυτούσιο αλλά επηρεάζεται και από το παρόν μέσα στο οποίο ζουν. (Ανδρεάδου και συν. 2010)

Οι προφορικές μαρτυρίες δεν περιορίζονται απλά σε γεγονότα αλλά ασχολούνται με το πώς βιώθηκε κάτι και όχι μόνο με το τι έγινε. Σύμφωνα με τον A. Portelli, << αυτό που διαχωρίζει την ίδια την προφορική ιστορία από άλλες επιστήμες που χρησιμοποιούν την προφορική μαρτυρία (ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, εθνογραφία) είναι ότι δίνει προτεραιότητα στον αφηγηματικό τύπο και τον συνδυάζει με την έρευνα ώστε να συνδέσει τη βιογραφία και την ιστορία, την ατομική εμπειρία με τις κοινωνικές μεταβολές. >> (Ανδρεάδου και συν. 2010, σελ.4)

Επομένως οι προφορικές μαρτυρίες έχουν σχέση με το << βίωμα >> του γεγονότος, με τη λογική της ζωής των ανθρώπων, το προσωπικό πρίσμα, είναι μια << κατασκευή >> μνήμης. Αυτό που θυμούνται και αφηγούνται είναι εξίσου σημαντικό με αυτό που ξεχνάνε, για αυτό και η προσωπική σχέση που θα δημιουργηθεί ανάμεσα σε αυτόν που ρωτά (ερωτών) αλλά και σε αυτόν που απαντά (ερωτούμενος-πληροφορητής) πρέπει να είναι σωστή και ιδιαίτερη. Παίζει μεγάλο ρόλο η ικανότητα του πληροφορητή αλλά και η διαισθητικότητα, η οξυδέρκεια και η δυνατότητα να ακούσει πραγματικά αυτά που θέλει να πει ο συνομιλητής σου. (Anderson and Jack,1988 σελ. 157-170). Επίσης σημαντικό ρόλο παίζει ο σεβασμός, η εκδήλωση ενδιαφέροντος, η προθυμία καθώς και ένα σχετικό υπόβαθρο γνώσεων αυτού που ρωτά (Thompson,

2002, σελ.273). Ο χρόνος των προφορικών μαρτυριών είναι ο χρόνος της μνήμης, της παράδοσης, των έντονων εμπειριών του παρελθόντος που σφράγισαν και ρίζωσαν στις καρδιές των ανθρώπων. Είναι χρόνος ποιοτικός και σύνθετος : ημερολογιακός, ιστορίας, μυθικής αντίληψης του χρόνου, ο κυκλικός χρόνος των εποχών.(Ανδρεάδου και συν. 2010)

Πέραν, λοιπόν, των βιβλιογραφικών πηγών και των πληροφοριών από το Αρχείο Κουτσουμάρη που συμβουλευτήκαμε και μελετήσαμε, σημαντικό ρόλο έχουν και οι προφορικές μαρτυρίες που καταγράψαμε ώστε να φωτίσουμε ακόμα περισσότερο τα γεγονότα εκείνης της εποχής. Παρακάτω ας τις δούμε πιο αναλυτικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ

Οι μαρτυρίες έφεραν στην επιφάνεια δεδομένα πέρα από την τυπική ροή της αποκωδικοποίησης της βιβλιογραφίας που φώτισαν τη στάση των παθόντων Ελλήνων απέναντι στο αίσθημα της πείνας, της φτώχειας και στο θέμα της υγείας κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Φωτίζουν τον τρόπο με τον οποίο τα ανθρώπινα βιώματα διατηρούνται στη μνήμη τους και ερμηνεύουν το παρελθόν τους. Σύμφωνα, λοιπόν, με τους άξονες ερωτήσεων της συνέντευξης, θα ακολουθήσουν οι μαρτυρίες βασισμένες στα παρακάτω:

- **Διατροφή κατά τη διάρκεια της κατοχής (λιμός)**

Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις, οι άνθρωποι που έζησαν την περίοδο της κατοχής πείνασαν, όμως περισσότερο οι φτωχοί και κυρίως αυτοί που ζούσαν στις πόλεις. Στα χωριά έβρισκαν ευκολότερα τροφή είτε καλλιεργώντας τη γη είτε ανταλλάσσοντας προϊόντα με γείτονες, συγγενείς ή φίλους. Χόρτα, κουκιά, σταφίδες, πατάτες, όσπρια, λαχανικά, ελιές ή γάλα ήταν μερικές από τις τροφές που είχαν. Κρέας έτρωγαν πολύ σπάνια και όσοι είχαν από τις κατσίκες ή τις κότες που μπορεί να είχαν στα σπίτια τους. Κάποιοι ακόμα και ζητιάνευαν για να ζήσουν ή έψαχναν από τα σκουπίδια. Άλλοτε πάλι, αναγκάζονταν να πάνε σε άλλα μέρη, μακριά από το σπίτι τους και να αναζητήσουν φαγώσιμα.

- **Αρρώστιες και θάνατος (φάρμακα)**

Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους οι αρρώστιες που παρουσιάστηκαν έντονα εκείνη την εποχή ήταν η φυματίωση, η ελονοσία και ο εξανθηματικός τύφος. Μάλιστα κάποιοι άνθρωποι πέθαναν από αυτές τις ασθένειες ενώ κάποιοι άλλοι πάλεψαν για να σωθούν. Υπήρχε επίσης χολέρα και μελιταίος πυρετός. Το φάρμακο που χρησιμοποιούσαν πολύ και σχεδόν για τα πάντα ήταν το κινίνο. Γιατρό δεν είχαν πάντοτε και για αυτό το λόγο προσπαθούσαν με διάφορα γιατροσόφια να επιλύσουν τα προβλήματά τους. Οι μανάδες ή οι γιαγιάδες κυρίως γνώριζαν από τέτοια και με αυτό τον τρόπο έδιναν λύσεις σε διάφορες καταστάσεις. Χρησιμοποιούσαν την άμμο ή τη στάχτη από το τζάκι, παραφινέλαιο, τσίπουρο, σπόρους σιναπιού, ρετσίι και άλλα για να γιατρέψουν τα αγαπημένα τους

πρόσωπα και όχι μόνο αυτούς.

Είχαν ακόμα, σε έντονο βαθμό, ψείρες και ψύλλους και αυτό γιατί δεν υπήρχε σχεδόν καθόλου υγιεινή και γιατί ζούσαν πολύ κοντά με τα ζώα.

- **Καθημερινή διαβίωση και συνθήκες (σχολεία, εργασία, ανάγκες καθημερινής ζωής)**

Η καθημερινή τους ζωή ήταν δύσκολη και μονότονη. Από το πρωί που ξύπναγαν η έννοια τους ήταν να εξασφαλίσουν τη διατροφή τους. Οι μεγαλύτεροι δούλευαν στα χωράφια (αυτοί που ζούσαν στα χωριά) ή στις διάφορες εργασίες που προσπαθούσαν να βρουν αυτοί που έμεναν στις πόλεις. Τα παιδιά δεν πήγαιναν σχολείο αφού τα είχαν επιτάξει οι κατακτητές και μόνο αν κάποιος δάσκαλος είχε την καλή θέληση, τα μάζευε σε ένα μέρος και τους μάθαινε κάποια βασικά πράγματα. Τα μεγαλύτερα και κυρίως τα αγόρια βοηθούσαν τους γονείς τους ενώ τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι με τις γιαγιάδες. Δεν είχαν ασχολίες ή ιδιαίτερες διασκέδασεις. Και όσοι μπορούσαν να κάνουν μια γιορτή, την έκαναν κρυφά και μετρημένα.

Τα ρούχα και τα παπούτσια τους τα έφτιαχναν μόνοι τους καθώς και τα σκεπάσματα που χρησιμοποιούσαν. Άλλωστε προσπαθούσαν πάντοτε με διάφορα μέσα που είχαν να φτιάξουν πράγματα που θα τους ήταν χρήσιμα και ωφέλιμα. Τέλος, αρκετοί μίλησαν και την εμφάνιση της μαύρης αγοράς που έκανε άλλους να πλουτίζουν και άλλους να φτωχαίνουν περισσότερο.

4.1. Πρώτη Μαρτυρία

Με λένε Κέλεγκα Κωνσταντίνο, του Αργυρίου, γεννημένος τον Οκτώβρη του 1930 στο Βέλο Κορινθίας. Έχω άλλον έναν μεγαλύτερο αδελφό, εν ζωή, που κατάφερε να σπουδάσει Μαθηματικός εκείνη την εποχή, βέβαια μετά την Κατοχή. Εγώ έμεινα στα χωράφια, γιατί έτσι αποφάσισε ο πατέρας, καθώς δεν μπορούσε να μας σπουδάσει και τους δύο. Κάποιος έπρεπε να μείνει, λοιπόν, πίσω και αυτός έλαχε να ήμουν εγώ κι εγώ μου άρεσαν κι εμένα τα γράμματα. Πάντα σεβόμασταν τα λόγια του πατέρα...

... φτώχεια, υπήρχε μεγάλη τότε!. Αναγκαζόμασταν να ανταλλάζουμε με άλλους τρόφιμα και έτσι να περνάνε οι μέρες. Η οικογένειά μου είχε περιβόλια με ντομάτες και κρεμμύδια. Σπέρναμε κουκιά και τα δίνουμε σε άλλους που δεν είχαν και αυτοί με τη σειρά τους μας έδιναν λάδι που εμείς δεν είχαμε. Πολλές φορές εμείς όταν δεν είχαμε λάδι, χρησιμοποιούσαμε γάλα στη θέση του. Φαγητό να είχαμε κι εγώ το έκανε η μάνα όπως ήθελε και με ότι είχε...

Είχαμε ακόμα σταφίδα και από ζώα κότες και γίδες...και έτσι είχαμε και αβγά και γάλα όπου φτιάχναμε τυρί. Ο πατέρας μου, έπαιρνε το κρασί που βγάζαμε και με μια σούστα που του είχε δώσει ένας γείτονας πήγαινε στο Άργος και το έδινε σε άλλους ανθρώπους με αντάλλαγμα πατάτες, αλεύρι και λάδι ,δηλαδή πράγματα που εμείς δεν είχαμε

Ανθρώπους να πεθαίνουν απ' την πείνα δεν είχα δει και δεν είχα ακούσει από τους γονείς μου να λένε κάτι τέτοιο. Τέτοια ακούγαμε πως συνέβαιναν στην Αθήνα. Εκεί,

έλεγαν, ότι οι άνθρωποι πρήζονταν από την πείνα και πολλοί μετά πέθαιναν.. Εδώ τα βολεύαμε, αλλά υποφέραμε βέβαια πολύ. Λίγα χόρτα λίγο γάλα, λίγα σταφύλια, λίγες λαχανίδες...και έτσι μεγαλώσαμε!

Στο χωριό μου είχα δει να υποφέρει μια γειτόνισσα από ελονοσία. Είχαμε βάλτους και κουνούπια και έτσι η καημένη η κυρία Μαρία μολύνθηκε. Άκουγα απ' τη μάνα μου πως είχε και αιματουρία και την πήγαιναν συνέχεια σε έναν Γερμανό γιατρό. Υπήρχε ένας τέτοιος στο χωριό μας και η αλήθεια είναι ότι μας φρόντιζε όλους όταν υπήρχε ανάγκη. Βέβαια, λεφτά δεν είχαμε για να του δώσουμε και γι' αυτό του δίναμε ότι μπορούσαμε από τρόφιμα και φαγώσιμα και ο οποίος τα δεχόταν με ευχαρίστηση και ικανοποίηση. Άλλωστε τι να τα κάνει τα δικά μας τα χρήματα! Σάμπως είχαν και αξία; Είχες ένα εκατομμύριο και αγοράζες μια φρατζόλα ψωμί...

Θυμάμαι όταν μια φορά είχα υψηλό πυρετό, μου έκανε κάτι ενέσεις στον ποπό που πονούσαν τόσο που ακόμα τις νιώθω. Η μάνα μου έλεγε πως ήταν ενέσεις κινίνης. Επίσης ο γιατρός μας έδινε ένα μικρό, πικρό, κίτρινο χαπάκι που το έλεγαν "Atebrin"...έτσι το έλεγαν, το θυμάμαι καλά. Δεν μπορούσα να το πιω, αλλά η μάνα μου με πίεζε και τι να έκανα...το έπινα στο τέλος!. Έλεγε ότι έπρεπε να το πίνουμε προληπτικά για να μην αρρωσταίνουμε. Ο πατέρας μου όταν κρύωνε έβαζε την μάνα μου να του ρίχνει "βεντούζες ". Δηλαδή, έπαιρνε η μάνα μου 3-4 γυάλινα ποτήρια, τα έκαιγε με φωτιά και τα έβαζε στην πλάτη του. Και σαν να μην έφθανε αυτό, την έβλεπα να καίει ένα ξυράφι και να κόβει την πλάτη του πατέρα μου και από 'κει να βγαίνει αίμα. Έτσι με αυτόν τον τρόπο έφευγε το κρύωμα, όπως μας έλεγε η μάνα.

Άλλη φορά είχα δει τον παππού μου να παίρνει σπόρους σιναπιού, να τους αλέθει και μετά να τους ανακατεύει με κρασί. Στην συνέχεια αυτό γινόταν μάζα και το έπαιρνε και το έβαζε σαν κομπρέσα στο μέτωπό του για να κατεβάσει, όπως έλεγε, τον πυρετό όταν ήταν άρρωστος. Έλεγε ότι με αυτόν τον τρόπο θα γινόταν καλά και θυμάμαι ότι το πετύχαινε. Φτιάχναμε αυτοσχέδια φάρμακα, όπως καταλαβαίνετε και έτσι καταφέραμε και επιβιώσαμε.

Ακόμα θυμάμαι που κάποτε ένας ξάδερφός μου είχε γεμάτο το σώμα του με φουσκάλες. Ο γιατρός είχε πει πως ήταν ψωρίαση και η θεία μου τον έπλενε με κρασί και μετά τον άλειφε με ένα λάδι από αμύγδαλα που της το είχε δώσει κάποια γειτόνισσα. Νερό είχαμε από τα πηγάδια και πλενόμασταν όποτε η μάνα μας το έλεγε. Και τουαλέτα; Μια πρόχειρη γούβα.

Σχολείο, τρία χρόνια δεν πήγαμε καθόλου, όσο κράτησε η Κατοχή. Το μόνο που θυμάμαι ήταν ότι τα καλοκαίρια ή όταν ο καιρός το επέτρεπε κάποιοι δάσκαλοι έβαζαν θρανία σε κάποια μέρη επιστεγασμένα και μας έλεγαν να πηγαίνουμε εκεί και μας μάθαιναν κάποια ουσιώδη πράγματα. Μας μάζευαν και άρχιζαν να μας μιλούν για διάφορα πράγματα και κυρίως μας μάθαιναν τα στοιχειώδη για την ανάγνωση και τα μαθηματικά. Βιβλία δεν είχαμε φυσικά αλλά ούτε και τετράδια. Μάλιστα ένας από αυτούς ήταν και ένας θείος μου...αυτοί από μόνοι τους έπαιρναν αυτή την πρωτοβουλία για να μην ξεχάσουμε αυτά που είχαμε μάθει, όπως μας έλεγαν. Υποτυπώδεις, δηλαδή, καταστάσεις...

Υποτυπώδη σχολεία...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Μαύρη αγορά, βέβαια, υπήρχε. Η οικογένειά μου δεν χρειάστηκε να πάρει κάτι από αυτούς τους ανθρώπους, αλλά μερικοί που δεν είχαν να φάνε αναγκάζονταν να δώσουν πάρα πολλά χρήματα ή κοσμήματα μεγάλης αξίας για ένα πιάτο φαγητό. Πήγαιναν και τους έβρισκαν κρυφά, τη νύχτα κυρίως, για να μην τους βλέπει κανείς και τους μαρτυρήσει. Ήταν άνθρωποι που είχαν λεφτά και κρατιόνταν καλά από παντού. Μεγάλη κατάντια....

Κάποτε ένας φίλος του πατέρα μου πέρναγε με μια κουραμάνα στα χέρια του και θυμάμαι που μέχρι να φθάσει στο σπίτι του, του είχε μείνει μόνο λίγο στη γροθιά του, γιατί περνώντας έδινε σε όποιον του ζητούσε. Τους λυπόταν που πεινούσαν.... Όταν τελείωσε η κατοχή ο αδελφός μου βρήκε μέσα σε ένα σχολείο κάτι παρατημένα ρούχα Γερμανών. Τα πήρε και άρχισε να τα μοιράζει σε όλο το χωριό. Ο κόσμος από τη μια χάρηκε γιατί θα είχε ρούχα για να ντυθεί και από την άλλη τα σιχαίνονταν

επειδή ήταν ρούχα των κατακτητών. Όμως στο τέλος τα πήραν ...τον αδελφό μου όμως τον βάρωσε ο πατέρας για αυτό που έκανε. Δεν ήθελε να κάνουμε πράγματα χωρίς να τον ρωτάμε. Δύσκολα χρόνια. Να μην ξανάρθουν, παιδί μου...

4.2. Δεύτερη Μαρτυρία

Με λένε Δημήτρη Κατσάνο, του Χρήστου και της Ελένης. Γεννήθηκα και μεγάλωσα στο Κιάτο Κορινθίας και ακόμα εκεί μένω, πλέον σε ηλικία 88 ετών.

Τι να πρωτοθυμηθώ για εκείνα τα χρόνια! Ήμουν τότε 15-16 χρονών παλληκάρι, όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος. Οι άντρες έφυγαν για τη μάχη και ανάμεσα σε αυτούς και ο πατέρας μου. Εγώ έμεινα πίσω μαζί με τα υπόλοιπα αδέρφια μου (έναν ακόμη μικρότερο αδελφό και δύο μικρότερες αδελφές) και τη μάνα μου.

Μάνα με τέσσερα παιδιά

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Δεν ήταν εύκολο για μια μάνα με τέσσερα παιδιά να τα βγάλει πέρα ,όμως όλοι μαζί σαν μια γροθιά δουλεύαμε στα χωράφια και έτσι καταφέρναμε να συντηρούμε το νοικοκυριό μας. Από το πρωί, χάραμα ακόμη, πηγαίναμε στα κτήματα και γυρνούσαμε κατά το απόγευμα. Μετά καθόμασταν μέσα στο σπίτι και κάναμε διάφορες δουλειές και προσπαθούσαμε να σκεφτούμε τρόπους για να εξοικονομήσουμε περισσότερο φαγητό. Η μάνα μου έραβε ρούχα για άλλους με αντάλλαγμα τα τρόφιμα. Ο πατέρας έλειπε, και έπρεπε να τα βγάλουμε πέρα όσο καλύτερα μπορούσαμε... Άλλωστε δεν είχαμε την πολυτέλεια να είμαστε έξω από το σπίτι έως αργά, γιατί μας το απαγόρευαν οι κατακτητές...

Τρώγαμε ότι βρίσκαμε, λοιπόν, από τα χωράφια και ότι καλλιεργούσαμε εμείς οι ίδιοι από λαχανικά και φρούτα. Η περιοχή μας είναι πλούσιος τόπος και παράγει πολλά προϊόντα. Σταφίδες, καλαμπόκι, πορτοκάλια, λεμόνια, ελιές, ντομάτες, αχλάδια, διάφορα κηπευτικά γενικά, πατάτες... και έτσι τα καταφέρναμε αρκετά καλά. Βέβαια το χειμώνα δεν είχαμε τόσα όσα είχαμε το καλοκαίρι, αλλά δεν πεινάσαμε πολύ. Βρίσκαμε χόρτα, μαζεύαμε φασόλια και έτσι τα βολεύαμε... ακόμα και όταν υπήρχε χειμώνας που δεν βγάζαμε λάδι, τότε αλέθαμε κουκιά και τα ανακατεύαμε με το γάλα και με αυτό περνάγαμε εξίσου καλά. Γενικά, εμείς που ζούσαμε στην επαρχία δεν πολύ πεινάσαμε, όπως οι Αθηναίοι. Γι αυτούς ακούγαμε τα χειρότερα, ότι πέθαιναν στους δρόμους από τη πείνα... Εμείς είχαμε τις γίδες μας, τα κατσίκια μας, τις κότες μας... Κι έτσι ζούσαμε. Όλο και κάτι είχαμε να φάμε. Αληθινά, άνθρωπο να πεθαίνει στον δρόμο από την πείνα δεν είχα δει τότε.

Κάποτε στο Κιάτο έφτασε μια γερμανική περίπολος. Δεν είχα ξαναδεί κάτι τέτοιο. Πλιάτσικο κάνανε. Γυρίζανε από σπίτι σε σπίτι και ζητούσαν αυγά. Μάλλον είχαν μάθει τη λέξη κι όπου πήγαιναν φώναζαν «αβγκά, αβγκά!». Κι εμείς, αφού είχαμε, τους τα δίναμε για να μην μας πειράζουν. Όμως υπήρχε και μια γειτόνισσα που δεν είχε η κακομοίρα και έκλαιγε...

Τα τρόφιμα, βέβαια, τα κρύβαμε. Τα θάβαμε σε πιθάρια μέσα στο χώμα για να μην τα βρουν οι γερμανοί και μας τα πάρουν. Αυτό μας έσωσε. Θυμάμαι που κάποτε είχαν έρθει κάποιοι συγγενείς μας από την Πάτρα. Και τότε να έβλεπες τους ανθρώπους!. Ζύμωνε η μάνα μου ψωμί κι αυτοί πραγματικά πεινασμένοι, έτρωγαν κ' έτρωγαν συνέχεια. Κι εκείνη τους έδινε πάντα, με αποτέλεσμα να φτάσουμε στο τέλος του χρόνου και κοντεύαμε να μείνουμε κι εμείς χωρίς ψωμί.

Όσοι βέβαια δεν είχαν κάποιο χωραφάκι, δεν είχαν εύκολα τροφή για να τα βγάλουν πέρα. Τους βοηθήσαμε όσο μπορούσαμε κι αυτό το είχαμε εμείς που ζούσαμε στις επαρχιακές πόλεις. Ο ένας έδινε στον άλλο. Τι είχαμε εμείς... Χόρτα και ψωμί. Τα δίναμε αυτά κι ο άλλος που είχε ψάρια γιατί ήταν ψαράς μας έδινε από τα ψάρια του. Κι έτσι δεν πεινάσαμε. Στις μεγάλες πόλεις πεινούσαν κ' πέθαιναν... Νερό είχαμε από τα πηγάδια και πλενόμασταν. Όχι όπως σήμερα που το έχουμε άφθονο, αλλά είχαμε αρκετό.

Από αρρώστιες, στα μέρη μου είχα ακούσει κάτι για φυματίωση, επειδή ένας γείτονας που είχε αρρωστήσει με πνευμονία τελικά είπαν ότι ήταν φυματίωση. Μάλιστα οι δικοί του τον πήραν από το Κιάτο, και τον πήγαν ψηλά σε ένα ορεινό χωριό της

Κορινθίας για να γίνει καλά. Εκεί, όπως μας είπαν, θα γινόταν γρήγορα καλύτερα επειδή θα ανέπνεε τον καθαρό αέρα και θα έκανε κάποιες ειδικές ενέσεις που υπήρχαν τότε. Θυμάμαι επίσης κι έναν θείο μου που αρρώστησε από <<εντερικά>> και ο παππούς μου το έδωσε «όλιο» δηλ. κάτι σαν παραφινέλαιο για να γίνει καλά. Έλεγε ότι με αυτό αδειάζει από οτιδήποτε το έντερο και έτσι λειτουργεί σαν καθαρτικό. Είχαμε τέτοια γιατροσόφια τότε... Επίσης αρρωσταίναμε συνήθως κι από κρύωμα, από γρίπη και πηγαίναμε στον γιατρό. Για όλα, θυμάμαι, ένα ήταν το φάρμακο...! Το κινίνο. Με αυτό γινόμασταν καλά ότι κι αν είχαμε! Και πώς πληρώναμε τον γιατρό? Ότι είχε ο καθένας. Άλλος με χρήματα, άλλοι με τρόφιμα....

Σχολείο τα παιδιά δεν πήγαιναν τότε, γιατί οι γερμανοί είχαν επιτάξει τα σχολεία και έτσι βοηθούσαν τις οικογένειές τους στα χωράφια. Που μυαλό για γράμματα! Το μόνο που θέλαμε και μας έλεγαν οι μεγάλοι ήταν, να φυλαγόμαστε απ' τους Γερμανούς και να βρίσκουμε φαγητό να τρώμε.

Κάτι σαν σχολείο...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Καμιά φορά, όταν μας δινόταν η ευκαιρία και μπορούσαμε, μαζευόμασταν τα παιδάκια και κάναμε πως ήμαστε στο σχολείο. Λέγαμε ιστοριούλες και προσπαθούσαμε με αυτόν τον τρόπο να ξεχνάμε στην κυριολεξία τον πόνο μας. Και να ήθελε κάποιος να πάει παραπέρα στο σχολείο, δεν τον άφηναν... εγώ να φανταστείς σε ηλικία 20-22 ετών (1946) όπου είχε τελειώσει η Κατοχή, θέλησα να γραφτώ στο Γυμνάσιο, επειδή είχα τελειώσει μόνο το Δημοτικό, αλλά οι γονείς μου όταν το έμαθαν όχι μόνο δεν με άφησαν αλλά με έδειρε κι ο πατέρας μου!! Δεν μπορούσα να κάνω τίποτα διαφορετικό από αυτό που θα μου έλεγε εκείνος. Τα λόγια του ήταν διαταγή και έπρεπε να τα υπακούμε τυφλά όλοι, μικροί και μεγάλοι, ακόμα κι αν είχε άδικο κάποιες φορές. Ήταν όμως ο πατέρας και οφείλαμε πλήρη σεβασμό και υποταγή...

Δύσκολα πράγματα ζήσαμε στην Κατοχή!. Τον φόβο, μήπως μας πιάσουν οι Γερμανοί και μας κάνουν κακό. Την κακία, γιατί έδερναν και σκότωναν ανθρώπους, αλλά και την απληστία γιατί μας έπαιρναν τα υπάρχοντά μας. Μας έβαζαν στη σειρά και άρχιζε να θερίζει η γερμανική καραμπίνα...

4.3. Τρίτη Μαρτυρία

Με λένε Θεόδωρο Δούρο του Νικολάου. Γεννήθηκα , μεγάλωσα και ζω ακόμα στα Εξαμίλια Κορινθίας. Είμαι τώρα 86 ετών...

Οι Εξαμιλιώτες, λοιπόν, θα έλεγα ότι πείνασαν αρκετά την περίοδο εκείνη και ιδιαίτερα αυτοί που ήταν πραγματικά φτωχοί. Τους έβλεπες να τρώνε γαϊδουράγκαθα με δίχως λάδι με συνέπεια να πρήζονται σε όλο τους το σώμα, να σχίζονται στη συνέχεια τα πόδια τους και να βγάζουν πύον... Υπήρχε μια οικογένεια με 7 παιδιά – είχαν μεγάλη φτώχεια- που έτρωγαν συνέχεια <<βίκο>> με αποτέλεσμα στο τέλος να κουτσαθούν... Άλλοι έτρωγαν βελανίδια, αφού πρώτα τα έβραζαν και τα ανακάτευαν μαζί με αλεύρι και γινόταν χυλός. Αυτό ήταν το φαγητό τους. Άλλοι έβραζαν χαρούπια, τα άλεθαν και μετά έτρωγαν το χυλό. Άλλοι έψαχναν στα σκουπίδια. Έβλεπα πολλούς να βρίσκουν μέσα στα σκουπίδια καρπουζόφλουδες και να τις τρώνε. Πολλοί ήταν εκείνοι που ζητιάνευαν.

Ψάχνουν τα σκουπίδια...

(φωτ. αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Ο πατέρας μου που ήταν αγρότης και είχε περιβόλια είχε βοηθήσει πολλούς Εξαμιλιώτες. Εμείς είχαμε χωράφια με ντομάτες, καλαμπόκια, πατάτες, στάρι,

κριθάρι και έτσι δεν αντιμετωπίσαμε ως οικογένεια ιδιαίτερο πρόβλημα. Τρώγαμε αρκετά και όσο μπορούσαμε δίνουμε και σε άλλους που δεν είχαν. Ιδιαίτερα ψωμί δίνουμε σε πάρα πολλές οικογένειες και μάλιστα εκεί που υπήρχαν μικρά παιδιά... Θυμάμαι ο πατέρας μου έδινε στάρι και κριθάρι σε κάτι Αθηναίους που είχαν έρθει στο χωριό μας και αυτοί με τη σειρά τους του είχαν δώσει 2 ραπτομηχανές για να μας ράβει ρούχα η μητέρα μου. Τέτοια πράγματα... Είχαμε 2 κατσίκες, κουνέλια, κότες και προβατίνες και έτσι δεν στερηθήκαμε το κρέας. Δεν τρώγαμε βέβαια συνέχεια, αλλά συνήθως κάθε 15 μέρες ώστε να έχουμε πάντα αποθέματα. Ο παππούς μου είχε μύλο. Αλέθαμε το στάρι και βγάζαμε αλεύρι. Υπήρχαν 2 μεγάλες πέτρες - "μόκρα" τις έλεγαν - και αυτές έκαναν όλη τη δουλειά.

Σχολείο, βέβαια, δεν πηγαίναμε τότε. Αλλά και μετά που τελείωσε η κατοχή, λίγοι ήταν εκείνοι που το συνέχισαν για να σπουδάσουν. Οι περισσότεροι έμειναν στα χωράφια για να βοηθήσουν τις οικογένειές τους να ορθοποδήσουν. Μεγάλη φτώχεια. Από αρρώστιες, είχα δει ανθρώπους να πεθαίνουν από τύφο και φυματίωση. Αφού δεν υπήρχε αποχέτευση και σωστή καθαριότητα, τι να κάνουνε!. Για τις "ανάγκες" μας πηγαίναμε στα χωράφια, οπότε και εύκολα μπορούσαμε να μολυνθούμε, αλλά και να "κολλήσουμε" κάτι ...Ένας γείτονας μου κάποτε είχε αρρωστήσει βαριά - μάλλον από φυματίωση, όπως είχα ακούσει- και δεν έζησε παραπάνω από μία εβδομάδα. Είχε ανεβάσει πολύ πυρετό και το σώμα του είχε γεμίσει κοκκινίλες. Έναν θείο μου, όμως, που ανακάλυψαν ότι είχε φυματίωση αρκετά νωρίς, τον έστειλαν στο νοσοκομείο "Σωτηρία" στην Αθήνα και έγινε καλά. Βέβαια ήρθε στο χωριό μετά από 6 μήνες . Άλλη μία γυναίκα-είχα ακούσει τη μάνα μου να το λέει

στον πατέρα μου- είχε πεθάνει από μόλυνση στα γεννητικά όργανα ...άσχημες καταστάσεις.

Και από γιατρούς; Υπήρχε ή κάποιος ιδιώτης Έλληνας ή Γερμανός γιατρός που μπορούσε να σε δει. Και τι τους δίναμε; όσοι είχαν χρήματα τους έδιναν χρήματα, αυτοί όμως που δεν είχαν τους έδιναν τρόφιμα, λάδι, κρέας και γενικά οτιδήποτε μπορούσε ο καθένας . Μας κοίταζαν βέβαια όλους με ιδιαίτερη προσοχή, ακόμα και ο Γερμανός γιατρός. Αυτό θα ήταν ψέμα αν έλεγα το αντίθετο. Πηγαίναμε εκεί που έμεναν ή αυτοί έρχονταν στα σπίτια μας και μάλιστα τους κρατούσαμε και για φαγητό όταν βέβαια είχαμε. Τι να τους κάναμε, αφού τους είχαμε ανάγκη.....

Ο γιατρός εξετάζει...

(φωτ. αρχείο Αριστ. Κουτσουμάρη, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο)

Το βράδυ δεν κυκλοφορούσαμε. Καθόμασταν όλοι μέσα στο σπίτι και αν θέλαμε να κάνουμε καμιά γιορτή, προσπαθούσαμε να μη μας ακούσει κανείς. Θυμάμαι, όπου

ήταν να αρραβωνιαστεί μια ξαδέλφη μου. Κάναμε τον αρραβώνα με τέτοιο τρόπο μυστικό, που κανένας στη γειτονιά δεν κατάλαβε τίποτα. Εμείς πάντως χορέψαμε...

Είχα δει, επίσης, πολλούς Εξαμιλιώτες να έχουν ψείρες. Θέλεις η βρώμα, θέλεις οι ακαθαρσίες, θέλεις η ίδια η φτώχεια που υπήρχε ...όλα αυτά και άλλα είχαν ως συνέπεια να υπάρχουν ψείρες. Εμείς, ευτυχώς, δεν είχαμε στο σπίτι μας. Ο πατέρας μου έπαιρνε ένα δηλητήριο –από αυτό που έριχνε στα χωράφια και κυρίως στις σταφίδες-και το έριχνε παντού γύρω-γύρω από το σπίτι και καμιά φορά και γύρω από τα κρεβάτια μας. Καλά που δεν πάθαμε τίποτα... Πλενόμασταν σε σκάφες μέσα στο σπίτι κάθε βδομάδα. Ο αδελφός μου που ήταν μεγαλύτερος, πολλές φορές, πήγαινε σε μια δεξαμενή που υπήρχε κοντά στο σπίτι μας και πλενόταν εκεί. Μαζί με τα βατράχια.

Τι να πούμε! Δύσκολες καταστάσεις και δύσκολα χρόνια ήταν αυτά που περάσαμε ... μεγάλη φτώχεια! "Να μην ξαναπεράσει κανένας κάτι τέτοιο..."

4.4. Τέταρτη Μαρτυρία

Με λένε Πηνελόπη Αναγνώστου και είμαι 80 ετών. Γεννήθηκα στον Αγ. Γεώργιο Κυνουρίας και τώρα ζω στο Άργος ...

Στην Κατοχή ήμουν μικρό παιδί και θυμάμαι τη μάνα μου να μας δίνει ένα μικρό κομμάτι ψωμί (σαν το δάχτυλο μου) για να φάμε για πρωινό. Τίποτα άλλο. Ούτε γάλα, ούτε καν νερό... Για φαγητό είχαμε κάτι χόρτα, λαχανίδες, πράσα ή κουνουπίδια. Κρέας; Μια φορά το μήνα και αν... Νερό για να πιούμε, έπρεπε να πηγαίνουμε στην κεντρική βρύση του χωριού και να γεμίζουμε τις στάμνες. Μετά η

μάνα μας τις έβαζε στην πλάτη της και τις κουβαλούσε μέχρι το σπίτι και όταν ήθελε να πλύνει τα ρούχα μας τα πήγαινε σε ένα ποτάμι και εκεί τα καθάριζε. Παπούτσια, που να βρούμε!. Περπατούσαμε ξιπόλητα και καμιά φορά ο πατέρας μας, μας έφτιαχνε κάτι υποτυπώδη παπούτσια με καρφιά από κάτω.

Από αρρώστιες, είχαμε φυματίωση και ελονοσία. Πολλοί άνθρωποι πέθαναν από αυτές τις ασθένειες. Τους βλέπαμε να πρήζονται και να βγάζουν κόκκινα σημάδια σε όλο τους το σώμα. Δεν γίνονταν καλά... Μια φορά είχε αρρωστήσει ένα παιδί με φυματίωση και το πήγαν στο βουνό για απομόνωση. Θυμάμαι, μόνο η μάνα του πήγαινε και το έβλεπε. Όμως τελικά μάθαμε ότι πέθανε το καημένο... θυμάμαι, όταν κρυώναμε, η γιαγιά μου ζέστεινε άμμο στο τζάκι, την έβαζε σε ένα μικρό πουγκί από πανί και μας την έβαζε σαν κομπρέσα στο στήθος και στην πλάτη. Έλεγε, ότι με αυτό τον τρόπο μας έδιωχνε το κρύωμα.

Το κύριο φάρμακο ήταν το κινίνο. Πίναμε αυτό το χαπάκι για όλα... Μία φορά η αδελφή μου περνούσε ιλαρά και οι γονείς μας δεν είχαν λεφτά για να τη πάνε στο γιατρό. Την έβαλαν σε ένα σκοτεινό δωμάτιο για 2 ημέρες και της έδιναν μόνο ψωμί, ούτε λίγο νερό... Έτσι τους είχε πει να κάνουν μια θεία μας που ήταν μαμή. Κι έγινε καλά... Θυμάμαι, επίσης, τον αδελφό μου όταν είχε περάσει μαγουλάδες. Η μητέρα έπαιρνε στάχτη από το τζάκι, την ανακάτευε μαζί με λάδι και την έβαζε ως κομπρέσα πάνω στο λαιμό του. Ήταν αποτελεσματικό...

Κάποτε ένας ξάδελφος μου είχε καεί στο τζάκι και η θεία μου για να τον κάνει καλά, ανακάτεψε αμυγδαλόλαδο –που της το είχε δώσει μια γειτόνισσα- μαζί με ασπράδι

αβγού, το έκανε κομπρέσα και το έβαλε πάνω στο έγκαυμα. Σε λίγο καιρό στο χέρι του δεν υπήρχε τίποτα. Έγινε και γρήγορα καλά και δεν του άφησε ούτε ένα σημαδάκι... Είδες γιατροσόφια που είχαμε τότε;

Από ψείρες, είχαμε συνέχεια. Κοιμόμασταν όλοι μαζί πάνω σε ξύλινο πάτωμα με μαξιλάρια από άχυρα και ακριβώς από κάτω μας ήταν το υπόγειο με 2 γαϊδούρια και λίγες κότες. Άρα πώς να μην κολλήσουμε από αυτές τις βρωμερές...

Άσχημα, περνούσαμε πραγματικά! Φτώχεια, πείνα και απελπισία... Κανείς δεν μπορούσε να μας βοηθήσει γιατί όλοι ήμασταν πάνω-κάτω στην ίδια κατάσταση. Βέβαια, ακούγαμε ότι ο κόσμος στην Αθήνα πέθαινε από την πείνα και αυτό μας στενοχωρούσε ιδιαίτερα. Εμείς ,ευτυχώς, μόνο πεινάσαμε αλλά δεν πεθάναμε...

4.5. Πέμπτη Μαρτυρία

Με λένε Αφροδίτη Βοζαλή, του Γεωργίου και της Μαρίας. Γεννήθηκα, μεγάλωσα, παντρεύτηκα και ακόμα ζω στην Κόρινθο σε ηλικία πλέον 84 ετών. Τι να πρωτοθυμηθώ για εκείνη τη σκληρή εποχή!

Στην Κατοχή, λοιπόν, ζήσαμε πολλά. Ο πατέρας μου τότε είχε μηχανουργείο που το είχαν επιτάξει όμως οι Ιταλοί. Δούλευε εκεί βέβαια ακόμα ο πατέρας μου, αλλά απλά ως εργάτης και όχι ως ιδιοκτήτης. Φαντάσου, εργάτης στο ίδιο του το μαγαζί!. Θυμάμαι, του έδιναν ως ενοίκιο 2 καρβέλια ψωμί και λίγα μακαρόνια κάθε εβδομάδα. Και εμείς τα παιδιά τα μοιραζόμασταν καθημερινά, παίρνοντας μια μπουκίτσα ο καθένας κάθε φορά. Μετά το μαγαζί το πήραν οι Γερμανοί οι οποίοι δεν μας έδιναν απολύτως τίποτα.

Τι τρώγαμε; Νερόβραστη πατάτα, παντζάρια που τα είχε φυτέψει η μάνα μου σε μια γλάστρα και γενικά ότι βρίσκουμε από εδώ και από εκεί. Δεν είχαμε περιβόλια ή κτήματα για να φυτεύουμε διάφορα και έτσι να περνάμε καλύτερα. Δυστυχώς ζούσαμε με ότι μπορούσε ο πατέρας να εξοικονομήσει από γνωστούς και φίλους και με ότι μας έδινε η γειτονιά. Πεινάσαμε, πραγματικά...

Πεινασμένα παιδάκια

(φωτ.αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Κάποτε ένας Ιταλός μας λυπήθηκε όταν μας είδε να ζητιανεύουμε- ήμασταν 9 μικρά αδελφάκια, κακοντυμένα, σχεδόν γυμνά, ξιπόλητα και βρώμικα-και το βράδυ μας πέταξε μες την αυλή του σπιτιού μας ένα σακί με φασόλια και ένα σακί με ψωμιά. Τι χαρά που κάναμε! Ο πατέρας τα έθαψε στην αυλή βάζοντας τα μέσα σε ένα πιθάρι και κάθε μέρα βγάζαμε από λίγο και έτσι πέρναγαν οι μέρες... Κρέας δεν τρώγαμε. Θυμάμαι, όταν κάποτε μας έδωσε ένα κοτόπουλο μια γειτόνισσα, στο σπίτι έγινε πανηγύρι... Και άλλη μια φορά που μας έδωσε ένας ξάδελφος της μητέρας μου ένα κουνέλι, εκεί να έβλεπες τι έγινε. Από τη μεγάλη μας πείνα και λαχτάρα για να το

φάμε πέσαμε όλοι με τα μούτρα απάνω και σπρώχναμε ο ένας τον άλλον χωρίς να μας νοιάζει τίποτα.

Είχα μια θεία –αδελφή της μητέρας μου-που ήταν προϊστάμενη στο παλαιό νοσοκομείο της Κορίνθου που ήταν μέσα στην πόλη. Σ' αυτήν, όταν δούλευε νυχτερινή βάρδια, έδιναν ένα μπουκαλάκι λάδι για να ανάβει ένα καντηλάκι που είχαν στην αλλαγή για να βλέπουν. Και τι έκανε η θεία μου! Δεν άναβε το καντήλι αλλά έφερνε το λάδι στο σπίτι μας για να το χρησιμοποιούμε εμείς και να τρώμε. Το λάδι για το καντήλι...

Είχα δει ανθρώπους να πεθαίνουν από την πείνα. Κάποτε έξω απ' το σπίτι μας ήρθε ένας νέος γύρω στα 18 χρόνια και φώναζε “Βοηθήστε με , πεινάω-πεινάω”. Εμείς δεν ξέραμε τι να κάνουμε. Στην αρχή όταν τον ακούσαμε η αλήθεια είναι πως φοβηθήκαμε λιγάκι. Όμως μετά βγήκαμε έξω και του δώσαμε λίγο νερό και μια μικρή φέτα ψωμί. Δεν είχαμε τίποτα άλλο. Αυτός ήπιε το νερό και έφαγε το ψωμί με μια ανάσα και μετά έφυγε σχεδόν σέρνοντας. Αργότερα όμως τον βρήκαμε νεκρό παρακάτω απ' το σπίτι μας, έξω από μια αποθήκη. Μας το είπε ο πατέρας...

Άλλη μια φορά, πάλι, ακούσαμε ότι πέθανε ένας γείτονας μας μαζί με τη γυναίκα του. Δεν είχαν παιδιά και ζούσαν μόνοι τους. Ήταν εφοριακοί. Αυτοί , όπως έλεγε η μητέρα μου, έτρωγαν κάθε μέρα στάρι βρασμένο και στο τέλος έσκασαν. Δεν είχαν τίποτα άλλο για να φάνε. Θυμάμαι μάλιστα που κάποιες φορές έρχονταν σπίτι μας και ρώταγαν τη μάνα μου τι φαί είχαμε για να τους δώσουμε.

Ακόμα είχα ακούσει ότι είχε πεθάνει μια γυναίκα που ζούσε μόνη της σε μια μικρή αποθήκη μέσα στην πόλη. Είχε μέρες να φάει και κανένας δεν μπορούσε να τη βοηθήσει. Έτσι έφυγε η δύστυχη.... Και πόσοι ακόμα θα είχαν πεθάνει και εμείς δεν το γνωρίζαμε. Ο καθένας κοίταγε πώς να σώσει τον εαυτόν και την οικογένειά του και δυστυχώς πολλές φορές ξεχνούσε τους άλλους.

Μεγάλη συμφορά είχε βρει την πόλη μας .Οι Γερμανοί δεν μας λυπόντουσαν καθόλου και μας φέρονταν απάνθρωπα. Έπαιρναν τα τρόφιμα από τα σπίτια και πολλές φορές έκαναν μεγάλες καταστροφές. Έκλεβαν, έκαιγαν, χτυπούσαν, έβριζαν και βέβαια σκότωναν. Μόλις τους βλέπαμε εμείς κυρίως τα μικρά παιδιά φοβόμασταν πάρα πολύ και τρέχαμε αμέσως να κρυφτούμε. Δεν ήξερες τι μπορεί να σου κάνουν και για αυτό το λόγο μόλις βλέπαμε Γερμανό γινόμασταν καπνός. Όπου φύγει-φύγει... Βλέπαμε επίσης, ανθρώπους πεθαμένους και στοιβαγμένους πάνω σε καρτσάκια του Δήμου να πηγαίνουν να τους θάψουν. Μας έλεγαν ότι ήταν άνθρωποι που είχαν πεθάνει από την αστιτία... άλλους πάλι τους εκτελούσαν οι Γερμανοί και μετά τους έθαβαν πρόχειρα σε μια περιοχή της Κορίνθου, στην τοποθεσία ‘Νέγρη’. Θυμάμαι, η θεία μου –αυτή η προϊσταμένη – μας έλεγε ότι στον τόπο που τους εκτελούσαν έβρισκαν σημειώματα των ανθρώπων που πέθαιναν, κάτι σαν αποχαιρετιστήρια σημειώματα προς τους δικούς τους ανθρώπους... φρικτά και πονεμένα πράγματα!

Πεθαμένοι πάνω σε καρότσα του Δήμου...

(φωτ.αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Από αρρώστιες, είχαμε ακούσει κυρίως για τον εξανθηματικό τύφο. Αυτή η αρρώστια μάστιζε στην Κόρινθο. Όσοι την περνούσαν είχαν υψηλό πυρετό, γέμιζαν ψείρες και εμφάνιζαν πληγές στα πόδια. Τους έπαιρναν από τα σπίτια τους και τους πήγαιναν σε μια εκκλησία στον Άγιο Γεώργιο και εκεί δεν πλησίαζε κανένας. Μονάχα κάποιος του νοσηλευτικού ή του ιατρικού προσωπικού. Όμως γρήγορα, δυστυχώς, κατέληγαν. Κανένας δεν είχε σωθεί από ότι μας έλεγαν. Η θεία μου είχε πάει εκεί... Κάποτε ένας γνωστός του πατέρα μου μας έδωσε αντί για αλεύρι αλεσμένη "ήρα". Έτσι το έλεγε ο πατέρας. Όταν το φάγαμε κοντέψαμε αλήθεια να πεθάνουμε. Μας έπιασαν έμετοι και διάρροιες όλους μας. Και πώς το αντιμετωπίσαμε; Τίποτα. Μόνο με νερό. Ο θεός μας έσωσε...

Φάρμακο, είχαμε το κινίνο. Μας το έφερνε η θεία μου από το νοσοκομείο. Όταν αρρωσταίναμε με πυρετό παίρναμε αυτό το φάρμακο και γινόμασταν καλά. Υπήρχε

και το "atebrin"... κάπως έτσι το έλεγαν. Είχα ακούσει, επίσης, ότι κάποιος είχε πεθάνει από ελονοσία. Τότε δεν καταλάβαινα τι ήταν αυτή η αρρώστια. Όμως η μάνα μου έλεγε ότι ήταν σοβαρή ασθένεια και ότι έπρεπε να προσέχουμε αν ακούγαμε ότι κάποιος έπασχε από αυτή.

Μετά την Κατοχή, τα πράγματα ήταν λίγο καλύτερα. Αρχίσαμε να πηγαίνουμε σχολείο. Εκεί μας έδιναν βούτυρο και γάλα. Τίποτα άλλο. Πέρασαν πολλά χρόνια για να αλλάξουν οι συνθήκες προς το καλύτερο...

4.6. Έκτη Μαρτυρία

Με λένε Αικατερίνη Κοτζιά του Ματθαίου και είμαι 97 ετών. Γεννήθηκα και μεγάλωσα στο Αγκίστρι Αιγίνης και στην κατοχή ήμουν παντρεμένη με 2 μικρά παιδιά. Το κοριτσάκι ήταν 3 χρονών και το αγοράκι νεογέννητο, μόλις λίγων μηνών.

Το μωρό το γέννησα μόνη μου στο σπίτι. Η γυναίκα που με βοήθησε ήταν μια γειτόνισσα που απλά έκοψε το λώρο με ένα ψαλίδι και έπλυνε λίγο το μωρό. Εγώ σηκώθηκα αμέσως όρθια γιατί έπρεπε να φροντίσω και το άλλο παιδί αλλά και για να κοιτάξω πως θα το ντύσω και που θα το κοιμίσω. Ούτε γιατρός, ούτε μαμή, ούτε τίποτα ! Μόνη μου !

Τον πρώτο μήνα είχα λίγο γάλα και τον θήλαζα. Μετά τον έδινα σε μια κοπέλα που έμενε δίπλα μας και τον θήλαζε αυτή, γιατί εγώ δεν είχα. Και πώς να έχω γάλα, αφού έτρωγα όλο χόρτα και ξερά σύκα. Ο άντρας μου δεν ήταν συνέχεια μαζί μας, γιατί δούλευε φύλακας στις φυλακές της Αίγινας. Έτσι μόνη μου προσπαθούσα να τα καταφέρω και να φροντίζω για όλα.

Τι τρώγαμε; Ξερά σύκα, σταφύλια το καλοκαίρι, κουκιά ξερά, ψάρια όταν ευνοούσε ο καιρός, χόρτα, μούρα και σπάνια ως καθόλου κρέας. Δεν είχαμε ούτε αλεύρι για να φτιάξουμε ψωμί. Τρώγαμε μόνο μπομπότα. Μερικοί στη γειτονιά έβλεπα ότι έτρωγαν βίκο και σπόρους από λαθούρι τους οποίους τους άλεθαν και τους έβραζαν. Εγώ δεν το έκανα. Καμιά φορά μόνο έβραζα τα χαρούπια, τα άλεθα και μετά τα ανακάτευα με το λάδι και τα τρώγαμε. Τίποτα άλλο.

Και όταν αρρωσταίναμε; Αλίμονο μας! Που να βρούμε γιατρό στο νησί. Ότι κάναμε το κάναμε από το κεφάλι μας και από ότι μας έλεγαν οι μεγαλύτεροι. Αποκομμένοι ήμασταν στο νησί. Για να καταλάβεις, όταν κρυώναμε παίρναμε μαλλιά από πρόβατο, βάζαμε τσίπουρο και το τυλίγαμε γύρω από το λαιμό μας. Επίσης βάζαμε και κομπρέσες με ξιδόνερο. Ακόμα, όταν ανεβάζαμε πυρετό, παίρναμε πανιά τα μουσκεύαμε με κρασί και τα βάζαμε στο μέτωπο και στις μασχάλες. Δεν είχαμε θερμόμετρα, κοιτάγαμε με το χέρι και αν ζεσταινόμασταν καταλαβαίναμε ότι είχαμε πυρετό. Κάθε βράδυ, στην προσευχή μου παρακαλούσα το θεό να μην αρρωστήσουν τα παιδιά μου και δόξα τω θεώ με άκουσε.

Κάποια φορά, επίσης, όταν ο άντρας μου είχε βγάλει ένα μεγάλο σπυρί, κάτι σαν καλόγερο, η μάνα μου πήρε το βούτυρο του ρετσινιού, <<τρεμεντίνη>> το λέγαμε τότε και του το έβαζε το πρωί και το βράδυ. Θυμάμαι σε 2-3 μέρες του είχε περάσει. Η μάνα μου ήξερε πολλά γιατροσόφια. Όταν χτύπαγαν τα παιδιά μου πάνω στις πληγές έβαζε μια σκόνη καφετιά που τη μάζευε –όπως μας έλεγε- από μικρά σάπια ξυλαράκια που τα έβρισκε στα χωράφια και άλλες φορές έπαιρνε την κάπνα από το τζάκι, την ανακάτευε με λάδι και την έβαζε σαν κομπρέσα. Θυμάμαι, μια φορά όταν

ένας θείος μου είχε περάσει μαγουλάδες του βάζανε γύρω στο λαιμό του το κατράμι από το τζάκι, δηλαδή παίρνανε αυτή τη κατάμαυρη σκόνη από το φουγάρο του τζακιού και την πασάλειβαν γύρω- γύρω στο λαιμό. Τέτοια πράγματα.....

Ρούχα ράβαμε μόνες μας. Εμείς ευτυχώς είχαμε αργαλειό και φτιάχναμε και ρούχα αλλά και κουρελούδες για το σπίτι, κουβέρτες και προικιά. Παπούτσια έφτιαχνε ο άντρας μου από λάστιχο και καμιά φορά από το δέρμα της προβατίνας. Κάπου – κάπου είχαμε και καμιά προβατίνα και δίναμε λίγο γάλα στα παιδιά!

Είχαμε μεγάλη φτώχεια, παιδί μου, τότε. Ούτε ρεύμα, ούτε νερό, ούτε τηλέφωνα, ούτε τηλεοράσεις, ούτε ανέσεις, ούτε τίποτα. "Εμείς και η τύχη μας..."

4.7. Έβδομη μαρτυρία

Με λένε Στυλιανή Παναγοπούλου και είμαι 80 ετών. Γεννήθηκα και μεγάλωσα στην Ελασσόνα της Λάρισας και εκεί έζησα τα σκληρά χρόνια της κατοχής. Βέβαια τώρα ζω στο Λέχαιο Κορινθίας μαζί με τα παιδιά μου .Τι να πρωτοξεκινήσω να λέω για εκείνα τα χρόνια που εύχομαι να μην τα ξαναζήσει κανένας. Μπορεί να ήμουν μικρή, αλλά θυμάμαι πολλά. Πως μπορείς άλλωστε να ξεχάσεις κάτι τόσο άσχημο και πονεμένο! Στην αρχή της κατοχής ζούσαμε μέσα στην Ελασσόνα, στο δικό μας σπίτι.

Τι τρώγαμε; Ότι βρίσκαμε. Τα τρόφιμα είχαν εξαφανιστεί και η πείνα είχε γίνει μόνιμη σύντροφός μας. Παίρναμε ντομάτες από το περιβόλι ή αν μας έδινε κανένας γείτονας και τις ανακατεύαμε μαζί με ελιές και τρώγαμε. Μαζεύαμε χόρτα από τα χωράφια και καμιά φορά μας έδιναν και σταφίδες .Επίσης τρώγαμε και κούμαρα. Είχαν κάπως γλυκιά γεύση αλλά ταυτόχρονα είχαν και σκληρούς σπόρους. Τι να

κάναμε όμως , θέλαμε δε θέλαμε τα τρώγαμε. Μήπως είχε και τίποτε άλλο καλύτερο να φάμε; Το ψωμί ήταν λιγιστό και για κρέμα ανακατεύαμε αλεύρι μαζί με λίγο γάλα και μπόλικο νερό. Σε μια γιορτή μου θυμάμαι που ο νουνός μου μου είχε φέρει σαν δώρο λίγα λουκούμια. Πανηγύρι! Δεν ξέρω που τα είχε βρει αλλά θυμάμαι έντονα τη χαρά που είχα κάνει. Τα αδέρφια μου χοροπήδαγαν και τον φιλούσαν. Ο πατέρας μου πήγαινε στα γύρω χωριά με το γαϊδούρι και έκανε διάφορες δουλειές και του έδιναν τραχανά, αλεύρι και γάλα. Και ενώ τους πρώτους μήνες ,όπως είπα πριν, μέναμε στην Ελασσόνα μετά φύγαμε άρον-άρον γιατί μας κυνήγησαν οι Γερμανοί . Μπήκαν μέσα στο σπίτι μας, μας τα πήραν όλα και σχεδόν το έκαψαν όλο. Και πού πήγαμε; Στο βουνό, στον Όλυμπο. Εκεί ζήσαμε 3 ολόκληρα χρόνια. Μέσα στο δάσος, σε μια παλιοκαλύβα από ξύλα. Μαζί με τις αλεπούδες και τους λύκους. Μας μάζεψε ένας παππούς, ο μπάριμπα- Κώστας, και μας έδωσε ότι είχε για να ζήσουμε στην αρχή. Εκεί τρώγαμε ότι βρίσκαμε. Αγριοφρούτα, μήλα, κράνα και αγριοφράουλες.

Θυμάμαι τη μάνα μου που έφτιαχνε τις λεγόμενες << πασπάλες >>, δηλαδή χόρτα με αλεύρι , βούτυρο και τυρί. Αυτά μας τα έδινε ο μπάριμπα-Κώστας γιατί είχε πρόβατα. Τα έψηνε, λοιπόν, η μάνα κάτω στο χώμα, πάνω στα κάρβουνα. Εκεί έψηνε και το ψωμί αφού το σκέπαζε από πάνω και από κάτω με φύλλα για να μην ανακατεύεται με τη στάχτη. Πίναμε νερό από το ποτάμι μαζί με τις αλεπούδες. Δεν φοβόμασταν καθόλου. Αν και ήμασταν μικρά παιδάκια εντούτοις ήμασταν θαρραλέα. Μια φορά θυμάμαι είχε βρέξει τόσο πολύ που η καλύβα μας γκρεμίστηκε και σχεδόν μας πλάκωσε. Δεινοπάθησε ο πατέρας μου για να τη ξαναφτιάξει. Κάθε μέρα πηγαίναμε μέσα στο δάσος και μαζεύαμε ξύλα για να έχουμε ως απόθεμα και ότι άλλο νομίζαμε

ότι θα μας χρησίμευε. Κοιμόμασταν πάνω σε κλαριά και σκεπαζόμασταν όταν έκανε κρύο με κάτι παλιοπανωφόρια του πατέρα. Τι να σου λέω, παιδί μου! Ο θεός μας φύλαξε που δεν πάθαμε τίποτα. Ζούσαμε σαν αγριάνθρωποι. Ακούγαμε τα βράδια τους λύκους να ουρλιάζουν και δεν μας ένοιαζε. Και κάπως έτσι πέρασαν 3 χρόνια.....

Μετά, όταν κατεβήκαμε στην Ελασσόνα βρήκαμε το σπίτι σε άθλια κατάσταση. Ο καημένος ο πατέρας μου και η μάνα μου κουράστηκαν πολύ για να το συμμαζέψουν. Μας τα είχαν πάρει όλα και μόνο οι τοίχοι είχαν μείνει. Σιγά-σιγά όλοι μαζί και με τη βοήθεια των γειτόνων και των συγγενών τα καταφέραμε και το σουλουπώσαμε. Αλλά εμείς τα παιδιά ήμασταν κάπως περίεργα στην αρχή. Βλέπαμε τα αυτοκίνητα και τους ρίχναμε χόρτα γιατί νομίζαμε ότι ήταν μεγάλα ζώα. Βλέπαμε τους ανθρώπους και κρυβόμασταν. Ήμασταν λίγο αγριεμένα και άμαθα από τη ζωή στο βουνό. Πέρασε καιρός για να μαλακώσουμε. Σιγά-σιγά αρχίσαμε να βγαίνουμε έξω στην αυλή και να παίζουμε μαζί με άλλα παιδάκια.

Παιδάκια που προσπαθούν να παίξουν με ότι έχουν...

(φωτ.αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Αν υπήρχε γιατρός; Ένας μόνο και αυτός ήταν παιδίατρος και μας κοίταζε όλους, μικρούς και μεγάλους. Όταν ερχόταν στο σπίτι μας για να μας δει επειδή είχαμε αρρωστήσει, του δίναμε ότι είχαμε: ψωμί, γάλα, χόρτα. Η μάνα μου βέβαια ήξερε και από μόνη της πολλά γιατροσόφια. Της τα είχε μάθει στο βουνό ο μπάρμπα- Κώστας. Μας έτριβε με τσίπουρο ή με πετρέλαιο, αν είχαμε. Κάποτε που περάσαμε πνευμονία ο αδελφός μου κι εγώ μας έβαζε ζεστά μπουκάλια με νερό γύρω από τη μέση μας. Και επίσης μας έδιναν κάτι κίτρινα, μικρά χαπάκια. << Κινίνα >>, τα έλεγαν. Όταν χτυπάγαμε, πάνω στο σχίσσιμο μας έβαζε φύλλα από καπνό ή τη στάχτη του τσιγάρου. Τέτοια πράγματα... Θυμάμαι κάποτε που είχα ακούσει τη μάνα μου να λέει για μια γειτόνισσα που η κόρη της είχε πάθει φυματίωση. Έλεγε ότι την είχαν πάει μακριά σε ένα μέρος για να είναι μόνη της και μόνο η μάνα της της πήγαινε λίγο φαγητό και αυτό από μακριά. Είχα ακούσει και για ελονοσία αλλά και για χολέρα, όμως θυμάμαι που έλεγαν οι γονείς μου ότι πέθαιναν πολλοί από αυτές τις αρρώστιες. Τότε ήταν που πέθανε και ο μικρός μου αδελφός, ο Δημητράκης, από ιλαρά. Ήταν 2 ετών. Δεν μπόρεσαν να το κάνουν καλά και το χάσαμε. Δύσκολα χρόνια. Και πού το θάψαμε; Έξω στην αυλή. Άστα...

Θυμάμαι τους Γερμανούς να είναι μαζεμένοι σε κάποια μέρη και να έχουν ανάψει μεγάλες φωτιές. Πάνω στη φωτιά έβαζαν τεράστια καζάνια και μαγείρευαν φαγητό. Κάποια παιδάκια που δεν φοβόντουσαν πήγαιναν και τους ζήτηγαν. Εγώ δεν πήγαινα με τίποτα. Τους έβλεπα και έτρεμα. Απλά τους παρακολουθούσα από μακριά. Όμως δεν τους έδιναν ούτε μια μπουκίτσα. Προτιμούσαν να το πετάξουν παρά να το

δώσουν σε εμάς που πεινούσαμε. Και μετά αυτά έφευγαν κλαμένα και λυπημένα. Δεν υπήρχε καμιά συμπόνια. Αυτοί σίγουρα καλοπερνούσαν και για μας πλήρης αδιαφορία. Όμως ο πανάγαθος θεούλης μας προστάτεψε και δεν πεθάναμε πολλοί στην Ελασσόνα τότε. Αντίθετα στην Αθήνα ακούγαμε ότι πεθαίνανε πάρα πολλοί και μάλιστα και πολλά μικρά παιδιά. Οι άνθρωποι εκεί δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα. Ούτε χωράφια είχανε, ούτε κατσίκες και κότες. Πού να τα είχαν; Στις ταρατσες ή στα πεζοδρόμια; Δυστυχώς, όπως ακούγαμε από τους γονείς μας στην Αθήνα έβλεπες ανθρώπους με πρησμένες κοιλιές, ρακένδυτους, ξυπόλυτους και κακομοιριασμένους. Όχι, βέβαια, ότι και εμείς ήμασταν πολύ καλύτεροι.... Τα ίδια χάλια ήμασταν.

Θυμάμαι, ρούχα και παπούτσια έπαιρνε ο πατέρας μου από την << ΟΥΝΡΑ >>. Ήταν μια βοήθεια εξ Αμερικής, όπως μας έλεγε. Δεν ήταν καινούρια ρούχα, αλλά μεταχειρισμένα. Όμως δεν μας ένοιαζε καθόλου. Τα φοράγαμε και ήμασταν ευχαριστημένοι. Αμερικάνικα πράγματα.

Βοήθεια από την << ΟΥΝΡΑ >>

(φωτ.αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Μου είχε φέρει, θυμάμαι, κάποτε ένα ωραίο φουστάνι που μου άρεσε τόσο που το φόραγα κάθε μέρα, αλλά δεν κράτησε πολύ αφού δεν ήταν καινούριο. Γρήγορα έλιωσε. Αλλά τι να κάναμε; Σάμπως μπορούσαμε να αγοράσουμε; Ότι μας έδιναν... Καλά ή κακά ήταν, τα παίρναμε και λέγαμε και ευχαριστώ στο θεό που είχαμε και αυτά. Τα κουβαλούσε ο πατέρας μέσα σε τσουβάλια και όταν τα έφερνε στο σπίτι, τρέχαμε και τα αναποδογυρίζαμε για να δούμε τι υπήρχε μέσα. Το καλύτερο δώρο.... Κάποτε μας έπιασαν όλους εκεί στη γειτονιά οι Γερμανοί και μας έβαλαν στη σειρά για να μας σκοτώσουν. Και ένας γέρος τους παρακαλούσε να μας αφήσουν εμάς τα μικρά παιδιά και τους φώναζε: << αφήστε τα, είναι πίκουλα, πίκουλα...>> και τελικά εμάς μας άφησαν, αλλά εκείνον τον σκότωσαν. Το είδαμε. Μπροστά στα μάτια μας. Μας φέρθηκαν άσχημα οι Γερμανοί. Μας έκαιγαν τα σπίτια και τις αποθήκες που είχαμε σιτάρια- γιατί η Θεσσαλία είχε άφθονα από σιτηρά- και ο κόσμος αναγκαζόταν να θάβει μέσα στο χώμα τα σακιά με τι σιτάρι και γενικά ότι είχε σε φαγώσιμα.. Μας κορόιδευαν, έτρωγαν μπροστά μας και γέλαγαν.

Μπορώ να μιλάω συνέχεια για εκείνα τα σκληρά χρόνια της κατοχής, τα χρόνια που μας έκαναν δυστυχισμένους και πραγματικά πονεμένους. Τα χρόνια που μας χαντάκωσαν και μας έκαναν να θρηνούμε και να μαραζώνουμε. Κανένας να μην ζήσει όπως εμείς και κανένας να μην τα δει ούτε στα όνειρά του...

4.8.Όγδοη μαρτυρία

Με λένε Τσιούγκο Πέτρο και γεννήθηκα στο Ελληνοχώρι Κορινθίας το 1925 καταγόμενος από αγροτική οικογένεια..

Η κατοχή μας βρήκε με λιγοστούς καρπούς και ζώα, επειδή τα είχε επιτάξει ο Μεταξάς εξαιτίας του πολέμου. Μας έλειπε το σιτάρι και αναγκαζόμασταν να πηγαίνουμε σε άλλα χωριά και να παίρνουμε, δίνοντας από τη μεριά μας κρέας και μαλλί από προβατίνες αφού το χωριό μας διέθετε πολλά τέτοια ζώα. Η δραχμή είχε κατακυλήσει και δεν είχε καμιά αξία. Στα μαγαζιά δεν βρίσκαμε σχεδόν τίποτα και για να ζήσουμε τρεφόμασταν με ότι βρίσκαμε από τη γη. Άλλωστε τα μαγαζιά τα είχαν επιτάξει οι κατακτητές και δεν μας επιτρεπόταν να τα επισκεπτόμαστε. Χόρτα, κουκιά, ρεβίθια και φακές ήταν τα βασικά φαγητά που είχαμε. Πηγαίναμε στην Αρκαδία, και συγκεκριμένα στο Αγάλι, και αγοράζαμε αραποσίτι το οποίο το ανακατεύαμε με το λιγοστό σιτάρι που είχαμε και φτιάχναμε ψωμί. Παίρναμε σουλτανίνα σταφίδα από τα χωριά της Βόχας και φτιάχναμε σταφιδόψωμα. Είχαμε βέβαια αρκετό γάλα, επειδή είχαμε πρόβατα και σε αυτό ήμασταν τυχεροί γιατί μπορούσαμε να φτιάχνουμε τυρί και να έχουμε άφθονο βούτυρο. Παρόλα αυτά υπήρχαν άνθρωποι που ζητιάνευαν γιατί δεν είχαν να φάνε, και όσο μπορούσαμε τους βοηθάγαμε. Όμως άνθρωπο να πεθαίνει από την πείνα δεν είχα δει, τουλάχιστον στο χωριό μου. Αυτά γίνονταν στις μεγάλες αστικές πόλεις. Εμείς στα χωριά με λίγα ή πολλά καταφέραμε και ζήσαμε.

Στο χωριό τη φυματίωση ευτυχώς δεν την είχαμε. Είχαμε όμως ελονοσία από τα κουνούπια και μελιταίο πυρετό. Ίσως από τα τυριά που φτιάχναμε μόνοι μας... τι να πω. Πάντως πέθαναν αρκετοί άνθρωποι από αυτήν την αρρώστια. Γιατρό στο χωριό

δεν είχαμε. Κάποτε βρέθηκε εδώ κάποιος Ιταλός στρατιώτης που ήταν φυγάς και ήταν γιατρός στο επάγγελμα. Τον περιμαζέψαμε και αυτός μας βοηθούσε όταν υπήρχε ανάγκη. Μάλιστα, μια φορά είχε εγχειρήσει μια κοπελίτσα εν ψυχρώ που είχε σκωληκοειδίτιδα. Την εγχείρησε χωρίς αναισθησία, χωρίς αποστείρωση και την έραψε με κανονική κλωστή... Όμως την έσωσε!

Η μάνα μου ήξερε πολλά γιατροσόφια. Όταν κάποιος αρρώσταινε από τις αμυγδαλές, έβαζε το δάχτυλό της στη στάχτη του τζακιού, το πασάλειβε με αυτήν, μετά το έβαζε στο στόμα του αρρώστου και έσπαγε την προβληματική αμυγδαλή και αυτός γινόταν καλά αμέσως. Έπαιρνε επίσης σπόρους σιναπιού, τους έσπαγε, τους ανακάτευε μαζί με το αλεύρι και δημιουργούσε ένα χυλό. Τον χυλό αυτόν τον έβαζε σε ένα πανί και τον ακουμπούσε στην πλάτη αυτού του ανθρώπου που είχε πυρετό και σε λίγο ο πυρετός έπεφτε αρκετά. Άλλοτε πάλι, όταν χτύπαγε κάποιος και είχε μια πληγή, έπαιρνε καυτό λάδι το έβαζε σε ένα κομμάτι πανί και το τοποθετούσε πάνω στην πληγή και σε λίγες μέρες περνούσε.... Τέτοια πράγματα έκανε η μάνα και πολλοί στο χωριό τη φώναζαν όταν είχαν ανάγκη από κάτι.

Τα ζώα τα είχαμε δίπλα στο σπίτι και για αυτό το λόγο είχαμε πολλές ψείρες αλλά και ψύλλους. Επίσης τότε στο χωριό είχε πεθάνει και ένα παιδί από εχινόκοκκο. Μάλλον από τα ζώα... Ρούχα και παπούτσια τα φτιάχναμε μόνοι μας. Ο αργαλειός δούλευε τότε για τα καλά. Φτιάχναμε ρούχα αλλά και σκεπάσματα και κουρελούδες για το σπίτι. Η γιαγιά μου ακόμα έπαιρνε ένα φυτό, << σπάρτο >> το έλεγε, και το επεξεργαζόταν. Δηλαδή, το χτύπαγε στην αρχή μέσα σε ένα δοχείο ,το έβαζε στο νερό και μετά αφού στέγνωσε το έγνεθε με τη ρόκα. Το ίδιο έκανε και με το λινάρι.

Και έτσι μας έφτιαχνε πανωφόρια. Όσον αφορά τα παπούτσια, φοράγαμε τα γνωστά << γουρουνοτσάρουχα >>. Δηλαδή, τσαρούχια από δέρμα γουρουνιού. Ή ακόμα και παπούτσια από σαμπρέλα ρόδας αυτοκινήτου που την καρφώναμε πάνω σε λεπτές σανίδες. Αυτά....

Δύσκολες εποχές, βαθιά χαραγμένες μέσα στο μυαλό μου ακόμα κι αν έχουν περάσει τόσα πολλά χρόνια από τότε!

Μαρτυρίες- Βιώματα Κορινθίων Συγγραφέων

Οι μαρτυρίες αυτές αποτελούν αποσπάσματα από τα σχετικά βιβλία των συγγραφέων που αφορούν τις μέρες της Κατοχής και οι οποίοι κατάγονται από την Κόρινθο.

1.

...Γέμισε η Κόρινθος Γερμανούς και Ιταλούς, περισσότεροι ήσαν Ιταλοί. Έπεσε μεγάλη φτώχεια και πείνα μαζί στη πόλη μας. Οι Γερμανοί ήσαν πολύ σκληροί άνθρωποι, στρατός πειθαρχημένος και σκληρός. Δεν γελούσαν ποτέ και δεν είχαν διανοηθεί ποτέ άνθρωπο. Οι Ιταλοί ήσαν μεσογειακός λαός και η συμπεριφορά τους ήταν διαφορετική από των Γερμανών, πιο ζεστή, με ανθρώπινα συναισθήματα. Στην Κόρινθο βοήθησαν πολλές οικογένειες που είχαν μικρά παιδιά.

Και με αυτόν τον τρόπο πολλές φτωχικές οικογένειες στην Κόρινθο, με εκείνα τα λίγα που αγόραζαν από τους Ιταλούς και με ότι έβρισκαν στην αγορά έσωσαν τα παιδιά τους από τον πλήρη υποσιτισμό και το θάνατο...

(Μοναχολάκου-Μπόκη, << Ο Σολομός και ο Μύλος >>, σελ.93-94.)

2.

...θυμάμαι μια επικίνδυνη αποστολή που αναλάβαμε το Δεκέμβριο του 1942 κάτω από τα άγρυπνα βλέμματα των κατακτητών. Ήταν 19 Δεκεμβρίου 1942, όταν 15 άνδρες πήραμε την απόφαση να μεταφέρουμε το λάδι σε χωριό κοντά στο Άργος με στόχο να ανταλλάξουμε με πατάτες, έτσι ώστε να επιβιώσουμε από την πείνα. Βάλαμε το λάδι σε δοχεία, τα καλύψαμε με σακιά υφασμένα στον αργαλειό, τα φορτώσαμε στα ζώα και ξεκινήσαμε. Περνώντας από τη Στιμάγκα, κατευθυνθήκαμε αριστερά και βγήκαμε στο Ηράκλειο-στενά Δερβενακίων-Μπερμπάτη-Αυδήμπεη. Ήταν δύσκολο το εγχείρημα και έπρεπε να προσέχουμε τους καταυλισμούς των Γερμανών και των Ιταλών, γιατί τότε θα μας αφαιρούσαν το λάδι και ίσως και τη ζωή μας. Στο Αυδήμπεη κάναμε την ανταλλαγή λαδιού –πατάτας με τον ιερέα παπαμπαβέλα, για κάθε οκά λαδιού μας έδινε έξι οκάδες πατάτες. Επιστρέψαμε την επόμενη μέρα στο χωριό μας ακολουθώντας την ίδια διαδρομή. Αργά το βράδυ φτάσαμε στα σπίτια μας γεμάτοι ανακούφιση, χαρά και ικανοποίηση. Η αποστολή είχε πετύχει...

.... κατά τη διάρκεια της Ιταλικής κατοχής το χωριό στερήθηκε τα ζώα του, ημίονες και ίππους, τόσο απαραίτητα για τις αγροτικές εργασίες. Ήταν ακόμη κάτι που έπρεπε να το ξεπεράσουμε, ήταν όμως θέμα ζωτικό, γιατί η στέρηση των ζώων-επίταξη από τους Ιταλούς- απειλούσε τη σωματική μας ακεραιότητα...

(Τσιούγκος Πέτρος, <<Αρχαία και Νέα Ιστορία του χωριού μου >>, Ελληνοχώρι Κορινθίας ,σελ.49-50)

3.

...Οι Ιταλοί , τα κοπέλια τους, ακολουθώντας τα αφεντικά τους είχαν εγκατασταθεί στα μεσόγεια και ορεινά χωριά της επαρχίας μας. Και η πόλη μας κάθε πρωί και βράδυ κάθονταν προσοχή όταν η Ιταλική μπάντα ανεβοκατέβαζε την τρίχρωμη σημαία στο κοντάρι του Δικαστικού Μεγάρου Κορίνθου...

...Η Κορινθία ολάκερη, σαν ένα κομμάτι κι αυτής της Ελλάδας, βαριά πληγωμένη έσερνε τα βήματά της στον εξολοθρεμό. Από εκεί που περίμενε παρηγοριά, περιθαλψη, δύναμη, τίποτα!... τίποτα!... τίποτα!...

(Περίανδρος Τόγιας, << Χρόνια Αγώνων και Μεγαλείου >> Το ιστορικό μιας δοκιμασίας, σελ.35)

4.

...Όλοι έπρεπε να είμαστε δίπλα τους, για τροφή, για υπόδηση, για πολεμοφόδια, για πληροφορίες, για εφοδιασμό και για συμπαράσταση. Όλοι έπρεπε και μπορούσαν να βοηθήσουν τον αγώνα, χωρίς διάκριση, ηλικία και οικονομική προκοπή. Κι ύστερα μίλησε για τους προσκυνημένους, για εκείνους που γίνηκαν καταδότες, χαφιέδες, προδότες, όργανα των Γερμανο-Ιταλών φασιστάδων και πως έπρεπε το αντάρτικο ντουφέκι να ξεπλύνει τη ντροπή και θα τους δώσει το θάνατο σαν τη πιο δίκαιη τιμωρία που τους πρέπει. Όλοι φωνάξαμε θάνατος στους προδότες, τους χαφιέδες, τους προσκυνημένους και να μας ζήσουν οι αντάρτες του Ε.Λ.Α.Σ, το Ε.Α.Μ, η Ε.Π.Ο.Ν και τα αετόπουλα...

(Μπαλαφούτας Γιάννης, << Από τον Προμαχώνα της Στιμάγκας >> 1943-1944, σελ.24-25)

Αποτελέσματα μαρτυριών-Συζήτηση

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των παραπάνω ανθρώπων διαπιστώνουμε ότι η Κατοχή υπήρξε πραγματικά μια δύσκολη εποχή που κανένας τους δεν θα ήθελε να τη ξαναζήσει ποτέ του. Μια εποχή που σφραγίστηκε βαθιά στη μνήμη τους και άφησε μόνο σημάδια πόνου, θλίψης, στέρησης και πίκρας. Μια εποχή που αποτέλεσε τη μαύρη σελίδα της ιστορίας καθώς η πλειοψηφία του λαού δέχθηκε βασανιστήρια, εκτελέσεις, καταπίεση, πείνα και φτώχεια.

Από αυτά, λοιπόν, που μας ανέφεραν και μας διηγήθηκαν οι άνθρωποι αυτοί που έζησαν εκείνη την περίοδο, μαθαίνουμε πολλά. Γνωρίζουμε για τις μεγάλες στερήσεις που είχαν στα φαγώσιμα και γενικότερα στη διατροφή τους. Σταφίδες, χόρτα, κούμαρα, πατάτες, όσπρια, κάποια λίγα λαχανικά και σπανιότατα ως καθόλου κρέας ήταν το συνηθισμένο διατροφολόγιό τους. Βέβαια, αυτοί που ζούσαν στην επαρχία και κυρίως σε χωριά δεν στερήθηκαν το φαγητό, όπως το στερήθηκαν αυτοί που έζησαν σε πόλεις. Οι τελευταίοι πραγματικά πείνασαν και δυστυχώς οδηγήθηκαν και στο θάνατο εξαιτίας της πείνας και περίμεναν με μεγάλη λαχτάρα τη βοήθεια των άλλων, είτε αυτή λεγόταν φαγητό είτε ρούχα είτε οτιδήποτε άλλο που θα τους ήταν ωφέλιμο ή χρήσιμο και απαραίτητο για να ζήσουν. Πήγαιναν σε άλλα μέρη για να βρουν φαγώσιμα και αντάλλαζαν με διάφορους ανθρώπους τα δικά τους προϊόντα με άλλα που δεν είχαν, με σκοπό να επιβιώσουν και προσπαθούσαν να ανταπεξέλθουν

και να λιγοστέψουν την πείνα τους με οποιονδήποτε τρόπο μπορούσαν, χρησιμοποιώντας ακόμα και το λάδι για το καντήλι ως λάδι φαγητού. Ο ένας προσπαθούσε να βοηθήσει τον άλλο και να τονώσει ακόμα και το ηθικό του όποτε χρειαζόταν. Κάποιοι μάλιστα χρειάστηκε να εγκαταλείψουν και τα σπίτια τους προκειμένου να σωθούν από τα σκληρά χέρια των κατακτητών και να ζήσουν μακριά από τους κόπους τους. Όμως ήταν όλοι ενωμένοι και πίστευαν βαθιά στο θεσμό της οικογένειας. Οι μικρότεροι άκουγαν τους μεγαλύτερους και ιδιαίτερα τα παιδιά σέβονταν τα λόγια του πατέρα και έκαναν αυτά που τους έλεγε. Δεν αντιδρούσαν και προσπαθούσαν να κάνουν το καλύτερο για τις οικογένειές τους και τους δικούς τους ανθρώπους.

Όταν αρρώσταιναν προσπαθούσαν να γιαντρευτούν με διάφορα γιαντροσόφια που είτε τα ήξεραν από μόνοι τους είτε τους τα είχαν μάθει κάποιοι άλλοι. Αντιμετώπιζαν δύσκολες ασθένειες, όπως τη φυματίωση ή την ελονοσία ή τον εξανθηματικό τύφο και είτε τα ξεπερνούσαν είτε όχι. Για κύριο φάρμακο είχαν τι κινίνο και το γιαντρό που πήγαινε στο σπίτι-όταν βέβαια υπήρχε- τον πλήρωναν συνήθως με είδος. Σχολείο δεν πήγαιναν γιατί τα είχαν επιτάξει οι Γερμανοί, οι οποίοι τους φέρθηκαν σκληρά και απάνθρωπα. Έπαιρναν τα υπάρχοντά τους, τους κατέστρεφαν την περιουσία τους, τους σκότωναν. Νερό έπαιρναν από τα πηγάδια και η υγιεινή φροντίδα τους ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Οι ψείρες και οι ψύλλοι ήταν συνηθισμένο φαινόμενο και αυτό γιατί κοιμόντουσαν όλοι μαζί και κυρίως κοντά σε ζώα.

Τα ρούχα τα έφτιαχναν μόνοι τους ή έπαιρναν μεταχειρισμένα από κάποια ξένη βοήθεια ή από κάποιους γνωστούς ή συγγενείς. Και όσον αφορά τη μαύρη αγορά,

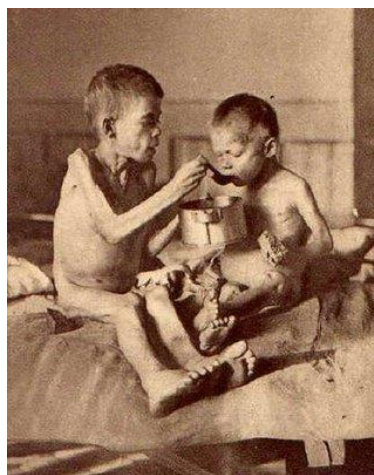
όπως αναφέρθηκε από το στόμα πολλών υπήρχε και με το παραπάνω. Πολλοί φτωχοί άνθρωποι πουλούσαν τα υπάρχοντά τους για ένα κομμάτι ψωμί. Άλλοι ζητιάνευαν και άλλοι κέρδιζαν από αυτήν την άσχημη κατάσταση. Παρόλα αυτά όμως, όλοι μικροί και μεγάλοι , αγωνίζονταν και πάλευαν για να κρατηθούν όρθιοι και να γλιτώσουν από τα χέρια του κατακτητή. Πάλευαν για κάτι απλό και καθημερινό, όμως τόσο πολύτιμο και σπουδαίο : **τη ζωή!**

Κανένας από αυτούς τους ανθρώπους δεν δυσαρεστήθηκε ή ενοχλήθηκε από τη συζήτησή μας. Όλοι άνοιξαν τα σπίτια τους και τις καρδιές τους, αναπόλησαν, ίσως μελαγχόλησαν, θύμωσαν αλλά ταυτόχρονα ξέχασαν, δάκρυσαν αλλά και χάρηκαν. Ωστόσο, με μεγάλη ευχαρίστηση δέχθηκαν να περιγράψουν τις δύσκολες στιγμές που πέρασαν κι αυτό ας φαίνεται αντιφατικό. Τους ευχαριστούσε να ξαναθυμούνται εκείνα τα θλιβερά χρόνια της Κατοχής και να προσπαθούν νοερά να βρίσκονται στα παλιά εκείνα μέρη μαζί με τους δικούς τους ανθρώπους που τώρα πια δεν υπάρχουν. Βέβαια, επειδή είναι κάποιας μεγάλης ηλικίας οφείλουμε να σεβαστούμε τυχόν λάθη τους ή παραλείψεις εξαιτίας της μνήμης τους ή ακόμα και πιθανές υπερβολές λόγω των χρόνων που κουβαλούν και της συγκίνησής τους. Αν τους άφηνες, θα μίλαγαν ασταμάτητα για ώρες..... τους ευχαριστώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Η περίοδος της Κατοχής και της διατροφικής κρίσης ίσως θα έπρεπε να συγκρίνεται με πρόσφατες κρίσεις και λιμούς της Αφρικής (Χιονίδου, 2011). Σύμφωνα με όλους τους συγγραφείς που μελετήσαμε στην παρούσα μελέτη, υπάρχει υψηλού βαθμού συσχέτιση ανάμεσα στον σοβαρό υποσιτισμό και την θνησιμότητα, σημειώνοντας ως δεδομένο ότι ο θάνατος λόγω ασιτίας έχει συμβεί και σε περιόδους πριν τον χειμώνα του 1941-1942. Συνοψίζοντας, είναι εμφανές σε όλη την ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε, ότι, καθώς αυξανόταν η θνησιμότητα, μειώνονταν οι συλλήψεις, ομοιόμορφα, για βιολογικούς και ψυχολογικούς λόγους. Η εσωτερική μετακίνηση πληθυσμών, λόγω της απαγόρευσης στο πρώτο μισό της Κατοχής ήταν ελάχιστη, παρόλα αυτά, από το 1943 και μετά, παρατηρήθηκε υψηλός αριθμός μετακινούμενων (προς την Ήπειρο και τα Τουρκικά νησιά)-έτσι, δεν ήταν μεγάλης έκτασης, αν και συνέβη, και θεωρείται ότι δεν άσκησε μεγάλη επίδραση στην θνησιμότητα και στην γονιμότητα.(Χιονίδου,2011)

Η έννοια της Κατοχής στο μεγαλείο της

(φωτ.αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

Επίσης, φαίνεται πως η μαύρη αγορά, οι λεηλασίες από στρατιώτες και οι επιτάξεις μη διατροφικών υλών προκάλεσαν την οικονομική κατάρρευση της Χώρας, που ενέτεινε περαιτέρω τη διατροφική κρίση. Στην καθημερινή μας "γλώσσα", η λέξη **κατοχή** υποδηλώνει τον λιμό, την πείνα και τον θάνατο εξαιτίας ακριβώς αυτών των ακραίων και οδυνηρών καταστάσεων που πέρασε και βίωσε ο άμαχος πληθυσμός από την έλλειψη τροφής. Δυστυχώς, η απουσία αναφορών σχετικά με την διατροφική κρίση στην κατοχική περίοδο στρέφει την εκτίμησή της στην προφορική ιστορία και στις αναμνήσεις του λαού για εκείνη την περίοδο. Το "Αλβανικό Έπος" στηρίχτηκε επίσης στα εκατοντάδες χιλιάδες ζώα που επιτάχθηκαν για τις ανάγκες του στρατού. Η σοδειά του 1941 ήταν χαμηλότερη κατά 15-30% σε μια χώρα που προπολεμικά έκανε εισαγωγές σιτηρών για να καλύψει τις ανάγκες της (Χιονίδου, 2011).

Πρόκειται για μια έρευνα (Δοξιάδης, 1944), που παρουσιάστηκε το 1945, στο Παρίσι και το Λονδίνο, καθώς και στη διάσκεψη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) στον Αγ. Φραγκίσκο (Σαν Φρανσίσκο) και απαριθμεί αναλυτικά τις απώλειες της Ελλάδας, σε πληθυσμό, περιουσία και υποδομές (Χωριανόπουλος, 2011). Οι ανθρώπινες απώλειες, οι σφαγές, η οικονομική καταστροφή και η καταστροφή των υποδομών, θα παρουσιαστούν με φωτογραφίες, χάρτες και διαγράμματα, όπως καταγράφηκαν στο λεύκωμα "Αι Θυσίαι της Ελλάδος εις τον Β' Παγκόσμιον Πόλεμον", που δημοσιεύθηκε αμέσως μετά την απελευθέρωση (Δοξιάδης, 1944). Εκτός από τις μαζικές εκτελέσεις και τις καταστροφές κτιρίων και υποδομών, οι Γερμανοί στη διάρκεια της κατοχής, χρησιμοποίησαν κατά του ελληνικού λαού ακόμα ένα πολύ ισχυρό "όπλο", την πείνα. Χιλιάδες Έλληνες έχασαν τη ζωή τους,

λόγω της έλλειψης τροφίμων. Οι στρατιώτες άρπαζαν τρόφιμα, πρώτες ύλες και καύσιμα, ενώ η καταστροφή του οδικού δικτύου, εμπόδιζε τα προϊόντα της αγροτικής παραγωγής να φτάσουν στις πόλεις. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο πληθωρισμός, γρήγορα έφτασε σε όρια που καμία χώρα δεν είχε γνωρίσει μέχρι τότε. Ο τιμάρθμος εκτοξεύθηκε το 1944 σε σημείο που για να αγοράσει κάποιος μία οκά ψωμί (περίπου 1,3 κιλά) χρειαζόταν να πληρώσει... 153.000.000 δραχμές! (Χωριανόπουλος, 2011). Τα συσσίτια ήταν καθημερινό φαινόμενο, ενώ το χειμώνα του 1941, οι άνθρωποι στις πόλεις πέθαιναν στους δρόμους, ψάχνοντας για τροφή. Η πείνα έπληξε κυρίως τα παιδιά, που υπέφεραν από τον υποσιτισμό, την ελονοσία και τη φυματίωση. Συνολικά, υπολογίζεται ότι οι νεκροί λόγω της πείνας και των κακουχιών την περίοδο της γερμανικής κατοχής, ανήλθαν στους 260.000 και στο τρομακτικό αυτό νούμερο δεν υπολογίζονται οι σφαγές, οι εκτελέσεις και οι θηριωδίες (Δοξιάδης, 1944).

Συμπερασματικά, ο μεγάλος λιμός επηρέασε όλους τους Έλληνες από άκρη σε άκρη της χώρας μας. Και βέβαια όπως ήταν φυσικό επηρέασε τις μεταπολεμικές τέχνες και τη λογοτεχνία, με χαρακτηριστικό έργο τον Αλέξη Ζορμπά του Νίκου Καζαντζάκη, που περιγράφει τις συνθήκες αναρχίας και υποσιτισμού της εποχής εκείνης. Από την άλλη, τα γεγονότα εκείνα –ακόμη κι αν έχουν περάσει πάμπολλα χρόνια - είναι τόσο βαθιά αποτυπωμένα και χαραγμένα στην κοινή γνώμη, που η προτροπή και επιβολή μέτρων λιτότητας από το Γερμανό Καγκελάριο προς την Ελληνική κυβέρνηση στις μέρες μας, λόγω της οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει η χώρα μας, μας προκαλεί και μας γεμίζει την καρδιά με άσχημες εντυπώσεις. Οι αναμνήσεις δε φεύγουν, οι εικόνες μένουν και σφραγίζουν τον πόνο χιλιάδων ανθρώπων που

στερήθηκαν, έκλαψαν, πείνασαν, έχασαν δικά τους πρόσωπα και είδαν το θάνατο στην κυριολεξία μπροστά στα μάτια τους.....

Σκελετωμένα παιδικά πτώματα...

(φωτ.αρχείο Β. Παπαϊωάννου, Μουσείο Μπενάκη)

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

28 Οκτώβρη 1940: Τηλεσίγραφο Ιταλών. Η Ελλάδα μπαίνει στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

6 Απριλίου 1941: Οι Γερμανοί εισβάλλουν στην Ελλάδα από τα σύνορα με τη Βουλγαρία. Το μέτωπο καταρρέει, ταχεία προέλαση Γερμανών.

27 Απριλίου 1941: Οι γερμανοί στην Αθήνα. Ορκωμοσία δωσίλογης κυβέρνησης Τσολάκογλου. Ξεκινά η τριπλή κατοχή.

Καλοκαίρι 1941: Πλιάτσικο, λεηλασία, αρπαγή πόρων. Μειωμένη σοδειά δημητριακών.

Νοέμβρης 1941: Η Ελλάδα ξεκινά να πληρώνει έξοδα κατοχής. Πληθωρισμός και πλήρης νομισματική απορρύθμιση. Η μαύρη αγορά εξαπλώνεται.

Δεκέμβρης 1941: Πείνα, λιμός, αρρώστιες, φτώχεια, δυστυχία κυρίως στα αστικά κέντρα και τα νησιά. Πέθαναν περίπου 300.000 άνθρωποι και 350.000 ακίνητα ξεπουλήθηκαν για λίγες λίρες.

Σεπτέμβρης 1942: Ο Ερυθρός Σταυρός αναλαμβάνει εφοδιασμό της Ελλάδας που λιμοκτονεί. Συνολικά 527.300 τόνοι εφοδίων μεταφέρονται μέχρι την απελευθέρωση.

2 Δεκεμβρίου 1942: Νέα δωσίλογη κυβέρνηση Κων/νου Λογοθετόπουλου.

7 Απριλίου 1943: Τελευταία δωσίλογη κυβέρνηση Ιωάννη Ράλλη.

18 Οκτώβρη 1944: Απελευθέρωση. Κυβέρνηση εθνικής ενότητας στην Αθήνα. Υποσχέσεις για τιμωρία των προδοτών και άρση των αδικιών της κατοχής.

Δεκέμβρης 1944: Παρεμβάσεις των Άγγλων, αντιδράσεις του ΕΑΜ . Ξεκινούν οι συγκρούσεις στην Αθήνα. Εμφύλιος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Anderson and Jack (1998), Learning to listen Interview techniques and analyses. In Robert Perks and Alistair Thompson (edit.), The oral History Reader, London: Rontledge

Ανδρεάδου Χ., Βερβενιώτη Τ., Μπουσχότεν Ρίκη Βαν, Ρεπούση Μ., Τσιώλης Γ. (2010) Προφορικές Ιστορίες, Χανιά: Γραφοτεχνική Κρήτης Α.Ε.Ε

Βαρβαρέσος Κ. , (2002) Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος, [1952], Αθήνα

Briggs, C. L. (1986). Learning how to ask. Cambridge: Cambridge University Press

Γατόπουλος, Δ. (άνευ) Ιστορία της Κατοχής. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα.

Γεωργίου Βάσος. (1979) Ιστορία της Αντίστασης. Τόμος 1, Αθήνα: Εκδόσεις Αυλός. [επιτελείο συντακτών και συνεργατών, αντιστασιακών συγγραφέων, δημοσιογράφων και ερευνητών

Geertz, C.(1973) The interpretation of cultures. New York: Basic books

Γληνός Δημ. (1975) Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, εκδ. στοχαστής, Αθήνα.

Γρηγοριάδης, Σ. (1973) Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974, Αθήνα: Εκδ. Καπόπουλος.

Δάβος Βύρ. Πόλεμος και κατοχή 1940-1944

Δοξιάδης Κ.(1946), Αι θυσίαι της Ελλάδας στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, εκδόσεις Υφυπουργείου Ανικοδομήσεως, Αθήνα)

Δούνιας Μ. (1987) << Έπειτα από 120 χρόνια ελεύθερης ζωής, είμεθα πάλι σκλάβοι>>. Το Ημερολόγιο Κατοχής, Αθήνα. Φιλολογική επιμέλεια και παρουσίαση: Κυρ. Ντελόπουλος.

Ζάννας, Α. (1964) Η Κατοχή , Αναμνήσεις , Επιστολές. Αθήνα: Εστία.

Θωμαδάκης Β. Σταύρος.,- Μπουρνόβα, Ε. (2004) Προπολεμική διαβίωση και κατοχική επιβίωση στην Αθήνα: Ιστορία καθημερινής ζωής. *Τα Ιστορικά*, 41, σελ.117-23.

Κέδρος Αντρέας (1976) Η Ελληνική Αντίσταση 1940-44. Αθήνα. Θεμέλιο. Τόμος 1

Κουτσουμάρης Αριστ. Προσωπικό Αρχείο. ΕΛΙΑ(Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο

Κρεμμύδας Βασίλης (2012) Σύντομη Ιστορία του Ελληνικού Κράτους , Αθήνα, εκδόσεις Καλλιγράφος και Κρεμμύδας Βασίλης

Λούκος Χρήστος, «Η πείνα στην Κατοχή. Δημογραφικές και κοινωνικές διαστάσεις», Ιστορία της Ελλάδας του 20ούαιώνα, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1940 – 1945 Κατοχή - Αντίσταση, τ. γ2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ. 220 - 222.

Mazower Mark (1993) Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Αθήνα, εκδ. Αλεξάνδρεια

Μπουρνόβα Ευγενία , «Θάνατοι από πείνα. Η Αθήνα το χειμώνα του 1941 - 1942»,
Αρχειοτάξιο, τ. 7, Μάιος 2005, σ.53

Νικολαΐδου Ελένη, (2011), Οι συνταγές... της πείνας, Η ζωή στην Αθήνα την
περίοδο της κατοχής, εκδόσεις Οξυγόνο

Πανσέληνος Ασημάκης (1993) Φύλλα Ημερολογίου 1941-1943, Κέδρος, Αθήνα

Παπαγεωργίου Γ. (1998). Μέθοδοι στην κοινωνιολογική έρευνα. Αθήνα: Τυπωθήτω

Παπαμαύρου Μιχ. (1989) Μεγάλα Χρόνια, Το αναγνωστικό της φυλακής,
Σακελλαρίου, Αθήνα

Παπαρρηγόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα, Εκδ. Κοπελιάδης Γ.

Περιοδικό Τόλμη, (2001) Κλήρος και Αντίσταση, Πρώτη η εκκλησία αντιστάθηκε
στην κατοχή του Κων/νου Σαρδελή

Σαμπατακάκη, Μ. (2007) Η Πείνα στην Ελλάδα 1941-1944. Αθήνα: Εκδόσεις
Περισκόπιο

Schutz, A.(1967) . The phenomenology of the social world. Evanston: IL:
Northwestern University Press

Σκούρας, Φ., Χατζηδήμος, Α., Καλούτσης, Α., και Παπαδημητρίου, Γ. (1991)
Συμβολή στη Μελέτη της Πείνας, του Φόβου και του Άγχους. Από το Ιατρικό
Χρονικό της Κατοχής, Αθήνα: φωτομηχανική επανέκδοση: Οδυσσέας.

Ρεπούση Μαρία (Repousi), 2004, Μαθήματα Ιστορίας, Αθήνα: Καστανιώτης

Thompson Paul,(2002), the voice of the past: oral history, London: Oxford University Press

Χατζιωσήφ, Χ. (1993) *Οι Όψεις της Ελληνικής Οικονομίας στη Διάρκεια της Κατοχής 1941-1944*. Επιστημονικό Συμπόσιο στη μνήμη Νίκου Σβορώνου (30 και 31 Μαρτίου 1990). Αθήνα: Εκδόσεις Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Χατζής, Θ. (1979) *Η Νικηφόρα Επανάσταση που Χάθηκε 1941-1945*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Χιονίδου, Β. (2011) *Λιμός και Θάνατος στην Κατοχική Ελλάδα, 1941-44*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Χρηστίδης, Χρ. (1971) *Χρόνια Κατοχής, 1941-1944*, Αθήνα. Μαρτυρίες Ημερολογίου. Πρόλογος-συμπληρώματα-σημειώσεις (εγγραφή 21 Δεκεμβρίου 1942)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Ὁ περισσότερος πληθυσμός οφείλει τὴν διατήρησίν του στὴ ζωὴ εἰς τὰ τρόφιμα ποῦ παίρνει ἀπὸ τὸν Ἐρυθρὸ Σταυρὸ. Γι' αὐτὸ μὲ ἀνακούφιση ἀκούσε τὴν ἀναγγελίαν ὅτι ηὐξήθη ἡ ποσότης τῶν τροφίμων, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἀποσταλοῦν ἀπὸ τοὺς συμμάχους.-

Εἶναι ἀνάγκη ὅμως ὄχι μόνον νὰ αὐξηθῇ ἡ ποσότης τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ νὰ αὐξηθοῦν ἡ ποσότητες τῶν ἐκλεκτοτέρων τροφίμων, δηλαδὴ τὸ ψάρι, τὸ γάλα καὶ ἐν γένει τῶν τροφῶν ἐκείνων ποῦ περιέχουν ζωϊκὸ λεύκωμα καὶ λίπος, διότι αὐτῶν κυρίως στερεῖται ὁ πληθυσμός.-

Βεβαίως κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας ἐστάλη μία ποσότης ἀλιπᾶστων, ἡ ὁποία ἀνεκούφισε κάπως τὸν λαόν. Χάρης εἰς τὰ κουτιά τῆς κονσερβῆς μπόρεσε ὁ πολὺς κόσμος νὰ κἀνῃ Πάσχα, διότι ἄλλως θὰ ἔκανε τὸ Πάσχα του μὲ φασόλια ἢ μὲ μπιζέλια. Ἐπίσης ὁ κόσμος μὲ ικανοποιήσῃ ἐπῆρε καὶ τὸν μπακαλιάρου, ὁ ὁποῖος ἐστάλη ἀπὸ τὸν Καναδά.-

Εἶναι ἀνάγκη ὅμως νὰ ἀποσταλοῦν περισσότερα τρόφιμα γιὰ νὰ γίνουν περισσότερες διανομὲς ἀλιπᾶστων. Δυστυχῶς κατὰ τὸν Ἰούνιον καὶ Ἰούλιον ἡ διανομὲς τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ περιωρίσθησαν στὴν διανομὴ ὀσπρίων. Ἄλλ' εἶναι ἀδύνατον ὁ λαὸς νὰ συντηρηθῇ μὲ ὀσπρια κατὰ τοὺς θερινούς μῆνας.-

Ὁ περισσότερος κόσμος ἀδυνατεῖ νὰ ἀγοράσῃ χόρτα, πατέτες, ντομάτες καὶ ἄλλα λαχανικὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, διότι ἡ τιμὴ τῶν ἔχουν φθάσει σὲ ὕψη δυσθεώρητα καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἐλπίς νὰ πέσουν διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) Διότι τὰ μεταφορικὰ λόγω τῆς τελείας ἐλλείψεως βενζίνης καὶ λόγω τῆς καταπληκτικῆς ἀξίσεως τῆς τιμῆς τῶν ἐλαστικῶν ηὐξήθησαν καταπληκτικῶς. 2) Διότι ἡ Πελοπόννησος (περιφέρεια Ἄργους καὶ Τριπόλεως) ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἰσῆγοντο λαχανικὰ καὶ πατάτες ἀπεκλείσθη πρὸ ἐνός καὶ ἡμίσεως μηνός ἀπὸ τοὺς Γερμανούς καὶ δὲν ἐπιτρέπεται καμμία ἐπικοινωνία. 3) Διότι μὲ τὴν ἔλλειψιν τοῦ νεροῦ ἡ Ἐταιρία Ὑδάτων ὕψωσε τόσο καταπληκτικὰ τῆς τιμῆς, ὥστε τὸ πότισμα τῶν περιβολίων κοστίζει τεράστια ποσά. Γι' αὐτὸ οἱ κηπουροὶ ἢ δὲν καλλιεργοῦν λαχανικὰ ἢ εἰάν δὲν ἔχουν δικό τους νερὸ ἢ εἰάν καλλιεργοῦν τὰ πουλάνε σὲ ὑπερβολικὰς τιμὰς. Ἡ σημερινὴ τιμὴ τῶν λαχανικῶν εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ὁ περισσότερος κόσμος δύναται νὰ ἀγοράσῃ χόρτα, πατάτες, ντομάτες καὶ ἄλλα λαχανικά τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, διότι ἡ τιμὴ των ἔχουν φθάσει σὲ ὕψη δυσθεώρητα καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἐλπίς νὰ πέσουν διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) Διότι τὰ μεταφορικά λόγω τῆς τελείας ἐλλείψεως βενζίνης καὶ λόγω τῆς καταπληκτικῆς ἀξίσεως τῆς τιμῆς τῶν ἐλαστικῶν πῶ-καὶ Τριπόλεως) ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἰσῆγοντο λαχανικά καὶ πατάτες ἀπεκλεί-σθη πρό ἑνὸς καὶ ἡμίσεως μηνὸς ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ δὲν ἐπιτρέπεται καμμία ἐπικοινωνία. 3) Διότι μὲ τὴν ἔλλειψιν τοῦ νεροῦ ἡ Ἐταιρία Ἰσά-των ὕψωσε τόσο καταπληκτικά τὴς τιμῆς, ὥστε τὸ πότισμα τῶν περιβολιῶν κοστίζει τεράστια ποσά. Γι' αὐτὸ οἱ κηπουροὶ ἢ δὲν καλλιεργοῦν λαχανικά ἢ δὲν ἔχουν δικό τους νερὸ ἢ ἢ δὲν καλλιεργοῦν τὰ πουλᾶνε σὲ ὑπερβολι-κὲς τιμῆς. Ἡ σημερινὴ τιμὴ τῶν λαχανικῶν εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ντομάτες ἢ δικά	3	-	4.000.000	δραχμῆς
Κολοκυθάκια	"		1.000.000	"
Πατάτες	"	3	-	3.200.000
Μαρούλια φρέσκα			3.800.000	"
Μπάμιες	"	4	-	4.800.000
Χόρτα	"		500.000	"

Ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως μεταφορικῶν μέσων καὶ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν ὅλων τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀνεπαρκῶν διανομῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἐπηρεάστηκαν καὶ ἡ τιμὴ ὅλων τῶν ἄλλων εἰδῶν ἢ ὁποῖες ἀ-ξήθησαν καταπληκτικά.-

Ἐτσι τὸ κρέας κοστίζει ἢ δικά	12	-	16.000.000	δρχ.
Ψάρι	"	17	-	20.000.000
Ἡ μαρίδα	"		7.600.000	"
" παλαμίδα	"		12.000.000	"
Τὸ λάδι	"		36.000.000	"
" βούτυρο	"		64.000.000	"
" λίπος	"		48.000.000	"
Ἡ φέτα	"		21.000.000	"
Τὸ κεφαλίσιο	"		32.000.000	"
" κασέρι	"		34.000.000	"
" ἀγύδ	"		700.000	"

./x

ΑΥΞΗΣΗ ΤΙΜΩΝ ΣΕ ΕΙΔΗ ΠΡΩΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ

«ΤΟ ΒΗΜΑ» Πέμπτη 8

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Ο ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ κ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΡΗΣ ΚΑΤΑΤΙΖΕ ΤΟ ΑΡΧΕΟΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΝΗΣ — ΟΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΜΟΝΑΔΙΚΟΥ ΚΙΝΗΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ — ΚΑΙ ΠΛΗΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ — ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΕΞΕΘΥΝ ΤΟΥΣ ΑΝΑΠΗΡΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΕΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

'Αναμνήσεις του πρώην Υπουργού και Προέδρου του 'Ερυθρού Σταυρού κατά την Κατοχή κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΖΑΝΝΑ

4

Τα άθματα της πένης μεταφέρονται με αστακίοντα ή κάρρα εις τὰ χωράκια...

Πολλοί κ. Κουτσομαρής είναι διανοητές και άλλη σπουδαίοντα μορφή, από όσους ηλ λαοκρατικά πράγματα, αλλά κυρίως τα αποτελέσματα της πένης. Ο κ. Κουτσομαρής συνεργάσθηκε τότε με τὸν Δ. Κουτσομαρῆ, ἀδελφὸν τῆς Κωνσταντίνης Κουτσομαρῆς, ἀδελφὸν τῆς Κωνσταντίνης Κουτσομαρῆς, ἀδελφὸν τῆς Κωνσταντίνης Κουτσομαρῆς...

Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...

Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...

Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...

ΙΔΡΥΣΗ ΤΟ 1881
ΑΡΥΤΗΣ, ΒΑ. ΤΑΦΗΝΙΑΔΗΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΝΟΥ 1928-1930
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΒΟΥΤΣΙΝΑΙ
ΠΕΤΡΟΥΝΗΣ-ΝΑΣΟΣ Β. ΜΠΟΥΤΣΙΝΑΙ

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ

Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

ΚΥΡΙΑΚΗ
15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1945

4 Τετρακτίον Ακροπόλεως, Αθήνα
Αριθμός 1527 — Δελτίον 838
Σελίδες 3 τετρακτίον

ΔΕΝ ΘΑ ΜΑΣ ΠΑΡΑΣΤΕΚΗ ΜΟΝΗ ΜΕΓΑΛΗ ΨΥΧΗΤΟΥ

«Τὸ ἄλλοτερον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...»

ΕΝΟ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ ΜΕΡΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΕΙΣΤΗΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑΣ ΘΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΜΙΑ ΣΤΑΘΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΣΤΟΝ «ΛΕΥΚΟ ΟΙΚΟ» ΤΗΣ ΘΥΑΣΙΑΣ ΗΜΕΡΕΣ ΚΑΙ ΩΡΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΡΟΥΖΒΕΛΤ

ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΜΑΣ κ. Α. Α. Α.

Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς... Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς... Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...

Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς... Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς... Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...

Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς... Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς... Ὁ κ. Κουτσομαρῆς ἀπέβλεπε ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Κατοχῆς...

Αρχεῖο Κουτσομαρῆ

Η κατοχή οδήγησε τη χώρα μας στην πλήρη οικονομική κατάρρευση. Ας τη δούμε στον παρακάτω πίνακα:

ΥΛΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

	ΑΠΩΛΕΙΕΣ	ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΠΩΛΕΙΩΝ
Ζώα εργασίας	855.000	2.005.000	42,6 %
Πρόβατα,χοίροι, πουλερικά	12.305.000	24.840.000	49,5 %
Δάση	5.000km ²	19.180km ²	25 %
Οχήματα(επιβατικά, φορτηγά,λεωφορεία)	11.300	17.200	65,7 %
Οδικές..γέφυρες (άνω των 6m)			90 %
Σιδηροδρομικό τροχαίο υλικό (ατμομηχανές, βαγόνια κλπ)	6.080	6.502	93,5 %
Οικοδομές	401.000	1.730.000	23,2 %

Σιδηροδρομικές γέφυρες.(άνω.των 10m)	96	96	100 %
Εμπορικά.πλοία (μέχρι.Απρίλιο 1945)	434	583	74,5%

ΠΗΓΗ: Κ. Δοξιάδης, <<Αι θυσίαι της Ελλάδας στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο >>, εκδόσεις Υφυπουργείου Ανοικοδομήσεως, Αθήνα,1946)